

HOFFMANN István

Debreceni Egyetem
Magyar Nyelvtudományi Tanszék
Debrecen (Magyarország)
ihoffmann53@gmail.com

PENAVIN OLGA ÉS A CSÜRY-ISKOLA

Olga Penavin and the Csűry-School

Olga Penavin i škola Čiri

Csűry Bálint az 1930-as években jelentős tudományos programot hirdetett meg a magyar népnyelvkutatás fellendítésére. A Debreceni Egyetem professzoraként e programhoz hallgatókat választott ki és készített fel a tudományos kutatómunkára. Létrehozta a Debreceni Népnyelvkutató Intézetet, megalapította a *Magyar Népnyelv* című tudományos folyóiratot. Csűry egy évtizedes egyetemi tanári működésének talán legjelentősebb tudományos eredménye a népnyelvkutató iskola létrehozása. Tanítványai különböző szintereken, többféle formában teljesítették ki mesterük programját. Penavin Olga sokszínű tudományos pályáján ugyancsak meghatározónak bizonyult ez a tudományos örökség. Életművének sokszínű tematikája, műfaji gazdagsága, interdiszciplináris jellege alapján őt tekinthetjük a Csűry-iskola legmarkánsabb képviselőjének.

Kulcsszavak: Csűry Bálint, dialektológia, népnyelvkutatás, tudománytörténet, Debreceni Egyetem.

Az 1930-as években Debrecenben Csűry Bálint professzor a magyar népnyelv kutatásának – vagy ahogyan ő nevezte: búvárlatának – átfogó programját dolgozta ki. Ennek megvalósításához hallgatói közül olyan tudós tanítványokat nevelt, akik aztán egyéni pályájukon gyakran hosszú időn át jórészt a mesterük által kitűzött célok elérésén munkálkodtak, mindig az aktuális tudományos környezethez, feltételekhez igazítva azokat. A Csűry-iskolának is nevezett tudományos irányzathoz, e tudósi körhöz olyan kiváló dialektológusok tartoztak, mint

Imre Samu és Végh József, de innen indult a jeles néprajztudós, Balassa Iván pályája is, és még tovább is folytathatnánk a sort.

A tudományos kutatói életművüket leginkább kiteljesítő tanítványok sorában ott találjuk Penavin Olgát is, aki – a tevékenységét, munkáit, eredményeit áttanulmányozva talán túlzás nélkül kijelenthetjük – a mestere által felvázolt tudományos célokat a maguk összességében a legteljesebb módon valósította meg. A Csűry-iskola legmarkánsabb képviselőjének ezért megítélésem szerint éppen őt tarthatjuk. Mindezek fényében pedig különösen indokolt, hogy megvizsgáljuk Penavin Olga tudományos pályájának gyökereit, debreceni kapcsolatait, egész életművének a Csűry Bálint tevékenységéhez fűződő viszonyát.

*

Debrecen egyike a legismertebb magyar iskolavárosoknak. Hírnevét elsősorban az 1538 óta működő református kollégiumának köszönheti, amelynek falai között évszázadok óta felsőfokú képzés is folyik. E patinás intézmény szellemi erejére és hagyományaira is építve a magyar országgyűlés 1912-ben elfogadott határozatával állami egyetemet alapított a városban.

A debreceni egyetemen az elsők között jött létre a Magyar és Finnugor Összehasonlító Nyelvészeti Tanszék, amelyen 1914 őszén kezdődött meg az oktatás (Jakab–Keresztes 1990, 7). A tanszék első professzora a Debreceni Református Kollégiumból érkező Pápay József volt. Mivel akkoriban egy-egy tanszéken a professzoron kívül lényegében más nem tevékenykedett, érthető, hogy az egyetemi tanárok kutatási területe meghatározta egyúttal a tanszék arculatát is mind a tudomány, mind pedig bizonyos mértékben az oktatás terén. Pápay elsősorban finnugrista volt, kutatásainak középpontjában az osztják nyelv vizsgálata állt. Az ő érdeméből működésének szűk két évtizede alatt tanszéke a hazai és a nemzetközi finnugrisztikának is elismert intézménye lett. Professzori széke azonban 1931-ben bekövetkezett halálával megürült.

A bölcsészettudományi kar vezetése igen körültekintő, alapos tájékozódást és mérlegelést követően Csűry Bálintot hívta meg professzornak a tanszékre. Csűry – a Kolozsvári Református Kollégium tanáraként – ekkor már elismert nyelvtudós volt: 1927-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjainak sorába választotta, 1930-ban pedig magántanári címet kapott Gombocz Zoltán mellett a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen (Balassa 1988).

Tudományos tevékenysége addig is sokféle témakört érintett: könyvet írt a magyar igéről és az érintkezésen alapuló névátvitelről, tanulmányokban foglal-

kozott különféle alaktani kérdésekkel, s egész sor írást szentelt tudománytörténeti kérdések megtárgyalásának. E sokszínű munkásságban az 1920-as évektől egyre nagyobb teret kapott a népnyelv vizsgálata, amely később a debreceni egyetemi tanári tevékenységének meghatározó területévé vált, s amelyet a magyar nyelvtudománynak programszerűen is meghirdetett fontos irányává kívánt emelni. E kutatási program jellemző jegyeit, érdeklődési területeit a továbbiakban Penavin Olga tudományos munkásságával összefüggésben mutatom be.

*

Borsy Olga 1916. július 15-én született Debrecenben. Iskoláit szülővárosában, a Szabó Magda által regényben is megörökített, nevezetes Dóczi református leánynevelő intézetben folytatta első elemista korától az érettségi bizonyítvány megszerzéséig (Penavin 1991, 199). Érettségi után a debreceni egyetem magyar–latin szakára iratkozott be: éppen akkor került az intézménybe, amikor ott Csűry Bálint a majd egy évtizedes professzori tevékenységének legaktívabb szakaszához érkezett. Ekkoriban jelent meg két, talán legnagyobb hatású munkája, a *Szamosháti szótár* (SzamSz. 1935–1936), illetve *A népnyelvi bűvárlat módszere* című füzet (1936), amelyet tanítványai – többek visszaemlékezése szerint is – szinte bibliájukként forgattak.

Csűry egyetemi órái alaposan átgondolt, jól rendszerezett ismereteket nyújtottak a hallgatóságnak (vö. Szabó 1982, Kálnási 1998, 78–84). Előadásain legnagyobb teret a magyar alaktan kapott, amelyet három féléven át tárgyalt: a részletes tótani ismereteket követően bemutatta a magyar szóalkotás módjait, valamint az ige- és a névszóragozás rendszerét és történetét. Két féléven át tárgyalta a magyar mondatlan kérdéseit és a jelentéstan ismeretköreit. Külön kurzuson szerepelt a leíró magyar hangtan, a magyar szókincs és a magyar nyelv-hasonlítás ügye. A régi magyar nyelvemlékeket félévenként változó tematikával tárgyalta, hol előadás, hol pedig szemináriumi foglalkozás keretében. A finn nyelvtan ismertetése mellett finn szövegek olvasásába is bevezette hallgatóit, de külön kurzust tartott például a *Kalevaláról* is. A tanárszakosoknak ő maga hirdette meg a módszertani órákat, amihez korábbi gimnáziumi tanári működése biztosított kiváló alapot. Az 1930-as évek második felében egyre nagyobb teret szentelt a magyar nyelvjárások tárgyalásának: a témát áttekintő előadás mellett kurzust hirdetett a népnyelvi bűvárlat módszereiből, sőt népnyelvi hangtani gyakorlatokat is vezetett. Fontosnak tartotta, hogy a magyar nyelvészeti képzés

ismeretanyagába néprajzi tárgyak is bekerüljenek: ilyen kurzusokat félévente hirdetett a tanszéken magántanárként működő Bartha Károly néprajzkutató. Az egyéni hallgatói kutatómunka ösztönzésére Csűry minden félévben jutalommal is járó pályatételeket írt ki, többnyire a népnyelv témaköréből.

Csűry Bálint az oktatómunkát – amint talán ez a fentiekből is kiderül – igen komolyan vette. Kitűnik ez abból az értékelésből is, amelyet rendes egyetemi tanári kinevezését javasolva a bölcsészettudományi kar határozata fogalmazott meg: „[Csűry a kar] egyik legbuzgóbb és legeredményesebben tanító tanára, aki voltaképp két tanszéket, a magyar és finnugor összehasonlító nyelvészet tanszékét látja el egymaga. Néha rendes óraszámain felül 10–11 órás kollégiumokat hirdet, és vezeti a szemináriumában a hallgatók sokirányú munkásságát” (idézi Kálnási 1998, 10).

Csűry – hallgatóinak visszaemlékezése szerint – nem volt különösebben hatásos előadó, előadásainak szövegét lassan, szinte diktálva mondta (Szabó 1982, 53). Ehhez azonban tudnunk kell azt is, hogy abban az időben – tankönyvek, egyetemi jegyzetek nem lévén – az előadott anyag pontos lejegyzése a vizsgára való felkészülés minden másnál fontosabb feltétele volt. Ehhez pedig a diákok – ugyancsak a tanítványok emlékeiből tudjuk ezt – a lehető legjobb tananyagot kapták professzoruktól.

Csűry nemcsak azt tartotta fontos feladatának, hogy a magyar szakos hallgatókat megbízható, a hazai és a külföldi kutatásokkal is lépést tartó, minden fontosabb részterületre kiterjedő nyelvészeti tudással vértessze fel, hanem közülük a legjobbakat, a leginkább vállalkozó szelleműeket igyekezett kiválogatni a célból, hogy őket a népnyelvkutatás szakembereivé is kiképezze.

A hallgatókkal való kapcsolatteremtést Csűry közvetlen emberi habitusa segítette. Egyik kedves tanítványa, Szabó István úgy emlékezik vissza rá, mint aki „egyszerű ember volt, határozott, kedves egyéniség. Nem volt »méltóságos professzor úr«, szívesen társalgott munkát vállaló hallgatóival” (1982, 52). Végh József arról is beszámolt, hogy az egyetemen szinte családias volt körülvette a légkör, a hozzá legközelebb álló tanítványait pedig a házába is meghívta (1941–1943, 234). Csűry a legkiválóbbak számára komoly, bizonyításra alkalmas feladatokat jelölt ki. Erre több mint fél évszázad távlatából a magyar dialektológia egyik legkiválóbb művelőjévé lett Imre Samu így emlékezett vissza: „Indexem aláírásakor felfigyelt [...] arra, hogy Felsőőrben születtem, és már a tanév elején egy hosszú beszélgetés során közölte velem, hogy a felső-őri nyelvjárás feldolgozását szánta nekem feladatul, ecsetelve előttem ennek a munkának a szépségét, fontosságát, tudományos jelentőségét” (1991, 300).

Csűry Bálint ilyen irányú törekvései nem maradtak eredmény nélkül. Nyelvészeti témájú szakdolgozatot 33 hallgató nyújtott be hozzá, ezek fele nyelvjárási tematikát dolgozott fel. Irányításával 8 doktori értekezés született meg, amelyek többségében a népnyelvi problematika áll a középpontban, de a munkák mindegyike kapcsolódott valamiféle módon e témakörhöz (Jakab–Keresztes 1990, 12–13, Kálnási 1998, 13).

*

Az 1930-as évek második felében Csűry tanítványai közül vagy kéttucatnyinak a neve tűnik fel tanszéke vagy az általa 1938-ban létrehozott Magyar Népnyelvkutató Intézet körül: gyakornokként, pályadíjak nyerteseiként vagy éppen az 1939-ben Csűry által útjára indított *Magyar Népnyelv*ben publikáló fiatal kutatóként látjuk őket megjelenni. Borsy Olga nevét azonban ekkor még nem találjuk közöttük. Pályájának erről a szakaszáról keveset tudunk, azt azonban saját visszaemlékezéséből ismerjük, hogy egyetemi hallgatóként leginkább a régi rómaiak életének, szokásainak, hitvilágának a megismerése vonzotta, s ennek megfelelően szakdolgozatát is latinból, e témakörből, a Vesta-szüzekről írta (B. Z. 2006).

Úgy tűnik, a tudományos elmélyülésben megakadályozta tanári elhivatottságának tudata, és az ebből fakadó kitüntetett figyelme az iskolai munka iránt, amely már a gyakorló év során is megmutatkozott. Erről így ír: „Kezdő középiskolai tanárkodásom idején a tudomány művelése háttérbe szorult, mint az már lenni szokott. [...] Az iskolai kötelező norma, a készülés éppen elég energiát, időt lefoglalt. Különben is az volt a célom, hogy jó középiskolai tanárként megálljam a helyem, volt tanárain példája nyomán megszerettessem a gyerekekkel tantárgyaimat, neveljem őket a jóra, a szépre, a helyesre” (Penavin 1991, 200).

A tanári diploma megszerzése után Borsy Olga szülővárosában, Debrecenben kezdett el tanítani, majd rövidesen, 1941-ben – engedve a hívó szónak: a visszaszatolt területekre tanárokat kerestek – már Szabadkán folytatja a tanári munkát. A háború befejeztével sem hagyta el a várost, férjhez ment, majd rövidesen az újvidéki tanárképző főiskolára került. „Elég későn kezdtem kutatással, tudományos munkával foglalkozni. – vallotta magáról egy interjúbán. – Sohasem gondoltam arra, hogy ezt tegyem, a körülmények hozták magukkal a lehetőséget. De hogy nem vaktában alakultak így a dolgok, bizonyítja az is, hogy a népi kultúra iránti érdeklődés már kisgyermek korom óta bennem lappangott” (B. Z. 2006).

A kutatómunkához szükséges szakmai ismereteit viszont – aligha lehet ez kétséges, hiszen munkásságának minden fontos és kevésbé meghatározó részlete is erre utal – mind egy szálig Csűry Bálint nyelvészeti iskolájából hozta magával.

Az ő nyelvtörténeti, nyelvjárástani előadásai talán abban a pillanatban nem voltak döntő hatásúak, de elraktároztam őket a tudatom mélyén éppen úgy, mint professzorom személyiségének vonzó jegyeit, viselkedését, viszonyulását tudományágához, az emberekhez, munkatársaihoz, s majd, mikor a körülmények úgy hozták, a „mély”-ből mindezek felszínre kerültek, s döntően befolyásolták nyelvészé, nyelvjáráskutatóvá válásomat (Penavin 1991, 200)

– vallotta több mint fél évszázad múltán a debreceni évekről.

A Csűry által képviselt tudományos irányzathoz való kapcsolódását mutatja határozottan, céltudatosan megfogalmazott kutatási programja is: „Tulajdonképpen munkánk az lenne, hogy bejárva a magyarlakta falvakat, felgyűjtenénk a még létező, de már pusztulásra ítélt népi kincseket, termékeket, mint: épület, ruha, eszköz, foglalkozás, tánc, ének, mese stb. Lenne anyag bőven mit gyűjteni, csak el kellene már kezdenünk” (B. Z. 2006). A népi nyelv és kultúra elmúlása felett érzett aggodalom nagy hasonlóságot mutat azzal a szemlélettel, amit Csűrynek a már említett munkájában, *A népnyelvi bűvárlat módszerében* olvashatunk: „Népnyelvünk rendszeres bűvárlatának megszervezésére üttött a tizenkettedik óra, és félő, hogy ez a tizenkettedik óra hamarosan elmúlik. [...] Ma még az öregek ajkán sok olyan szót, fogalmat, jelentést, alakot, szerkezetet megtalálunk a nép nyelvében, melyet esetleg tíz év múlva már hiába keresnénk” (Csűry 1936, 20).

Penavin Olga haladéktalanul hozzá is fogott a maga számára kijelölt feladat megvalósításához. A szlavóniai nyelvjárásziget nyelvét először 1948-ban egy hallgatók számára szervezett nyelvjárásgyűjtő gyakorlat keretében kezdte feltérképezni. Ebben is a debreceni inspirációk játszottak szerepet,

a hajdani Csűry órák emlékei, a szlavóniai magyar szigetek nyelvéről tartott előadások, melyek már akkor megragadtak, vittek el Szlavóniába, tereltek a nyelvjáráskutatás nem éppen könnyű, különösen az első időkben sok fizikai fáradsággal is járó rögzös útjára. Első nyelvjárskutató utam a Csűry órák meg D. Bartha Katalin írásai, beszámolóí hatására Szlavónia négy magyarlakta szigetfalujába vezetett (Penavin 1991, 201).

*

E gyűjtőmunkából nőtt ki aztán élete fő műve, a *Szlavóniai (kórógyi) szótár* három kötete (SzlavSz. 1968–1978). E szótár mintájául egészében és szinte minden apró részletében is Csűry Bálint *Szamosháti szótára* – a debreceni mester tudományos pályájának fő műve – szolgált, ahogyan azt Penavin Olga maga is megfogalmazta a szótár előszavában (SzlavSz. 8). Csűry munkája regionális nyelvjárási szótárak egész sorának vált közvetlen vagy közvetett módon mintájává, mivel azt tervezte, hogy tanítványaival a tájszótárak egész sorát készítteti el: a 30-as évek második felében ennek megfelelően ilyen munka folyt Békésben, a Sárreuten, a Hajdúságban, a Rétközben, a Medves vidékén, a Szigetközben. E programhoz kapcsolódóan készült el az *Ormánysági szótár* (OrmSz.)¹ és jóval később, módosult célkitűzéssel Imre Samu munkája, a *Felsőöri tájszótár* (FTsz.), valamint Kálnási Árpád gyűjtése, a *Debreceni civis szótár* (DCSz.). Csűry a kórógyi nyelvjárásziget szótárának elkészítésével a nála doktori címet szerző Bartha Katalint bízta meg, aki el is kezdte a gyűjtőmunkát (Csűry 1939, 5), ám ennek anyaga sajnos megsemmisült (Balassa 1982, 38). Így foghatott hozzá e munkához később Penavin Olga. Kétségtelen, hogy a végül elkészült szótárak közül igényességében, teljességében, tudományos értékében leginkább az ő munkája közelítette meg mestere alkotását (vö. Balassa 1982, 38–39, Imre 1987, 136).²

Saját megfogalmazása szerint Penavin Olga Csűry Bálintot leginkább abban követte, hogy

A népnyelv egész szókincsének összegyűjtésére törekedtem, azaz felvettem a közszókat és a tájszókat is, éppen úgy, mint már Csűry Bálint tette a *Szamosháti szótárban*. Szerintem is csak így lehet az illető tájnyelv szókészletére, meglevő, illetve meg nem levő fogalmaira fényt deríteni. Így kiderül, milyen formában, alakváltozatban, jelentésben, jelentésváltozatban élnek a közszavak, melyek hiányzanak, a gazdasági, társadalmi változások kifejezésére milyen új szavak, milyen másutt nem található idegen, más nyelvből átvett szavak jelentkeznek, melyek a saját tájszavak akár jelentésben, akár alakban, melyeket nem szótáraztak még, melyekhez fűződik néprajzi vagy egyéb érdekesség (SzlavSz. 8).

¹ Ezt Keresztes Kálmán Kiss Géza gyűjtését felhasználva készítette el (1952). Kiss Géza e munka alapján szerzett doktori címet Csűrynél 1938-ban (Kálnási 1998, 13).

² Penavin Olga debreceni kötődését jelzi az is, hogy szótárának mutatványát négy részletben a Debrecenben szerkesztett *Magyar Nyelvjárásokban* tette közzé (Penavin 1965–1969).

E hosszabb idézet a szótár főbb jellemzőit is jól mutatja, ezek közül itt most csak azt emelem ki, hogy ez a fajta teljességigény legfeljebb csak egy-két további tájszótárban jelentkezik. Érdeme a szótárnak a – mai kifejezéssel – szocio-lingvisztikai érzékenysége, továbbá a néprajzi nézőpont előtérbe helyezése is. Szótári felfogása a Csűry által is követett, Európában széles körben elterjedt Wörter und Sachen elvét tükrözi, ami valójában a dolgoknak és a nyelvnek a maguk komplexitásában való szemlélését jelenti, amellyel összefüggésben a nyelvészet a népiségtudomány részeként tekint önmagára, „ahol a rokon tudományok részletei és az eredményei egymásba épülnek, s ezáltal egy nagyobb egészet, az emeltebb szintű közös tudást szolgálják” (Hegedűs 2011, 36).

Tudományos pályáján előre haladva rövid idő után Penavin Olga azt a tanulságot szűrte le magának, hogy „a jugoszláviai magyar nyelvjárásokkal való foglalkozásra rá lehet tenni egy egész életet. Ezek a nyelvjárások ugyanis tudományos szempontból nagy értéket képviselnek, a velük való foglalkozás igen hasznos, becses adatokkal szolgálnak a magyar nyelvtudomány számára” (Penavin 1991, 201).

Penavin Olga abban a tekintetben is a Csűry-iskola talán legszorgalmasabb tanítványának bizonyult, hogy a Csűry által leginkább művelésre ajánlott dialektológiai témákat, műfajokat a legszélesebb körben művelte. Ennek megfelelően tevékenysége kiterjedt a nyelvatlaszok készítésére is. A jugoszláviai Muravidék tájnyelvi atlasza azzal a szándékkal készült el, hogy az ugyancsak Csűry-tanítvány Végh József *Órségi és hetési nyelvatlaszának* (1959) anyagával összevethető legyen a területileg összefüggő, de kétgenerációnyi idő óta az államhatárok által átvágott térség nyelvi képe (1966, 5). *A jugoszláviai Baranya megye tájnyelvi atlasza* a Drávaszög nyelvállapotát mutatja be (1969), a *Horvátországi (szlavóniai) magyar nyelvjárási atlasz* (1984b) pedig a fent említett szótára által jellemzett területnek azokat a jellegzetességeit helyezi előtérbe, amelyeket a szótár műfaja nem képes kellőképpen szemléltetni. A tanítványával, Matijevis Lajossal közösen közzétett *A jugoszláviai székelytelepek nyelvatlasza* (1978) csupán annak a három falunak a nyelvi anyagát mutatja be, amelyeket 1883-ban Bukovinából áttelepített székelyek laktak, ám a történelmi körülményekből következő intenzív nyelvi változások ábrázolására az atlaszforma mégis előnyös megoldásnak bizonyult.

Noha maga Csűry Bálint a tulajdonnevek kutatásával nem foglalkozott, a neveket a nyelvi rendszer fontos elemeiként szótárába is felvette, s hozzá hasonlóan járt el Penavin Olga is. Csűry azonban – a magát tanítványának tekintő Szabó T. Attilával együtt – fiatal munkatársait a névkincs feltárására is buzdí-

totta, amit a *Magyar Népryelv* első évfolyamaiban e tárgyban publikált anyagok (Balassa 1939, Imre 1940) ékesen bizonyítanak. Penavin Olga összesen tízkötetnyi helynévgyűjteményt tett közzé, közülük hármat önállóan (1984a, 1985, 1988), hetet pedig tanítványaival közösen (Penavin–Matijevics 1976, 1979, 1980, 1981, 1982, Penavin–Matijevics–Mirnics 1975, Kovács–Penavin 1988). Matijevics Lajossal emellett közrebocsátotta *Bácska történeti vízneveit* is (1986). E munkák névtani feldolgozása eddig sajnos még nem történt meg, és csak remélni tudom azt, hogy anyaguk rövidesen bekerülhet a Magyar Nemzeti Helynévtár Debrecenben szerkesztett online archívumába.

Annak bemutatására, hogy a Csűry-iskola által ugyancsak kedvelt műfajokban, a helyi jelenségtanulmányok, illetőleg a lexikális jellegű tárgykörleírások terén milyen sokszínű tevékenységet mutat Penavin Olga munkássága, itt sajnos már nem maradt tér. Azt azonban még feltétlenül meg kell említeni, hogy Penavin Olga munkáiban – ahol a téma megengedi, vagy inkább felfogása szerint feltétlenül megkívánja – a néprajzi szemlélet is erőteljesen megmutatkozik: a folklór és a tárgyi néprajz témái egyaránt érdekelték őt. Több írásában ez a szemléletmód nem csupán kísérő elemként van jelen, hanem módszertani szervező elvvé lép elő: a szlavóniai nagycsaládszervezetről írott munkája (1981), mese- és népballada-gyűjteményei (1976, 1984c) jelzik többek között pályájának ezt a vonulatát. A fentiek alapján nem hiába tekintik őt a néprajz kutatói is tudományuk teljes jogú, kiváló képviselőjének.

Nemcsak e szakmának az értékítéletét fogalmazta meg néhány évvel ezelőtt Beszédes Valéria néprajzkutató, amikor így jellemezte Penavin Olga pályáját: „Eljött hozzánk 1941-ben Debrecenből egy tanárnő. [...] Itt maradt, és debreceniként lett a legnagyobb vajdasági magyar” (Lukács 2012). Valóban: Penavin Olga életműve azt is példázza, hogy térbeli kötöttségeitől, lehetőségeitől függetlenül hogyan képes kapcsolatot létesíteni a magyar tudományosság, a magyar kultúra különböző térségei között a nyelve, nemzete és tudománya iránt elkötelezett tudós kutató.

Irodalom

- Balassa Iván. 1939. Szerep helynevei. *Magyar Népryelv* 1: 130–138.
- Balassa Iván. 1982. Csűry Bálint (1886–1941). In *Hagyományápolás és megújulás*, szerk. Sebestyén Árpád. 35–43. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem.
- Balassa Iván. 1988. *Csűry Bálint*. A Múlt Magyar Tudósai. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- B. Z. 2006. Penavin Olga. <http://hetnap.rs/cikk/Penavin-Olga-2965.html>. (2016. okt. 20.)

- Csűry Bálint. 1935–1936. *Szamosháti szótár. 1–2.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Csűry Bálint. 1936. *A népnyelvi búvárlat módszere.* Budapest: Turul Szövetség.
- Csűry Bálint. 1939. Mit akarunk? *Magyar Népnyelv* 1: 3–6.
- DCSz. = Kálnási Árpád. 2005. *Debreceni civis szótár.* Debrecen.
- FTSz. = Imre Samu. 1973. *Felsőőri tájszótár.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hegedűs Attila. 2011. Csűry Bálint, a dialektológus. *Magyar Nyelvjárások* 49: 35–40.
- Imre Samu. 1940. Felsőőr helynevei. *Magyar Népnyelv* 2: 47–80.
- Imre Samu. 1987. XX. századi tájnyelvi szótáraink. *Magyar Nyelv* 83 (2): 132–140.
- Imre Samu. 1991. A Csűry-iskola. In *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*, szerk. Kiss Jenő–Szűts László. 298–306. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Jakab László–Keresztes László. 1990. *A debreceni magyar és finnugor nyelvtudományi tanszékek története (1914–1990).* A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai. 55. Debrecen.
- Kálnási Árpád. 1998. *Fejezetek a Csűry-iskola történetéből.* A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai. 72. Debrecen.
- Kovács Endre–Penavin Olga. 1988. *Doroszló (Doroslovo) földrajzi neveinek adattára. Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 13.* Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Lukács Melinda. 2012. Csupa fehér. http://www.magyarsoz.com/hu/2012_11_05/kultura_irodalom/34098/Csup. (2016. okt. 20.)
- Matijevics Lajos–Penavin Olga. 1986. *Bácska történeti víznevei.* Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- OrmSz. = *Ormánysági szótár.* 1952. Kiss Géza szótári hagyatékából szerkesztette Keresztes Kálmán. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Penavin Olga. 1965–1969. Kórógyi szójegyzék 1–4. *Magyar Nyelvjárások* 11: 95–102, 13: 156–160, 14: 104–108, 15: 132–137.
- Penavin Olga. 1966. *A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza.* Újvidék: Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Penavin Olga. 1969. *A jugoszláviai Baranya magyar tájnyelvi atlasza.* Újvidék.
- Penavin Olga. 1976. *Kórógyi (szlavóniai) népballadák, balladás történetek, balladás-dalok.* Újvidék: Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Penavin Olga. 1981. *A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon).* Újvidék: Forum Könyvkiadó–Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Penavin Olga. 1984a. Gombos (Bogojevo) földrajzi neveinek adattára. *Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 10.* Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.

- Penavin Olga. 1984b. *Horvátországi (szlavóniai) magyar nyelvjárási atlasz*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Penavin Olga. 1984c. *Jugoszláviai magyar népmesék*. Budapest–Újvidék: Akadémiai Kiadó–Forum.
- Penavin Olga. 1985. *Kúla és környéke földrajzi neveinek adattára Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 11*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék.
- Penavin Olga. 1988. *Bezdán földrajzi neveinek adattára. Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 12*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Penavin Olga. 1991. Rá lehet tenni egy egész életet. In *A nyelvészetről – egyes szám, első személyben*, szerk. Sz. Bakró-Nagy Marianne–Kontra Miklós. 199–203. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.
- Penavin Olga–Matijevics Lajos. 1976 [1977]. *Szabadka és környéke földrajzi neveinek adattára. Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 2*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Penavin Olga–Matijevics Lajos. 1978. *A jugoszláviai székhelytelepek nyelvatlasza*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Penavin Olga–Matijevics Lajos. 1979. *Ada és környéke földrajzi neveinek adattára. Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 4*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Penavin Olga–Matijevics Lajos. 1980. *Zenta és környéke földrajzi neveinek adattára. Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 5*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Penavin Olga–Matijevics Lajos. 1981. *Szenttamás földrajzi neveinek adattára. Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 6*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Penavin Olga–Matijevics Lajos. 1982. *Temerin és környéke földrajzi neveinek adattára. Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 7*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Penavin Olga–Matijevics Lajos–Mirnics Júlia. 1975. *Bácstopolya és környéke földrajzi neveinek adattára. Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 1*. Újvidék: Hungarológiai Intézet.
- Szabó István. 1982. Csűry Bálint a katedrán. In *Hagyományápolás és megújulás*, szerk. Sebestyén Árpád. 45–53. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem.
- SzlavSz. = Penavin Olga, *Szlavóniai (kórogyi) szótár. 1–3*. 1968–1978. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Végh József. 1941–1943. Csűry Bálint. *Nyelvtudományi Közlemények* 51: 232–40.
- Végh József. 1959. *Őrségi és hetési nyelvatlasz*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

OLGA PENAVIN AND THE CSŰRY-SCHOOL

Bálint Csűry launched an influential academic programme in the 1930s, targeted at boosting Hungarian dialectology research. As a professor at the University of Debrecen, he chose some students to participate in this programme and prepared them to do academic research. He founded the Institute of Dialect Research in Debrecen, as well as the academic journal entitled “Hungarian Dialectal Language”. The most important result of his academic career, which lasted a decade, is the creation of a school of dialect research. His students completed Csűry’s academic work in several ways and in different fields. This heritage can also be tracked back in Olga Penavin’s academic career. Based on her versatile and interdisciplinary oeuvre, she can be regarded as the most significant representative of Csűry’s school of linguistics.

Keywords: Csűry, dialectology, vernacular language research, history of science, University of Debrecen.

OLGA PENAVIN I ŠKOLA ČIRI

Balint Čiri je 30-ih godina prošlog veka pokrenuo naučni projekat za razvoj istraživanja mađarskog narodnog jezika. Kao profesor Univerziteta u Debrecinu, odabrao je i osposobio studente za naučnoistraživački rad na ovom projektu. Osnovao je i Institut za istraživanje narodnog jezika u Debrecinu, kao i naučni časopis „Mađarski narodni jezik“. Jedan od najznačajnijih rezultata decenijskog rada Čirija kao univerzitetskog profesora jeste osnivanje škole za istraživanje narodnog jezika. Studenti su na raznim lokacijama, na više različitih načina obavljali programom predviđene zadatke. Ovo naučno nasledstvo je i za razvoj bogate naučne karijere Olge Penavin bilo od izuzetnog značaja. Zbog raznovrsne tematike, žanrovskog bogatstva, interdisciplinarnog karaktera njenog životnog dela, ona se smatra najvažnijim predstavnikom škole Čiri.

Ključne reči: Balint Čiri, dijalektologija, istraživanje narodnog jezika, istorija nauke, Univerzitet u Debrecinu.

KOLLÁTH Anna

Univerza v Mariboru/Maribori Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Maribor (Szlovénia)
anna.kollath@um.si

NAGY ELŐDÖK NYOMÁBAN...

Nyelvjárások és kutatásuk a Maribori Magyar Tanszéken

In the Wake of Great Predecessors...

*Dialects and their research at the Department of Hungarian language
and literature of the University of Maribor*

Tragom velikih predaka...

*Dijalekti i njihovo izučavanje na Katedri za mađarski jezik
Univerziteta u Mariboru*

A tanulmány a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén végzett, illetve a Tanszékhez (is) kötődő (szocio)diakológiai kutatások tendenciáiról igyekszik számot adni. A nagy elődök munkáiból kiindulva (a Nagyatlasz kutatói, Penavin Olga, a szombathelyi diakológiai műhely tagjai, a helyi gyűjtők, nyelvészek és nem nyelvészek) azt mutatja be, hogyan alakultak/alakulnak a nyelvjárási gyűjtések és feldolgozások az utóbbi években. Szlovénia egyetlen magyar nyelven magyar nyelvészetet és irodalmat oktató tanszéke nagyon fontosnak tartja a hallgatók bevonását a diakológiai kutatásokba. A tanulmány empirikus anyagát jórészt két friss hallgatói szókészleti gyűjtés adja (Szentlászló, Dobronak), amelyek lehetővé teszik a tájszókészlet egy-egy szeletének összehasonlítását (valóságosidő-vizsgálat) a már meglévő anyagokkal és elemzésekkel. A tájszókészlet átörökítése, a helyi nyelvjárások megtartása, az anyanyelven belüli kettős- vagy többesnyelvűség a magyar nyelv megmaradásának fontos szegmense, az identitás alakításának egyik legmarkánsabb jegye.

Kulcsszavak: Maribori Magyar Tanszék, Muravidék, kontaktusnyelvjárás, szociodiakológia, tájszó.

A magyar nyelvjárások vizsgálata a Maribori Magyar Tanszéken – fennállása óta – kiemelt fontosságú kutatási terület. Ennek oka egyrészt az, hogy 1998-ig a Tanszék magyarnyelvész-oktatói a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola¹ Magyar Nyelvészeti Tanszékének tanárai közül kerültek ki, akik magukkal hozták elhivatottságukkal együtt azt a szakmai tudást, amely a nyugat-dunántúli nyelvjárások leírásában, az aktuális nyelvi helyzet megragadásában szükséges. Vörös Ottó, Guttmann Miklós, Bokor József, Molnár Zoltán Miklós azóta is szakavatott értői a muravidéki magyar nyelvjárási változatok alakulásának, változásuk tendenciáinak (Bokor 2009, 39–43), s jómagam is igyekszem megragadni minden olyan lehetőséget mind az oktatásban, mind pedig azon kívül, amelyek a kontaktusnyelvjárási változatok legfontosabb jellemzőit, a kisebbségi anyanyelv nyelvváltozatbeli sokszínűséget mutathatják be az egész magyar nyelvterület kontextusában (Kolláth 2005, 61–70; 155–165).² Volt és van kiből merítenünk: olyan nagy elődök munkáira támaszkodhatunk, mint Végh József, vagy a Nagyatlasz munkálataiban az egyetlen szlovéniai kutatóponton, Kótban részt vett Benkő Loránd, Lőrincze Lajos és Balogh Lajos vagy a száz éve született s a Muravidék nyelvjárásának leírásában úttörő szerepet játszó Penavin Olga (Bokor 2009, 39; Láncz 2012; Silling 2012).

Másrészt bűn lenne nem élni a ténnyel, hogy a kétnyelvű Muravidékről érkező, kétnyelvű közoktatást maguk mögött hagyó hallgatóink több- és többesnyelvűsége az egyik legizgalmasabb „terep”, illetve segítségükkel hozzáférhetünk a muravidéki beszélők olyan, a legfamiliárisabb szituációkban használt nyelvváltozatához, a vernakuláris magyar anyanyelvváltozatokhoz, amelyet napjainkban már csak a helybeli, a „közülük való” képes – a gyűjtés szituációjában – előhívni.

Az adott helyzet szinte hozza tehát magával, hogy a Tanszéken mindig is tantárgy volt és ma is az a dialektológia.³ Számos szakdolgozat reprezentálja az előadások és szemináriumok, szemináriumi gyakorlatok gyűjtő- és feldolgozó munkáját, bekapcsolva az érdeklődő, tehetséges hallgatókat a tanszéki

¹ Mai nevén a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központja. Az intézmény két kara, a Berzsényi Dániel Pedagógusképző Kar és a Természettudományi és Műszaki Kar 2017 februárjától az ELTE részeként folytatja tevékenységét.

² A Tanszékhez is kötődik több muravidéki dialektológiai témájú kutatás, amelynek eredményei különböző publikációkban meg is jelentek (Szabó Mária 2006; Zágorec-Csuka 2016).

³ A Magyar nyelv és irodalom BA programunkban a negyedik félévben van a Dialektológia alapozó kurzus (15 óra előadás és 15 óra szemináriumi gyakorlat), a tanárszakos MA programban pedig a harmadik félévben van/lenne a folytatás, ugyancsak 30 órában, kötelezően választható tantárgyként.

kutatásokba, projektmunkákba. Azokat a hallgatókat, akiknek anyanyelve az adott helyi magyar nyelvjárás, anyanyelven belüli kettősnyelvűsödése az iskolai oktatásban kezdődött és alakult, amennyiben és amennyire az oktatás az összmagyar köznyelvet van hivatva közvetíteni kisebbségi helyzetben is. Kisebbségben különösen figyelni kell arra, hogy az anyanyelvi oktatás additív módszerrel és többesnyelvűségi szemlélettel történjék: a vernakuláris nyelv-változatot nem szoríthatja ki a standard, hanem arra ráépülve, békés egymás-mellettiségben – a standarddal egyenlő értékben és rangban – élnie kell tovább a megfelelő szituációkban és nyelvhasználati színtereken.

Örvendetes tény tehát, hogy hallgatóink nyelvhasználatában erősen él a nyelv-járás. Többesnyelvűségük funkcionális: informális szituációkban a közmagyar (vagy helyi?) standard változatot használják, familiáris szituációkban viszont – a többség teljesen következetesen, szinte tudatosnak látszó tudatalattisággal – a vernakuláris nyelvváltozatukkal élnek. S teszik ezt nemcsak szóban, mint ahogy azt a nyelvjárásokról általában állítjuk, hanem írásban is, jóllehet az is tény, hogy a magyarul írás csak néhány esetre és bizonyos szövegtípusokra korlátozódik. Ennek természetesen megvan az oka: a kétnyelvű középiskola elvégzése után a fiatalok többsége szlovén nyelvű felsőoktatásban vesz részt, a magyar nyelv használata a familiáris beszédhelyzetekre szűkül általában, s szinte kizárólagosan a szóbeliségre korlátozódik. Minden más szinten, különösen írásban, a szlovén államnyelv válik uralkodóvá. Ezen a helyzeten látszik változtató erejűnek a modern média fogyasztása: a baráti SMS-ekben, az ímélekben, a közösségi oldalak kommentjeiben megjelenik a magyar nyelv, elsősorban annak vernakuláris változata. Az írott beszélt nyelv megjelenésének oka egyrészt az, hogy a nyelvváltozattal a csoporthoz, a szűkebb közösséghez tartozás hangsúlyozódik azok esetében is, akik másokkal, máskor a közmagyar standardot (is) használják írásban, és azok esetében is, akik – mert a szlovén lett az első nyelvük a szlovéndomináns kétnyelvű oktatás, a szlovén nyelvű felsőoktatás, a szlovéndomináns társas létezés következtében – megfelelő gyakorlat hiányában nyelvjárási egyesnyelvűek magyar anyanyelvükben.⁴

*

A muravidéki magyar vernakuláris nyelvváltozatoknak két nagyon fontos jellemzőjük van a két nyelv együttélésének következményeként, ebben térnek

⁴ Az ELDIA-kutatások kimutatták, hogy a fiatalok körében a négy nyelvi készség önbevalláson alapuló szintje az írás tekintetében magyarul 91,9%-os a szlovénban megjelölt 100%-kal szemben.

el leginkább a magyarországi nyelvváltozatoktól: egyrészt erősen nyelvjárási-
asak, és nyelvjárásosságukban archaikusabbak, mint a magyarországi nyelvjá-
rások. Másrészt kontaktusosak, azaz az államnyelvből származó kölcsönszók
és kölcsönszerkezetek, közvetlen és közvetett kontaktusjelenségek⁵ tarkítják
a nyelvjárási szókészletet, létrehozva a tájszóknek egy igen izgalmas, szám-
ban és használati gyakoriságban is egyre bővülő csoportját (Bokor 2009, 31;
Kolláth 2005, 76).

A Tanszék egykori és jelenlegi, magyar és nem magyar szakos hallgatóinak
nyelvhasználatát, a muravidéki nyelvjárási változatok tanszéki jelenlétét két
konkrét szövegdarabon mutatom be. Az első egy SMS, amelyet Kovač Tünde
harmadéves hallgatóm elemzett a szociolingvisztika kurzuson írt szemináriumi
dolgozatában 2015-ben. A rövid párbeszéd előzménye egy hosszabb ímélváltás a
két beszédpartner között, amely minden részletet tisztáz az adott eseményről, az
elektronikus üzenet az erre való reflektálás. Az eredeti szöveg a beszédpartnerek
vernakuláris nyelvváltozatában íródott, ékezetek nélkül (ez kicsit zavaró lehet
a helyi nyelvjárásban nem jártas olvasónak). Ez utóbbi jelenség interferencia: a
szlovén nyelvben nincsenek ékezetes magánhangzók, és a telefon billentyűze-
tén ezeket megkeresni, megvárni nincs idő (a műfaj lényege a fontos ismeretek
nagyon gyors átadása). Az ékezetekkel ellátott szöveg már mindenki számára
teljes és világos információkat közöl, tartalmazva a leggyakoribb hangtani és
hangalakotani nyelvjárási jelenségeket.

1. szöveg

Az eredeti SMS-szöveg	Az SMS ékezetekkel
– Hali te hogy vagy ezze a peste? – Talalkozu? Nem hiszom hogy birok mennyi L A bulit nem raknank at jovu hetvegire? Nem birok 3 helon lenni egyszerre L – Nekom meg nincs kedvem menni. Foszervezut kerdozd. ☺ – Oksi	– Hali te hogy vagy ezze a peste? – Találkozu? Nem hiszöm hogy birok mennyi L A bulit nem raknánk át jövő hétvégire? Nem birok 3 helön lenni egyszerre ☺ – Neköm meg nincs kedvem menni. Főszervezüt kérdözd. ☺ – Oksi

Megvan például a hangtani helyzettől függetlenül élő labiális ö-zés (*hiszöm*,
helön, *neköm*, *kérdözd*) (Bokor 2009, 54–55), a (szó végi) rövidüléssel zártabbá
válás (*találkozu*, *jövü*, *hétvégire*, *főszervezüt*). A főnévi igenév archaikus *-nyi*

⁵ A kontaktusjelenségekről lásd részletesen pl. Benő 2014, Bokor 2009, Lanstyák 2005, Kolláth
2005 és passim.

képzője már csak egy esetben van jelen (*mennyi*), a két másikban a standard változattal élt a beszélő (*lenni*, *menni*), a *-vel* instrumentálisi esetrag pedig rövid, *-l* nélküli változatban fordul elő (*peste* ‘Pesttel’). Ugyanakkor ott van az *oké* mondatszó bizalmasabb (becézett, szlengesített) változata a ‘rendben van’ jelentésben: archaizmusok és neológ jelenségek jól megférnek egymás mellett. A szövegben nincs egyetlen szlovén kölcsönzó sem, de találunk példát a közvetett kölcsönzésre: a *bír* segédige mind a közmagyar *tud* + főnévi igenes szerkezet, mind pedig a ható ige szerepét átveszi, szinte kizárólagos használata. A példában kétszer is szerepel (*birok mennyi*, *birok lenni*). Pontosan ezen a példán figyelhető meg a főnévi igenév képzőjének instabilitása: a nyelvjárási *-nyi* változat egy dialógusdarabon belül vált át a köznyelvi formára.

2. szöveg

HIRDETMINY

A vögyifalusi és értesítik a lakosságot,⁶ hogy 2015-ik év, július 21-in, kedden, azaz mámo délután egy kicsit 14 óra előtt megszületött elsűszűlött gyerökük, a kis A gyerök ép és egiségős, 3550 g nehéz és 54 cm hosszú. A büszke szűlők sok szeretette várgyák a környik apraját-naggyát, vakokat, sántákat, süketöket, meg a zösszes többi pereputtyot hónap este 6-ra a vögyifalusi hajlikukba.

Lesz ott kaja, pija dinom-dánom, csak hogy az apuka teljesen el ne ázzon. A szómát, tollat meg többi szórnyivalut otthon hagyhassatok, ha meg má hozzátok, akko másnap kérgyük velünk pucullátok. Hogy tovább mondukámat ne húzzam, a csippáját mindenki mossa kü gyorsan, s készülön a kocintásra gyerök áldására.

A szöveg szerzője, közzétevője vernakuláris anyanyelvváltozatán szólt élete egyik legmeghatározóbb, örömteli eseményéről, első gyermeke megszületéséről a Facebookon, egy bejegyzésben.⁷ Az írásnak legalább két funkciója van: az újszűlött világra jöttéről szóló híradás, értesítés kiegészül egy meghívóval: minden barát, szomszéd szívélyes invitálásával az örömnünpre – a helyi szokásoknak megfelelően.⁸

⁶ A neveket a személyiségjogok védelme érdekében természetesen kihagytam.

⁷ Mivel a szerzőt személyesen ismerem, nem magyar szakos hallgatónk volt nem is olyan rég, tudom, hogy kétnyelvűsége mellett funkcionálisan kettősnyelvű: formális szituációkban a standard nyelvváltozatot használja.

⁸ Penavin Olga az a tudós volt, aki a *Wörter und Sachen* elvét tartotta szem előtt: soha nem választotta szét a nyelvészeti és a néprajzi gyűjtőmunkát. A falvakban nemcsak az emberi beszédet figyelte, hanem a közvetlen környezetet, a paraszti világot, a szokásokat, a szokások nyelvi megjelenítését is (Balogh 2002, 117). Azt hiszem, ez a Facebook-poszt is nagyon sokat elárul az újszűlött fogadásának hagyományairól. S mivel mindkét közösséget megszólítja, az egymás mellett élő kultúrákat is közelebb viszi egymáshoz.

Az előző szöveg nyelvjárási jelenségei itt is megjelennek, pluszként találkozunk még a *ki* igekötő *kü*-s változatával (*mossa kü*), a palatalizációval (*várgyák, szórnyivalut, kérgyük*), illetve az erősen élő *-l*-ezéssel (*pucullátok, készüllön*). Ugyan a szövegben nincs egyetlen szlovén szó sem, közvetett kontaktusjelenségeket, szó szerinti „fordításokat” találunk benne, hiszen a szerző magyar nyelvi kompetenciája mögött ott van a magas szintű szlovén nyelvismeret (*egy kicsit* 14 óra előtt; 3550 g *nehéz*). És a szöveg természetesen ott van szlovénul is, hiszen kétnyelvűségben, multikulturális térben élve a baráti társaság is vegyes összetételű, olyanok is tagjai, akik nem tudnak magyarul.⁹ Nyelvek, nyelvváltozatok és kultúrák találkozásának, együttélésének szemléletes példája mindkét szövegdarab.

*

A nyelvjárási változatok kutatási témaként,¹⁰ szakdolgozat formájában történő feldolgozásként is jelen voltak és vannak ma is a Tanszéken. A két legutóbbi – Toplak Rudolf szentlászlói (Toplak 2016) és Kološa Tanja Dobronakról szóló dolgozata (Kološa 2016) több szempontból is nagyon tanulságos. Nemcsak azért, mert a két szókészleti gyűjtés eredményeinek egy része összevethető a korábbi feldolgozásokkal, nyomon követhetők például a tájszók változásának, mozgásának tendenciái, hanem azért is, mert – biztos állíthatom – a gyűjtők elkötelezett kutatói (lesznek) a dialektológiának, tanárként felelősséggel és megfelelő szemlélettel nyúlnak majd a nyelvjárási változatok iskolai létehez és tanításához, munkájukkal nagymértékben hozzájárulva a magyar nyelv átörökítéséhez, a (magyar) nyelvi sokszínűség megőrzéséhez a kisebbségi kétnyelvűségben.

⁹ *Daje se na znanje, da se je in, v torek, 2015. 7. 21., malo pred 14. uro rodil prvi otrok, ki ima 3550 g in je velik 54 cm. Ponosna starša z velikim veseljem pričakujeta vse stare in mlade jutri ob 18. uri v njun skupni dom v Pijača, hrana, ples in pogača bo za vse, samo da se ajtek preveč ne napije. Slamo, pero in ostale stvari za toriti lahko kar doma pustite, če pa že torite pa drugi dan tudi pospravite. Torej sedaj se lepo v miru pripravite in jutri pridite, da skupaj nazdravimo za ... blagoslov.*

¹⁰ Pontosan az elmúlt húsz évben figyelhető meg a muravidéki magyar nyelvjárási változatok iránti egyre növekvő érdeklődés. Nemcsak a Tanszék oktatói vagy helyi laikus és szakavatott gyűjtők őrzik meg az utókornak ezeket a nyelvváltozatokat, hanem magyarországi egyetemi tanszékek is elhozzák hallgatóikat nyelvjárásgyűjtésre. Ennek megfelelően sokasodnak a szöveglejegyzések, a feldolgozások, egyre gazdagodik a muravidéket érintő dialektológiai szakirodalom. Az ELTE oktatói és hallgatói többször is jártak a Muravidéken, de voltak itt a Károli Gáspár Egyetem hallgatói és oktatói (N. Császi 2014), illetve a Szombathelyi Egyetem nyelvjárásgyűjtő csoportja is.

A szentlászlói korpusz 65 adatközlő válaszaiból keletkezett, a dobronaki gyűjtés 40 informátoron alapszik. Az adatközlőket három generációba sorolta mindkét szakdolgozó hallgató (idősek, középkorúak, fiatalok), az elemzésben az egyes generációk teljesítményének összehasonlításával látszólagosidő-vizsgálatot végeztek. A valóságosidő-aspektust a korábbi gyűjtések, főleg Penavin Olga *Szécsiszentlászlai szójegyzéke* (Penavin 1961) és muravidéki nyelvjárási atlasza (Penavin 1966), illetve Szabó Mária Lendva-vidéki szójegyzéke jelentette. Mindkét elemzés nagyon fontos megállapítása, hogy az egyes korosztályok nyelvjárásiassága között nincsenek olyan nagy különbségek (a nyelvjárásiasság foka nem csökken olyan nagy mértékben a fiatalabbak körében), mint a magyarországi nyelvjárási beszélők esetében.

A két gyűjtés nem azonos módszerrel készült. Az aktív indirekt kérdőíves módszert ugyan mindkettő megtartotta, de Szentlászlón – eddig nem megszokott módon, elsősorban időszűke miatt – írásban kapták meg az informátorok a 60 kérdést, ennek megfelelően írásban válaszoltak rájuk. Dobronakon klaszszikus gyűjtés történt: az 50 kérdést mind a 40 adatközlőtől kikérdezte, diktafonon rögzítette a hallgató. A gyűjtés helye is nagyon fontos az összehasonlítás végett: Szentlászló goricskói település, az őrségi nyelvjáráscsoportba sorolható, Dobronak tipikusan hetési nyelvjárású falu, bár lakói napjainkban tiltakoznak a hetesiség ellen. Véleményük szerint nyelvhasználatukban mind a három muravidéki nyelvjárástípus (az őrségi, a hetési és a göcseji) jellemzői jelen vannak.

A szentlászlói gyűjtés alapja egy 60 kérdésből álló kérdőív, amely az *Új Magyar Nyelvatlasz* készítésében használt I. számú kérdőívből való válogatás. A dobronaki anyag 50 kérdése a gyűjtő többéves passzív megfigyelésén és a már megjelent muravidéki szakirodalmakon nyugszik. Más a címszók szófaji megoszlása is. A szentlászlói anyagban 40 főnév, nyolc ige, kilenc melléknév és három névmás szerepel, a dobronakiban 27 a főnevek, 14 az igék és tíz a melléknevek száma, névmások nem szerepelnek a címszavak között.

A két gyűjtés közül a szentlászlóira került a hangsúly. Ennek elsődleges oka az, hogy a goricskói magyar nyelvhasználatról viszonylag kevés leírással rendelkezünk.¹¹ Másodsorban az a cél, hogy az írásbeli (nem szokványos) gyűjtéssel keletkezett korpuszról kapjunk több információt. Öt címszó válaszanyagát elemzem röviden (*taréja, létra, jérce, töpörtyű, csipkebogyó*), a *jérce* esetében összehasonlítom a két korpusz adatait. A választás fontos szempontja a

¹¹2014-ben védte meg Gasparics Judit az ELTE doktori iskolájában doktori értekezését, amelyben szerepelnek goricskói kutatópontok is (Gasparics 2014), illetve friss goricskói gyűjtésen alapul Cs. Nagy Lajos tanulmánya is (Cs. Nagy 2014).

Penavin-féle adatokkal való összehasonlítás lehetősége volt. Az adatokat táblázatok összegzik. A táblázatok Összesen rovatában 0, illetve 1 jelöli a címszó meglétét vagy hiányát. A második szám a lexémaszintű válaszok számát mutatja (a címszón kívül), a harmadik szerkezet pedig – ha van – a hiányzó válaszok számát jelöli (pl. 3 VN = 3 válasz nélkül).

A hatodik, kiegészítő kérdésre (*Ha két kakas összeverekszik, az egyiknek hamarosan vérezni kezd a ...*) írt szentlászói válaszokat mutatja az 1. táblázat (a *taréja* címszó és változatai):

Címszó	1. generáció			2. generáció			3. generáció		
	válasz	eset	%	válasz	eset	%	válasz	eset	%
6. taréja (ÉKsz. ² : 1308)	torájo	10	41,67	torája	8	34,78	torájo	8	42,11
	torája	9	37,50	torájo	7	30,43	torájjo	1	5,26
	torájjo	2	8,33	torájjo	1	4,35	tora	4	21,05
	feje	1	4,17	torájja	1	4,35	feje	1	5,26
	nyaka	1	4,17	tora	6	26,09	csőre	1	5,26
	sarkantyú	1	4,17	VN	1	4,35	VN	4	21,05
Összesen	0 + 4	24		0 + 2 + 1VN	24		0 + 4 + 4VN	19	

1. táblázat – *taréja/torája/tora* – Szentlászó (Toplak 2016)

A *taréja* birtokos személyjeles standard szóalakváltozat (*taréj* + *a*) egyszer sem fordul elő a szentlászói korpuszban. Előfordulnak ugyan válaszként standard lexémák, de ezek (*feje*, *nyaka*, *csőre*, *sarkantyú*) hibás válasznak tekinthetők, hiszen az állatnak más testrészét nevezik meg. A *tora* valódi tájszó, amely Penavin Olga *Szécsiszentlászai szójegyzékében* megtalálható (463. oldal), és ott van Szabó Mária *Tájszójegyzékében* is (Szabó 2006, 135), érdekes módon csak a középkorúak és a fiatalok nyelvhasználatában él (ez előbbiekében valamivel gyakoribb előfordulású), a legidősebbekében nem; az összes adatközlőnek csak a 14,93%-a ismeri.

Az asszociatív *o*-zó *torájo/torájjo* alak a főváltozat az idősek és a fiatalok csoportjában, a középkorosztály esetében az *a*-s alakváltozatot eggyel több adatközlő ismeri, mint az *o*-s változatot. Mind a látszólagosidő-vizsgálat, mind a valósgosidő-vizsgálat azt mutatja, hogy a *tora* valódi tájszó erősen visszaszoruló helyzetű a korpuszban, viszont stabilan él a *torája* és alakváltozatai.

A *létra* lexéma a szentlászlói gyűjtés 55. címszava (*Mi az az eszköz, amin felmennek a padlásra?*). A 2. táblázat mutatja a válaszok megoszlását generációk szerint:

Címszó	1. generáció			2. generáció			3. generáció		
	válasz	eset	%	válasz	eset	%	válasz	eset	%
55. létra (ÉKsz. ² : 831)	létra	17	68	létra	23	100	létra	19	100
	rétla	1	4						
	lajtorgya	1	4						
	ódal	5	20						
	óda	1	4						
Összesen	1 + 2	25		1	23		1	19	

2. táblázat – létra – Szentlászló (Toplak 2016, 78)

Penavin Olga tájnyelvi atlaszában az *oudal* jelentésbeli tájszó mellett a *létra* lexéma is szerepel Szécsiszentlászlón (Penavin 1966, 57. térképlap).¹² A mostani gyűjtésben egyértelműen a *létra* standard lexéma a leggyakoribb változat (az 1. generáció *rétla* szava minden bizonnyal hibás írásváltozat), az *ódal* l-nélküli változata (*óda*) nem írásbeli vétség, hanem az archaikus alakváltozat (Végh 1959, 177). Látjuk tehát, hogy az 1966-ban szinte egyeduralkodó *oudal* ismertségi foka ötven évvel később már nagyon alacsony, és csak az idősebb korosztályra korlátozódik.

A Penavi Olga szécsiszentlászlai gyűjtésében is szereplő *giérce* 'fiatal tyúk' (standard *jérce*) lexémára mindkét gyűjtő rákérdezett (Penavin 1961, 461; Szabó 2006, 48). Kiderült, hogy a standard változatot ma sem ismerik az adatközlők. Szentlászlón a *gérce* alaki tájszó uralkodik az első két generációban, a fiatalok viszont a *csibe* tájnyelvi változatot jobban ismerik a *gércénél* (3. táblázat). Mindhárom korosztályban előfordul a *tik* alaki tájszó is (Bokor 2009, 44).

¹²Szabó Mária is jegyzi a lexémát *lajtörgya* alakban (Szabó 2006, 82), illetve megtalálható korpuszában a *réthu* archaikus tájszó is 'létra' jelentésben (Szabó 2006, 117), amelyet már ez a gyűjtés nem tudott felszínre hozni.

Címszó	1. generáció			2. generáció			3. generáció		
	válasz	eset	%	válasz	eset	%	válasz	eset	%
55. jérce (ÉKsz. ² : 600)	gérce	19	82,61	gérce	13	54,17	gérce	6	31,58
	tik	1	4,35	tik	2	8,34	tik	2	10,53
	csibe	2	8,70	csibe	8	33,34	csibe	11	57,89
	csirke	1	4,35	csirke	1	4,17			
Összesen	0 + 4	23		0 + 4	24		0 + 3	19	

3. táblázat: jérce/gérce – Szentlászló (Toplak 2016, 24)

Dobronakon is szinte teljesen ugyanez a helyzet: mindhárom korosztályban a *gérce* tűnik a legismertebb változatnak (4. táblázat), de látható, hogy a fiatalok egyharmada informátoros választ adott, azaz „csak” rákérdezés hívta elő mentális lexikonukból a „várt választ”. Ez arra enged következtetni, hogy kevesebben használják, mint amennyien ismerik a tájszót. Ezt támasztja alá a hiányzó válaszok nagy száma is. A köznyelvi változatot itt sem ismeri egyetlen adatközlő sem. A nyelvjárási és a köznyelvi adatok aránya a *jérce* esetében nagyon magas: Szentlászlón 97,16%, Dobronakon pedig 100%.

Címszó	1. generáció			2. generáció			3. generáció		
	válasz	eset	%	válasz	eset	%	válasz	eset	%
55. jérce (ÉKsz. ² : 600)	gérce	13	100	gérce	12	92,31	gérce I	2	33,33
				csibe	1	7,69	gérce	2	13,33
							csibe	4	26,67
							nincs válasz	4	26,67
Összesen	0 + 1	13		0 + 2	13		0 + 2 + 4 VN	15	

4. táblázat – jérce/gérce – Dobronak (Kološa 2016, 37)

A *töporityű* megnevezésére a *csörge* valódi tájszó a leggyakoribb. A Penavintatlaszban megjelölt *zsirka* (41. térképlap) már egyáltalán nem ismert az adatközlők körében (kihalt tájszó, lexikai negatívum), jóllehet Szabó Máriánál még szerepel a *csörge* valódi tájszóval együtt (Szabó 2006: 27). Az adatok generációs megoszlását mutatja az 5. táblázat. Két lexémát ismernek tehát a fogalom megnevezésére, a *töporityűt* kétféle írásváltozatban (rövid és hosszú magánhangzóval). A beszédben minden bizonnyal a rövid *ü*-s változat fordul elő gyakrabban, a hosszú magánhangzós valószínűleg az iskolai oktatás leké-

peződése. A középkorosztály *tepertyű* változata a standard *tepertő* és a *töportyű* kontaminációjából keletkezhett írásváltozatként.

Címszó	1. generáció			2. generáció			3. generáció		
	válasz	eset	%	válasz	eset	%	válasz	eset	%
18. töportyű (ÉKsz. ² : 1363)	csörge	20	86,96	csörge	19	82,61	csörge	16	84,21
	töportyű	2	8,70	töportyű	2	8,70	töportyű	2	10,53
	töportyű	1	4,35	tepertyű	1	4,35	töportyű	1	5,26
				töportyű	1	4,35			
Összesen	1 + 1	23		1 + 1	23		1 + 1	19	

5. táblázat: töportyű – Szentlászló (Toplak 2016, 39)

A bemutatott példákból is jól látszik, hogy mindkét korpuszban megnyugtatóan magas a nyelvjárásiasság foka a a szókészlet területén: Szentlászlón 58%, Dobronakon pedig 69% a két hallgatói gyűjtés alapján. A dobronaki korpuszban 14 kérdésre csak tájsozóval válaszoltak az adatközlők, és nem volt olyan kérdés, amely csak standard változatokat hívott volna elő.

Címszó	1. generáció			2. generáció			3. generáció		
	válasz	eset	%	válasz	eset	%	válasz	eset	%
52. csipke- bogyó (ÉKsz. ² : 194)	csipkebogyó	1	4,35	csipkebogyó	3	12,50	bogyó	1	5,26
	csipkebugya	1	4,35	csipkebogyu	1	4,17	csicskenye	1	5,26
	csipkebugyu	1	4,35	csipkebogyű	1	4,17	csickenye	1	5,26
	bugyuja	1	4,35	csipkebugyu	1	4,17	segibuga	1	5,26
	csipke	1	4,35	csipke bogyú	1	4,17	sipek	6	31,58
	csicskenye	5	21,74	seggibugya	2	8,33	šipek	2	10,53
	seggibugya	8	34,78	segibugya	3	12,50	VN	7	
	segebugya	1	4,35	seggebugya	1	4,17			
	segibugya	1	4,35	sipek	4	16,67			
	segibúgya	1	4,35	csicskenye	4	16,67			
	tűskebogyu	1	4,35	VN	5	12,50			
	virág	1	4,35						
Összesen	1 + 6	23		1 + 3 + 3 VN	24		0 + 4 + 7 VN	19	

6. táblázat: csipkebogyó – Szentlászló (Toplak 2016, 75)

A szentlászlói gyűjtés 52. kérdésére (*Mi a vadrózsa termése, amiből lekvárt is csinálnak?*) nagyon gazdag, sokszínű válaszanyag jött létre (6. táblázat).

Az írásbeli korpusz nemcsak alak- és írásváltozatokban rendkívül gazdag, hanem a lexémák szintjén is: a címszón (*csipkebogyó*) és alakváltozatain kívül még hét lexémát hívott elő a kérdés (ezeket vastagított vonal választja el a táblázatban): *bogyó* (bugyuja), *csipke*, *seggibugya*, *tüskebugyu*, *virág*, *csicskenye*, *sipek* (šipek). Az idősek körében (1. generáció) a Penavin Olga és Szabó Mária által is rögzített *seggibugya* és alakváltozatai a leggyakoribb előfordulásúak, a válaszadók 47,83%-a adta ezt a választ (Penavin 1961, 462; Szabó 2006, 120), a középkorúak számára a *csipkebogyó* a legismertebb (29,17%), a fiatalok viszont a szlovén kölcsönszót ismerik a legjobban (42,11%). A *šipek* már a középkorúak válaszaiban is megjelenik (16,67%), még hozzá domesztikálódva, magyar *s*-sel írva. A fiatalok közül ketten a szlovénos írásmódot választották.¹³

*

A tájszók sajátos típusát alkotják az államnyelvi eredetű kölcsönszók, amelyek a nyelvi kontaktus természetes velejárói, a muravidéki magyar kontaktusváltozatok legitim elemei. A szentlászlói korpuszban 14 kérdésre 19 kölcsönlexéma érkezett válaszként, 29 alak- és írásváltozatban, 72 esetben. A 7. táblázat ezeket az adatokat tartalmazza:

A kérdés sorsz.	Címszó/Várt válasz	Államnyelvi eredetű kölcsönszó(k)	%
Sz 11	töltött káposzta	sarma (1), szárma (14), szármo (7) $\Rightarrow$ 22	33,85
Sz 13	krumplinudli/pöcsmácsik	lulek (1 – F) $\Rightarrow$ 1	1,54
Sz 15	szege	krájcssek (7), krajcssek (2), krácssek (1), krájček(4) $\Rightarrow$ 14	21,54
Sz 22	ing	májco (3), majco (1), asumájco (1) $\Rightarrow$ 5	7,69
Sz 24	vője/veje	zet (2 – F) $\Rightarrow$ 2	3,08
Sz 30	kelés	bula (1), ispuščaj (1), mozol ¹ (1) – F $\Rightarrow$ 3	4,62
Sz 31	zömök	csokati (1), nabiti ² (1) – F $\Rightarrow$ 2	3,08

¹³ Az írásváltozatok ilyen módú felmérése segíti a Termini-szótár munkálatait, azt, hogy minden esetben a megfelelő használati gyakoriságú írásváltozat kerüljön be az online szótárba (<http://ht.nyud.hu>).

Sz 32	fősvény	skrt (1), skrtlas (1), skrtlavi (1) – F $\Rightarrow$ 3	4,62
Sz 33	kancsal	skilizik (1), skiliz (1), škiliz (1) – F $\Rightarrow$ 3	4,62
Sz 37	tócsa	luža (1 – F) $\Rightarrow$ 1	1,54
Sz 51	bodza	bezek (1 – F) $\Rightarrow$ 1	1,54
Sz 52	csipkebogyó	sipek (10), šipek (2) $\Rightarrow$ 12	18,46
Sz 57	sündisznó	kis jež (1 – F) $\Rightarrow$ 1	1,54
Sz 59	menyét	kuna (2 – F) $\Rightarrow$ 2	3,08

7. táblázat – Államnyelvi eredetű kölcsönszók a szentlászlói korpuszban (N = 65)

A leggyakoribb a ‘töltött káposzta’ jelentésű *szárma* a korpuszban (33,85% a 11. kérésre adott összes válaszhoz viszonyítva). Két alakváltozata van, az *o*-zó *szármo*, illetve a szlovénul írt *sarma*. Főváltozatnak a már teljesen domesztikálódott *szárma* tekinthető. A 15. kérdésre (Mi az a darab, amit a kenyérből levágunk, amikor megkezdjük?) adott válaszok 21,54%-át teszi ki a *krájček* kölcsönszó három alakváltozatával együtt. A főváltozat magyaros írásmódú, a *krájček* valószínűleg elírás vagy egyéni ejtémódot tükröz (*j* nélküli változat), a *krajček* csak a magánhangzó hiányzó ékezetében tér el a főváltozattól, a *krájček* pedig szlovén *č*-vel van írva (de *á*-val!). E két utóbbi változatban keveredik a magyaros és a szlovénes írásmód, kiejtésben nem jelentenének különbséget. A már említett *sipek* a kérdésre adott összes válasz 18,46%-át teszi ki, a magyaros írásváltozat sokkal gyakoribb, mint a szlovénes. Kiemelendő még a *májco* kölcsönlexéma is: nagyon gyakori a muravidéki nyelvváltozatokban (szlovén etimonja a *májca*) ‘ing, póló, trikó’ jelentésben (ez utóbbit képviseli az *asumájco* hibrid alakulat), jóllehet ebben a korpuszban csak 7,69%-ban szerepel a válaszok között (Bokor 2009, 37; Kolláth 2005, 126; Lanstyák 2006, 66). A többi kölcsönszó viszonylag alacsony százalékos előfordulása, az adatközlők ismerik a közmagyar megfelelőket (volt idejük gondolkodni az írásbeli válaszokban, ha nem jutott azonnal eszükbe a magyar lexémaváltozat). Hozzá kell viszont tenni: szóban, az élőbeszédben, tehát nem kérdőíves gyűjtési szituációban gyakrabban élnek a beszélők a kölcsönszókkal.

*

A tanulmány arra vállalkozott, hogy felvázolja a Maribori Magyar Tanszék nyelvjárásokhoz való viszonyát, a muravidéki magyar kontaktusnyelvjárási változatok tanszéki létét három szintén: közvetlenül és élőben a hallgatók

nyelvhasználatában, az oktatás szintjén, valamint a kutatásban. Oktatjuk és kutatjuk a muravidéki kontaktusnyelvjárási változatokat, igyekszünk leírni pillanatnyi helyzetüket, állapotukat, kulcsszerepüket a magyar nyelv megtartásában, nyomon követni változásukat a nyelvhasználat minden területén. Mind a hallgatók bemutatott szövegei, mind pedig a legfrissebb hallgatói gyűjtések és feldolgozások azt mutatják, hogy a magyar nyelvjárási változatok elevenen élnek a kétnyelvű Muravidéken, a nyelvjárási változat a muravidéki magyar beszélő anyanyelvváltozata, a standard változat erre épül rá – különböző szinten – az iskolai oktatásban. A nyelvjárásiasság foka a szókészlet területén magasnak mondható, még akkor is, ha a tájszók egy viszonylag kis része ma már nem aktív. Mindkét vizsgálat alátámasztja azt a tényt, hogy a Muravidéken az egyes korosztályok nyelvjárásiassága között nincsenek olyan nagy különbségek (a nyelvjárásiasság foka nem csökken olyan nagy mértékben a fiatalabbak körében), mint a magyarországi nyelvjárási beszélők esetében, a vernakuláris változat öröklődik át a következő nemzedékre. A szentlászlói és a dobronaki látszólagosidő-vizsgálatok alapján megállapítható ugyanakkor, hogy a fiatalok ismerik a legkevesebb tájszót, viszont ők használják a legtöbb kölcsönszót. A kölcsönszók előfordulásának nem magas aránya is bizonyítja, hogy a muravidéki magyar beszélők nyelvhasználatára erősebben nyelvjárási, min anyanyire kontaktusos.

Nem fér hozzá semmi kétség: a Tanszéken folyó dialektológiai kutatások – amelyeknek egyik legfontosabb jellemzője az érdeklődő hallgatók bevonása a munkákba – hozzájárulnak ahhoz, hogy a kétnyelvű Muravidék nagyon színes nyelvi világa hozzáférhető valósággá váljon a szakmai közönség és az érintett közösség számára, hogy folytatódjék az az út, amelyet a nagy elődök jelöltek ki nekünk.

Irodalom

- Balogh Lajos. 2002. Penavin Olga (1916–2001). *Magyar Nyelv* 98 (1): 116–118.
- Balogh Lajos. 2004. *Büki tájszótár*. Szombathely: Vasi Szemle Szerkesztősége.
- Benő Attila. 2014. *Kontaktusjelenségek az erdélyi magyar nyelvváltozatokban*. Erdélyi Tudományos Füzetek 281. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület.
- Bokor József. 2009. *Nyelviség és magyarság a Muravidéken*. Lendva: Magyar Nemzeti Művelődési Intézet.
- Gasparics Judit. 2014. *A muravidéki magyarok nyelvhasználatára és nyelvváltozatai*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvtudományi Doktori Program, Szociolingvisztikai és Dialektológiai Alprogram.

- Kolláth Anna. 2005. *Magyarul a Muravidéken*. Maribor: ZORA 39.
- Kolláth Anna. 2016. Nyelvek, nyelvváltozatok és a modern média a kisebbségi kétnyelvűségben. Előadás a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központja Berzsenyi Dániel Tanárképző Kara által szervezett VI. Dialektológiai Szimpozionon (Szombathely, 2015. szeptember 2–4.). Sajtó alatt.
- Kološa Tanja. 2016. *Magyar nyelv és nyelvhasználat a szlovéniai Dobronakon. Egy kérdőíves szókészleti vizsgálat eredménye*. Szakdolgozat. Maribor: Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék.
- Kovač Tünde. 2015. A tömegkommunikációs műfajok nyelvezete muravidéki felhasználók körében. Szemináriumi dolgozat. Kézirat.
- Láncz Irén. 2012. Penavin Olga gyűjtőútjai a Muravidéken. In *Penavin Olga a Muravidéken*, szerk. Halász Albert. Bánffy Napok 2012. Penavin Olga nemzetközi tudományos emlékkonferencia. 13–22. Lendva: Lendva Községi Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség–Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Lanstyák István. 2005. Kölcsönszavak a magyar nyelv határon túli változataiban. In *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat: A 2005. október 20–21-i somorjai konferencia előadásai*, szerk. Vörös Ferenc. 21–26. Budapest–Nyitra–Somorja: Magyar Nyelvtudományi Társaság–Konstantin Egyetem Közép-európai tanulmányok Kara–Forum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum.
- Lanstyák István. 2006. *Nyelvből nyelvbe*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- B. Lőrinczy Éva főszerk. 1979–2010. Új magyar tájszótár I–V. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Penavin Olga. 1961. Szécsiszentlászlai szójegyzék. *Magyar Nyelvőr* 85 (4): 460–463.
- Penavin Olga. 1966. *A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 116. szám.
- Silling István. 2012. A nyelvjárás- és néprajzkutató Penavin Olga professzoráról és muravidéki gyűjtéseinek anyagából. In Halász Albert szerk. *Penavin Olga a Muravidéken*. Bánffy Napok 2012. Penavin Olga nemzetközi tudományos emlékkonferencia. 23–32. Lendva: Lendva Községi Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Szabó Mária. 2006. *Tájszójegyzék. Lendva vidéki tájszavak szótárszerű gyűjteménye*. Lendva: MNMI.
- Toplak Rudolf. 2016. *Tájszavak élete a szlovéniai Goricskón: Egy szókészleti gyűjtés néhány tanulsága*. Szakdolgozat. Maribor: Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék.
- Végh József. 1959. *Őrségi és hetési nyelvatlasz*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Zágorec-Csuka Judit. 2016. Nyelvjárás és nyelvhasználat a muravidéki Kapcán. In *Naptár 2016*. 135–156. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.

IN THE WAKE OF GREAT PREDECESSORS...

Dialects and their research at the Department of Hungarian language and literature of the University of Maribor

This paper aims to give an account of (socio)dialectology researches that have been carried out at or connected to the Department of Hungarian Language and Literature of the University of Maribor's Faculty of Arts. Based on the works of great predecessors (the Atlas researchers, Olga Penavin, members of the Szombathely dialectological workshop, local collectors, linguists and non-linguists) it presents the dialectal collections and their processing of the last two decades. As the only department that teaches Hungarian linguistics and literature in Hungarian language in Slovenia, we consider it very important to get our students involved in dialectal researches. The empirical material of this paper is made up of two recent lexical collections (Szentlaszlo, Dobronak) carried out by students that allow us to make comparisons (real time analyses) between the dialect set and the existing material and analyses. Vernacularism and the maintenance of local dialects are important segments of the survival of the Hungarian language, and are some of the most prominent features of the identity formation.

Keywords: Slovenia, Maribor, Mura region, contact dialect, sociodialectology.

TRAGOM VELIKIH PREDAKA...

*Dijalekti i njihovo izučavanje na Katedri za mađarski jezik
Univerziteta u Mariboru*

Studija se bavi (socio)dijalektološkim istraživanjima na Katedri za mađarski jezik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Mariboru, odnosno istraživačkim tendencijama koji se vezuju i za ovu Katedru. Polazeći od radova velikih predaka (istraživači Velikog atlasa, Olga Penavin, članovi dijalektološke radionice iz Sombathelja, lokalni istraživači, lingvisti i oni koji to nisu), rad prikazuje kako se sprovodi prikupljanje dijalektološke građe na terenu i kako se vršila obrada prikupljenog materijala u proteklom godinama. Jedina katedra za mađarski jezik i književnost sa mađarskim nastavnim jezikom u Sloveniji smatra značajnim uključivanje studenata u dijalektološka istraživanja. Empirijsku građu studije većinom čine dve skorije prikupljene studentske leksikološke građe, koje omogućavaju da se uporede pojedini dijalekatski leksikološki slojevi sa već postojećom građom i analizom. Značajan segment opstanka maternjeg jezika i jedan od najmarkantnijih elemenata formiranja identiteta predstavlja čuvanje dijalekatske leksike i lokalnih dijalekata, kao i dvo- ili višejezičnosti unutar maternjeg jezika.

Ključne reči: Katedra za mađarski jezik u Mariboru, Međumurje, kontaktna dijalektologija, sociodijalektologija, dijalektološka leksika.

GRÉCZI-ZSOLDOS Enikő

Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Magyar Nyelvtudományi Tanszék
Miskolc (Magyarország)
tgzseniko@gmail.com

A PALÓC NYELVJÁRÁS KUTATÁSA A XIX. SZÁZADBAN

Research of Palócz Dialect in the 19th Century

Istraživanje severnog dijalekta Paloc u XIX veku

A palócokról írt XIX. századi tanulmányok vezetnek be a palóc nyelvjáráskutatás történetét. Szeder Fábián a század elején publikálta a korabeli Tudományos Gyűjtemény hasábjain a palócokról írt tanulmányait. Pap Gyula *Palóc népköltemények* című gyűjtését 1865-ben adta ki. Horvát István történésznek, folyóirat-szerkesztőnek szenvedélyévé vált a palócok hagyományainak, történetének kutatása. Pintér Sándor szécsényi ügyvédnek 1880-ban jelent meg népismertető tanulmánya a palócokról. A dolgozat témája a korabeli tájnyelvi gyűjtések bemutatása, emellett az északi, egybefüggő palóc régió és a déli palóc szigetek egyes összefüggéseinek tárgyalása.

Kulcsszavak: nyelvjárástörténet, palóc nyelvjárás, XIX. századi palóc nyelvjárásleírások.

A palóc nyelvjárásleírás történetének az egyik legtermékenyebb időszaka – a későbbi módszeres, tudományos leírások korszaka előtt – a XIX. század. Korábbi évszázadokból csupán nyelvjárási megjegyzések maradtak fenn. Ezek a korai adatok arról árulkodnak, hogy Magyarországon viszonylag korán észrevették a nyelvjárási különbségeket, anélkül, hogy behatóbban foglalkoztak volna a tájszólásokkal, vagy elvégezték volna azok alapos leírását.

A XVIII. században Bél Mátyás nyelvtörténeti tervezetében és a *Notitia Hungariae novae historico geographica...* című (részben kéziratban maradt)

latin nyelvű munkájában a vármegyék leírásában a Hont, a Nógrád és a Torna vármegyei magyarok nyelvjárását illusztrálja konkrét példákkal. Ennek vélhetően az az oka, hogy a közeli, Zólyom vármegyei Ocsován (Nagyócsán) született szerző a közelben élők nyelvhasználatát ismerte jól. Munkájában a korábban „felföldismusnak” is nevezett palóc nyelvjárását jellemezte a XVIII. századi tudományosság azon mentalitásával, amikor a népnyelvet még nem tartották oly becses, értékes nyelvváltozatnak. A Nógrád vármegyei magyarok tájszólását durvának nevezi, és javítandónak véli szövejtésüket (véleménye szerint a *tsoukám* helyett a *tsókám*; a *gavambotskám* helyett a *galambotskám* a helyes). Azt írja, hogy a Hont vármegyei magyarok nyelve hasonló, mint a nógrádiaké, sőt néhol még rútabb, mivel a mássalhangzókat elnyelik, a magánhangzókat eltorzítják. Sokat átvesznek a szlovákból, de a tót szavakat nevetségesen ejtik.

A XIX. századi külföldi nyelvtudomány érdeklődésének középpontjában a történeti összehasonlító nyelvészet állt, emellett szinkrón összehasonlító kutatásokat is végeztek, amelynek eredményeként alakult ki a nyelvtipológia. Az újgrammatikus iskola tagjai a XIX. század utolsó évtizedeiben kezdték tudományos alapokra helyezni a történeti nyelvészetet, s megfogalmazni a tudományos kutatás módszertani elveit. Ez idő tájt Magyarországon ennél romantikusabb, nacionalista érzelmű (nyelv)történeti megjegyzések születtek. Horvát István történetíró és nyelvész, a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője, a magyar nyelv és irodalom professzora műveiben azt igyekezett bizonyítani, hogy a magyar nyelv a legősibb a nyelvek között. A *Tudományos Gyűjtemény* 1834. évfolyamában Horváth István sok folytatásos könyvbírálat kapcsán hosszasan foglalkozik a palócokkal s a vonatkozó külföldi irodalommal. Ezen írásaiban a palócok ősiségét hirdeti Jerney Gyula történetíró elméletével egyetértve. Amilyen erős pozitív attitűd szólal meg tanulmánya egyik jellemzésében: „A Palóc Nyelv [...] az Értelmességnek a nyelve”, olyan degradáló magyarázatot ad a népnév magyarázatára, ugyanis álláspontja szerint a palóc szó jelentése: ’zsákmányoló, spoliátor’, azaz rabló. (Lásd itt: <http://mek.oszk.hu/01600/01671/html/index.html?00030.htm&00029.htm>)

A XIX. század második felében indult útjára a külföldi kutatásokban a nyelvföldrajz. A német Georg Wenker célja például az volt, hogy földrajzilag pontosan meghatározza a felnémet és az alnémet nyelvjárások közötti határvonalat. Francia területen Gilliéron végzett úttörő munkát a francia nyelvjárások feltérképezésével (Bynon 1997). Magyar nyelvterületen a palóc nyelvjárásról először a XIX. században keletkeztek jól hasznosítható feljegyzések, alapos leírások. A gyűjtők és a lejegyzők azonban nem nyelvészek, hanem a terület valamely településén született értelmiségiek. A korai nyelvjárásleírásokra, s

az itt bemutatott gyűjtőkre jellemző, hogy a lejegyző maga is arról a területről való, ahol megfigyeléseit végzi. Nem nyelvtudományi munkák ezek, hanem a népcsoport etnográfiai leírásai, népköltészeti gyűjtések, amelyeknek részét képezik a nyelvjárási megjegyzések.

A század elején Szeder Fábián kezdett rendszeresen foglalkozni a palóc népcsoport megfigyelésével. Három tanulmánya látott napvilágot a korszak legjelentősebb tudományos folyóiratának, a *Tudományos Gyűjtemény*nek a hasábjain (Szeder 1819, 1821, 1835). Az 1835. évi tanulmány előszavában ezt írja a későbbi palóckutató, tudós pap tanár az esztergomi iskolás éveiről, ahol az ismert Révai Miklós volt az 5. osztályos tanítója: „Én minden igyekezetem mellett sem lehettem még akkor képes egészen elnyomnom a Palócz szőejtést, a miért is a tudós figyelemmel tartott, s le is írt sok szavat és szőejtést utánam, és gyakorta intett, hogy becsben tartsam a Palócz magyarságot, mert sok elrejtett kincse van benne anyai nyelvünknek” (Szeder 1835, 39). Szeder Fábián mindhárom tanulmánya pályázatra érkezett. A pályázat kiírója Horvát István, a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője volt. Könyvet tervezett, amelynek címe ez lett volna: *A Palótszág Esmértetése különféle tekintetben*. Szeder Fábiánnak ezt írta levelében: „állítom fő fontosságát a’ Palótszág Esmértetésének [...] arra kérlek, hogy még bővebben esmértessd Földieidet” (A levelet Szeder Fábián tette közzé 1835-ben, a *Tudományos Gyűjtemény* II. kötetében: Szeder 1835, 39). Lett is eredménye a biztatásnak. A tervezett könyv ugyan nem készült el, Szeder Fábián – kutatásaiból összeállított – tanulmányait azonban rendre közölték a lapban.

Szeder Fábiánnak anyanyelvjárása a palóc, minthogy a Hont vármegyei Csábon született és töltötte korai gyermekéveit. Le is írja tanulmánya előszavában: „a’ kik közt születtem és nevelkedtem, nyelveket és szokásaikat híven ábrázolom” (Szeder 1819, 6). Fontosnak tartja azt is megjegyezni, hogy „Ismértetni, nem pedig kinevetetni akartam ezen becses jószívű földünket...” (Szeder 1819, 6). A palóc ugyanis sokáig gúnynév volt. Bár Nógrád, Hont, Gömör, Borsod és Heves vármegye magyarjait nevezi palócoknak, csak azokról ír, akiket jól ismer: a hontiakról és a nógrádiakról.

Csáky Károly etnográfus a cikkeket egybegyűjtő hasonmás kiadásban megjelent tanulmányában leírja (Csáky 2005), hogy Szeder Fábián XIX. századi eredményei nyomán Csábon, a gyűjtő szülőfalujában felmérést végzett, s a legtöbb jelenségre, amelyet a tudós pap tanár lejegyzett, századok múltán maga is rábukant az ott élők nyelvében. A tájszók nagy része ma is ismert a helyiek körében.

Egy jelenség azonban mára kiveszett a középpalóc beszélők nyelvhasználatából. Szeder Fábián az 1800-as évek elején még adatolja a középpalóc nyelvjárásban a diftongusos ejtést. Az á helyén *uá* (pl. *vuáros*), az é helyén *ié*,

az ó helyén *uó*, az ő helyén *üő* ejtése jellemezte az akkori középpalóc beszélőket. Ezek a diftongusok vélhetően lebegő kettőshangzók lehettek, hiszen így jellemzi az ejtést a lejegyző: „mind a’ két magánhangzót különösen meghal-lani” (Szeder 1819, 7).

Pap Gyula ügyvéd, a palócok XIX. századi népköltészeti gyűjtője a Salgó-vidék nyelvjárásában hallott kettőshangzókat (Pap 1865). Konkrét hangtani helyzeteket említ: példaként a *bauta* (‘balta’), a *luó* és a *fokóu* példákat említi. Ha a laikus lejegyzőnek hitelt adunk, akkor hallott záródó és nyitódó diftongusokat egyaránt. Ha nem is pontos a leírása, az bizonyos, hogy kettőshangzókat jegyzett le.

Pintér Sándor 1880-ban kiadott palócmonográfiájában két diftongustípust jegyez le. Egyrészt az *eő* kettőshangzót írja le: az itt élő beszélő az „-t ritkán használja önállóan, hanem az *e* beolvasztásával”, illetve az *aoma*, *szaoma* példákkal adatozza azt a kettőshangzót, amely esetben a beszélő az „*o* magánhangzóba rövid *a*-t beolvasztja” (Pintér 1880, 32).

Szabó József a *Magyarországi és a jugoszláviai magyar nyelvjárászigetek* című kötetében a szintén középpalóc Gyöngyöspatáról adatozza a XX. században az *aó*-t (Szabó 1990). Nemcsak az összefüggő északi palóc régióban, de a déli nyelvjárászigeteken, köztük Kórógyon is kimutatta az *ao*, „ó lebegő és erősödő kettőshangzót, csakúgy, mint Imre Samu, aki a nyelvatlasz gyűjtéseit szintetizáló munkájában (Imre 1971) a palócos jegyeket mutató kórógyi kutatóponttal képviselt szlavóniai nyelvjárás jellegzetességeként tárgyalja a kettőshangzókat. A nyelvjárásziget fő hangtani sajátóságaként említi nemcsak az illabiális á meglétét, hanem a köznyelvi ú, ű helyén nem ritka *ou*, *ó^u*, *ő^ü* kettőshangzókat (példaszavai: *ocsó^u*, *sáványou*, *gyírő^ü*, *sírő^ü*). Imre Samu leírja azt is, hogy Kórógyon néhány morfémban *’é* típusú kettőshangzóban realizálódik az *é* fonéma (példaként sorolja a *sz’ép*, *v’ér*, *testv’éröm*, *leg’ény*, *r’ét* szavakat). Penavin Olga a *Horvátországi (szlavóniai) magyar nyelvjárási atlaszában* szintén adatozza a diftongusokat Kórógyon: pl. *haláontik*, *kejéis* (‘*kelés*’), *megnyöüv*, *mámoucsá*, *Kátou*, *kinyéir*; *keserőüjen*, *gyíszöü* stb. (Penavin 1984).

A jelenség a tulajdonképpeni középpalóc vidéken azonban már nem volt meg a MNyA. gyűjtései idején. Imre Samu így a nagyatlasz adatait szintetizáló munkájában nem adatozza a középpalóc nyelvjárástípusban a diftongus egyik fajtáját sem. Mivel Benkő Loránd nyelvjárástörténeti leírásából (Benkő 1957) is tudjuk, hogy a déli palóc nyelvjárászigeteket, a részben vagy teljesen lakatlanná vált déli településeket Magyarország népfölösleggel bíró részeiről főként palóc és jász lakosság telepítette be a XVIII. században, ezért a két terü-

let jelenségeinek összefüggéseit érdemes számba venni. Az utolsó leírás Pintér Sándor 1880-as néprajzi munkája, amelyben még adatolva találjuk a diftongus ejtését az északi palóc területen. A nagyatlasz gyűjtési idején már nincs meg ez a jelenség északon. Gyűjtéseim, többek között az Új magyar nyelvjárási atlasz munkálatai során 2010-ben archivált felvételeimen sem hallható diftongus a középpalóc vidéken. A déli palóc szigeteken azonban megőrződött az archaikus nyelvjárás ezen vonása. A XX. és a XXI. század gyűjtései alapján tehát a déli nyelvjárásszigeteken konzerválódott jelenségeknek a középpalóc nyelvjárásból való eltűnését állapíthatjuk meg. A diftongus megléte a szigeteken alátámasztja a korábbi nyelvállapotot, s ezzel együtt a XIX. századi laikus nyelvjárásleírásoknak is hitelt adhat.

A ma Salgótarján részeként ismert Pálfalván született Pap Gyula ügyvéd Erdélyi János biztatására gyűjtötte össze a palócok népköltéseit. „Gyűjteményünk keletkezéshelye Nógrádmegye Salgóvidéke – e tájnak kíván tüköre lenni, következképp csak a nógrádi palóc ismertetését adhatjuk im e csekély vázlatban” – írja 1865-ben megjelent *Palóc népköltemények* című munkájának előszavában (Pap 1865). A népcsoportot, melynek maga is fia, így jellemzi: „Egy név, egy jelleg, egy erkölcs, egy tűzhely köti össze őket századok óta” (Pap 1865). A népköltészeti gyűjtés bevezetőjében a népszokások leírásában sok tájszót is lejegyez. Pl. amikor a lakodalomról értekezik, sorolja a jellegzetes palóc ételek neveit: *ganca, bukta, mákos ferentő, mákos csík, ázalék*. Kommunikációs-pragmatikai megjegyzéseket tesz: a férfi tegezi nejét, a gazda én cselédemnek tartja a család tagjait, a nő *kiednek* szólítja férjét, a gyermek éldes *szüléim* megszólítással tiszteli szüleit. Hangtani leírásai, bár laikus lejegyzések, mégis hasznosak. Adatokat jegyez le a diftongushasználatról; háromféle *a* ejtését és négyféle *e* ejtését figyeli meg a palócok körében; példákkal jegyzi le a tipikus palóc palatalizációt; azt is megtudjuk tőle, hogy a *meg-* igekötő *g*-je hasonul az ige első mássalhangzójához; leírja a *szál(l)* : *szá* típusú rövidülést.

Pintér Sándor szécsényi ügyvéd, aki 1841-ben született a középpalóc Etes faluban, 1901-től a szécsényi kerület szabadelvű országgyűlési képviselője volt, valamint alapító tagja az archeológiai, etnográfiai, természettudományi és történeti társulatnak. Kutatásai, tanulmányai is ezeket a területeket érintik. A nógrádi vidék régészeti kutatásairól, itteni bronzleletekről írt cikkei jelentek meg az *Archeologiai Értesítő*ben, a palócokról szóló néprajzi leírásai láttak napvilágot az *Ethnographia* című folyóiratban. Palóc népmese gyűjteménye jelent meg. Az a népcsoport és az a terület érdekelte, ahol maga is született és élt, így néprajzi és nyelvjárási gyűjtéseiben résztvevő megfigyelő, passzív és

aktív gyűjtő. Monográfiájában, *A palócokról* című népismertető tanulmányában bevallja, hogy maga is a palócok nyelvét beszéli: „egyebet nem beszélek, mint ezen »együgyű« palócnyelvet” (Pintér 1880, 29). Pintér Sándor 1880-ban megjelent népismertető tanulmányában a palóc etnikum részletes bemutatását adja. Nyelvükről néhány oldalon át ír laikus, ám jól hasznosítható megjegyzéseket. Nyelvjárásleírásában a magánhangzók és a mássalhangzók ejtésén, illetve az alaktani jelenségek bemutatásán kívül mondattani, mondatszerkesztéssel kapcsolatos megjegyzéseket is tesz: „A palóc [...] kötszók (!) nélkül órákig el tud beszélni” (Pintér 1880, 34). Mondatfonetikai megjegyzése is figyelmet érdemel: dallamosnak, lágynak és gördülékenynek tartja a palóc beszédet.

A XIX. századi nyelvjárasi jelenségleírások ugyan nem nyelvészek tollából és megfigyeléseiből származnak, mégis figyelemreméltóak. A legtöbb hangtani, alaktani jelenség egybevág a leírásokban: valahányan, akik ebben az időszakban a középpalóc beszélők nyelvhasználatát írják le, hasonló megfigyeléseket tesznek. A XIX. századi palóc nyelvjárásleírások és a nagyatlasz adatai alapján a gyűjtések között eltelt időszak nyelvi változásaira is ráláthatunk, így nem egyszerűen egy időszelet nyelvállapotát írhatjuk le, de diakronitásában is értékelhetjük a palóc nyelvjárás változásait.

Irodalom

- Benkő Loránd. 1957. *Magyar nyelvjárástörténet*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Bynon, Theodora. 1997. *Történeti nyelvészet*. Budapest: Osiris.
- Csáky Károly. 2005. Szeder Fábián palóckutató élete és munkássága. In Szeder Fábián: *A' Palóczokról*. Hasonmás kiadás. 77–102. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
- Horvát István. Rajzolatok a magyar nemzet történetéből. <http://www.angelfire.com/realm3/hmult1/konyvek/horvistv.htm> (2016. okt. 5.)
- Imre Samu. 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Pap Gyula gyűjtötte és kiadta. 1865. *Palóc népköltemények*. Sárospatak. <http://mek.oszk.hu/11000/11036/11036.htm> (2016. okt. 5.)
- Penavin Olga. 1984. *Horvátországi (szlavóniai) magyar nyelvjárasi atlasz*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Pintér Sándor. 1880. *A Palóczokról*. Népismertető tanulmány. Budapest. (Hasonmás: 1995. Szécsény)
- Szabó József. 1990. *Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárászigetek*. Békéscsaba–Kecskemét–Szeged: Csongrád Megyei Levéltár.
- Szeder Fábián. 1819. Palóczokról. In Szeder Fábián. 2005. *A' palóczokról*. Hasonmás kiadás. 5–26. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.

Szeder Fábián. 1821. A' Palóczokról eredetekre, és nagy Pannóniába való jövedelekre nézve. In Szeder Fábián. 2005. *A' palóczokról*. Hasonmás kiadás. 27–36. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.

Szeder Fábián. 1835. A' Palóczokról. In Szeder Fábián. 2005. *A' palóczokról*. Hasonmás kiadás. 37–76. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.

RESEARCH OF PALÓCZ DIALECT IN THE 19TH CENTURY

The history of researches into the Palocz dialect goes back to studies written in the 19th century, when Fabian Szeder published his articles on the Paloczes in the contemporary scholarly journal, *Tudományos Gyűjtemény* (Scientific Collection). Gyula Pap's collection of *Palóc népköltemények* (Palocz Folk Poetry) was published in 1865. Sandor Pinter, a lawyer in Szecseny, published his book *A palóczokról* (About the Paloczes) in 1880. The topic of the paper is the presentation of contemporary methods of collecting dialect material and consideration of certain interrelationships between the Northern contiguous Palocz region and the Southern enclaves.

Keywords: history of dialect study, Palocz dialect, 19th century description of Palocz dialect.

ISTRAŽIVANJE SEVERNOG DIJALEKTA PALOC U XIX VEKU

Istoriju proučavanja ovog severnog mađarskog dijalekta uvode studije pisane u XIX veku. Fabijan Seder je početkom veka objavio na stranicama tadašnjeg časopisa *Naučne zbirke* svoje studije o palocima. Đula Pap je objavio sopstvenu građu 1865. godine pod naslovom *Narodne pesme Paloca*. Istoričar Ištvan Horvat je sa posebnom strašću istraživao tradiciju i istoriju Paloca. Šandor Pinter, advokat iz Sečnja, 1880. objavljuje studiju u kojoj predstavlja Paloce. Cilj ovog rada je da prikaže prikupljenu dijalektološku građu iz tog vremena, nastalu u jedinstvenoj severnoj regiji, kao i u južnim dijalekatskim ostrvima.

Ključne reči: istorija dijalekata, dijalekat Paloc, opis Paloc dijalekata iz XIX veka.

LAJOS Katalin

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
Csíkszeredai Kar
Humántudományok Tanszék
Csíkszereda (Románia)
lajoskati@yahoo.com

A „SZÉKELY EKTIVITI” ÉS „SZÉKELY AKTÍV” TÁRSASJÁTÉKOK NYELVI ANYAGA – MARKETING ÉS NYELVÉSZET KERESZTTÜZÉBEN

The Linguistic Content of Two Parlour Games:
The „Székely Ektiviti” and the „Székely Aktív” –
Bridging Marketing and Linguistics

Jezički materijal društvenih igara
„Sekuljanski ektiviti” i „Sekuljanski aktiv” –
u unakrsnoj vatri marketinga i lingvistike

A „Székely ektiviti” ötlete 2009-ben merült fel, 2011-től kereskedelmi forgalomban is kapható a társasjáték, mely elsősorban nyelvi anyagában (de szabályai egy részében is különbözik a hagyományos játéktól). Amint neve is mutatja, a székely nyelvjárás(nak tulajdonított) 100 kártyát tartalmaz, amit 2012-ben kiegészítettek még 50 kártyával az ötletgazdák. Összesen tehát 300 + 150 feladványt tartalmaz. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy mennyiben, milyen értelemben „székely” ez az anyag, nyelvi sajátosságai milyen tudatos vagy nem tudatos ideológiát tükröznek, összehasonlításként pedig az ugyanebben a kontextusban létrejött „Székely aktív” játék nyelvi anyagát is megvizsgálom. E két társasjátékot abból a szempontból is értelmezni próbálom, hogy hogyan illeszkednek választott nyelvi anyagukon keresztül abba a „márkaépítő” trendbe, ami napjainkban Székelyföldön tetten érhető a gazdaság különböző területein.

Kulcsszavak: dialektus, regionális köznyelv, nyelvi kontaktusok.

Bevezetés

„Penavin Olga egész életében nem tudta, de talán nem is akarta szétválasztani a nyelvészeti és a néprajzi gyűjtőmunkát. Nyelvészként is néprajzos volt és néprajzosként is nyelvész. Kutatóterületeinek falvait járva nemcsak a tájszólást figyelte, az emberek beszédét, hanem a környezetüket is, azt a paraszti világot, amelyben adatközlői élnek. A szavak mögött kereste a tárgyi valóságot” – írta róla Balogh Lajos nyelvész (idézi Fenyvesi 2014, 36–39).

Dolgozatom hasonló szellemben fogant. Egy olyan jelenséget választottam elemzésem tárgyául, mely vizsgálható lenne a szigorú értelemben vett dialektológia jegyében, mégis kínálja magát egy tágabb kontextusú elemzésnek is: a társadalom egy adott periódusában megjelenő identitásépítő és identitásfelmutató, gazdasági és marketingfolyamatok kölcsönhatásában hogyan jelentkezik egy olyan termék, mely eladhatóságát a nyelvre, pontosabban a magyar nyelv egyik dialektusának a vonzerejére építi.

Először is azt a gazdasági-társadalmi-marketingbeli környezetet vázolom, amelyben megszületett két társasjáték, a *Székely Ektiviti* és a *Székely aktív*. Ezután bemutatom a két játék ötletgazdáinak/kivitelezőinek/forgalmazóinak expliciten megfogalmazott „hitvallását”: milyen célok, gondolatok vezérelték őket ebben a vállalkozásban. Harmadik mozzanatként bemutatom a két játék nyelvi anyagát, kitérek hasonlóságokra és különbségeikre, vázolom azokat a nyelvészeti aspektusokat, melyeket érvényesíteni lehet velük kapcsolatosan, majd megfogalmazom azt a „Székelyföld-képet”, azt a tudatos vagy kevésbé tudatos ideológiát, melyet ezek a játékok közvetítenek.

A Székely Ektiviti és a Székely aktív gazdasági, politikai és marketingbeli környezete

Az 1989-es változásokat követően a székelyföldi autonómia körüli vitáktól és mozgalmaktól nem függetlenül 2010 környékén Kovászna és Hargita megyében, a Székelyföld magyarok által legsűrűbben lakott területein olyan gazdasági folyamatok indultak be, melyek szorgalmazták a székelyföldi helyi, hagyományos módon előállított, jellegzetes termékeknek az ilyenként való felmutatását és forgalmazását nagy nyugati üzletláncokban (is). 2009 végére két ilyen kezdeményezés jött létre a két megyében: a Kovászna megyei Székelyföldi Termék Egyesület nemzetközi fórumon akarta levédeni ezt a márkanévet, Hargita megye tanácsa az országos szabadalmi hivatal-

nál¹ védette le a Székelyföldi termék márkanevet. A kialakuló védjegyvíta szólt sok mindentről, peres ügyek indultak, melyek azonban tárgyalásos, kompromisszumos alapon oldódtak meg 2011-ben. Már a kezdetektől számos típusú termék igényelhetette ezt a védjegyet: elsősorban élelmiszerek, de ipari, kézműves és szellemi termékek is szerepelnek a mára már 77 terméket számláló listán. Az általam vizsgált játékok a szellemi termékek között foglalnak helyet, így együtt szerepelnek a Hargita Megye Tanácsa és a Hargita Kiadóhivatal *Székely Könyvtár* című, 100 kötetesre tervezett könyvsorozatával, a *Hargita népe* és a *Székely Hirmondó* napilapok mellékleteként megjelenő *Székely konyha* gasztrolappal, a *Székelység története* című kézikönyvvvel és tankönyvvvel, a Székely játékok termékcsoporttal (bennük az általunk is vizsgált *Székely aktívon* kívül a *Székely gazdálkodó*, illetve a *Székely furfang* nevű fajtáékok).

2010-ben, a védjegyvíta évében jelent meg egy másik terméklánc is *Góbé-termék* néven, ekkor kezdték havi rendszerességgel szervezni a hagyományos termékek vásárát Csíkszeredában, ahol nagy ünnepek (karácsony, húsvét) alkalmával a pityókás kenyéren, házi kolbászon, sonkán, szalonnán, a jóféle házi pálinkákon, zöldségeken, gyümölcsökön, házi lekvárokon és szörpökön kívül a helyi kézművesek és kiadók termékeit is meg lehetett vásárolni.

Ebben a légkörben pattant ki a *Székely Ektiviti* ötlete 2009-ben egy közgazdaság szakos végzős csíkszeredai egyetemi hallgató agyából. A *Székelyhon* internetes folyóiratnak adott interjújában a következőket mondja a játék születéséről:

Összegyűlt egy baráti társaság, és az osztrák találmányú *Activity* társasjátékot játszottuk. Rájöttünk, hogy a magyarra lefordított változatban vannak olyan, Magyarországon használatos szavak, amelyek jelentésével mi nem vagyunk tisztában, vagy éppen nálunk nem így használjuk. Ebből jött az ötlet, hogy jó lenne egy olyan játék, amely a helyi tájszólást, szólásokat, fogalmakat, helyi vicces megnevezéseket tartalmazza. Ezt követően nekifogtam a gyűjtésnek, különböző könyvekből szedtem úgy össze a kifejezéseket, hogy megkerestem az írott formájukat. Nem akartam, hogy csak azokat a szavakat használjam, amelyeket én tudok, és nem úgy, ahogy ez vagy az hallotta, hanem megnéztem, hogy írták le először. Megnéztem a szónak az írott formáját, a magyarázatát, és így gyűjtöttem össze (Péter 2012).²

¹ O. S. I. M. a hivatal román nyelvű rövidítése – a találmányok és márkanevek állami hivatala, szabad fordításban.

² Péter Beáta a *Székelyhon* című internetes folyóirat számára készít interjút Antal Andrásval, az ötletgazdával. Meg kell jegyeznünk, hogy a hagyományos, ismert tájszótárokon kívül már 2004 óta létezett nyomtatott és online formában is a Sántha Attila által írt-szerkesztett *Székely szótár* (Sántha 2004.)

A játékot tartalmazó doboz hátlapján megfogalmazza az ötletgazda, hogy mi is a célja, és ki a célközönsége ennek a játéknak:

A Székely Ektiviti egy olyan társasjáték, amelynek célja, hogy egy kisebb társaság jól szórakozzon a székely és az erdélyi tájszóláson, szóhasználaton. [...] Ugyanakkor székelyföldi fiataloknak ajánljuk, hogy ezen egyszerű játék által tartalmasan szórakozhassanak, és így fenntartsák az élő székely nyelvet és humort. A játék során tudatosodik, hogy melyek a szomszéd nyelvekből átvett és helytelenül használt szavak, kifejezések, ugyanakkor az is, melyek azok a szófordulatok, amelyek a székely furfangot és csavaros észjárását tükrözik.

Ágoston György, a *Székely játékok* adminisztrátora és forgalmazója kevésbé bőbeszédű a *Székely aktív* játék céljait illetően. Abból a kevésből, amit részben a dobozon apró betűs szedéssel, részben a játék szabályait tartalmazó leírásban megfogalmaz, kiderül, hogy hasonlóképpen a hagyomány ápolása, az ősök nyelvjárásának életben tartása, a gyökerekhez való ragaszkodás motiválja: „Ha felelevenítjük bármely nép hagyományait, szófordulatait, kifejezéseit, újra-élesztünk egy mélységes érzést, azt a köteléket, mely egy népcsoport gyökeréig vezet vissza, ezáltal nem hagyjuk kiveszni és feledésbe merülni, tudatossá válik hovatarozásuk...” A játék célja: „...hogy játékosan megismertesse a székely ember nyelvjárását és bő szókincsét.”

Bár a piacon egymásnak verseny- és vetélytársai ezek a játékok, mégis jól megférnek egymás mellett az ajándékbolt polcain. Arra a kérdésemre, hogy mi a különbség a két játék között, az eladónő azt válaszolta, hogy a *Székely Ektiviti* inkább a csiki nyelvjárást, a *Székely aktív* inkább az udvarhelyszéki nyelvjárást tartalmazza. A megajándékozandó függvényében a nyelvi különbségeket tartotta legfontosabbnak, és megjegyezte, hogy elsősorban külföldieknek szokták ezeket ajándékként vásárolni.

A Székely Ektiviti és a Székely aktív nyelvi anyaga

A két játék békésen megfér egymás mellett egy tudományos jellegű vizsgálat keretein belül is, erre teszek kísérletet az alábbiakban. A továbbiakban a rövideg kedvéért rövidítésekkel utalok a két játékra: Székely Ektiviti – Sz. E., illetve a Székely aktív – Sz. A.

A vizsgálat tárgyát a két társasjáték szókértáin szereplő szavak képezik, melyeket a játékosoknak le kell rajzolniuk, el kell mutogatniuk, meg kell magyarázniuk, illetve meg kell mondaniuk, hogy mit jelenthet, mire vonatkozhat az

adott kifejezés.³ Mindkét játékhoz tartozik egy-egy szótár is: a Sz. E. betűrendi sorrendben tartalmazza a szavakat, a Sz. A. pedig feladatonként szedi betűrendbe a feldolgozott szavakat-kifejezéseket. Jómagam egy Excel-táblázatba gyűjtöttem a két játék szavait, megjelölve minden esetben, hogy melyik játékhoz tartoznak, így kialakult egy 907 szócikkből álló adatbázis, mely kereshető. Illusztrációképpen bemutatom egy részletét ennek a táblázatnak:

Lexikai egység	Jelentés	Megjegyzés	Előfor- dulása	Besorolás a Székely szótár szerint	Előfordulása máshol
áncsorog	ácsorog		A	hangalakváltozat	
ándung	makacsság, önfejűség, furcsa természet		E	általános népi szó	
ándungos	makacs, önféjű, furcsa természetű		X	általános népi szó	
ángy	a nagybácsi felesége		A	általános népi szó	
ánkál, ányog	báméskodik, álldogál		A	Háromszék	
anyámasszony katonája	gyáva, együgyű ember		A	általános népi szó	
anyatárs	a férj anyja és a feleség anyja szólítja így egymást		X	erdélyi tájszó	
apatárs	a férj apja és a feleség apja szólítja így egymást		X	erdélyi tájszó	
aragáz	gáztűzhely	román kölcsonszó	E		
árdé, árdéj	paprika	román kölcsonszó	E	általános népi szó	
ártány	herélt sertés		E	általános népi szó	
átbüklen	átlép, átlibben		E	általános népi szó	
autoreverzes magnó	magnó		E		
ávilánka	kukoricalisztból készült, tejfölös, kapros és cukros sütemény		E	Gyimesek és bukovinai székelyek	
azsagol	bottal ver		E	általános népi szó	Ormánságban, Kisalföldön is használgák

³ Ez a feladat a hagyományos Activityből ismert nyílt kör.

A jelmagyarázat: a negyedik oszlopban az E jelzi az Ektivitiben, az A az Aktívban előforduló alakokat, az X pedig azokat a szavakat, melyek mindkét játékban előfordulnak azonos jelentésben. Az ötödik oszlopban Sántha Attila *Székely szótára* alapján minősítem a szavakat, ahol pedig a Sántha-féle szótár jelzi, hogy Erdélyen kívül is használt alak, azt a hatodik oszlopban tüntetem fel.

Amint azt fent már megjegyeztem, összesen 907 szó fordul elő a két játékban, ebből 233 szó mindkét játékban megtalálható. Csak a Sz. E.-ben 300, csak a Sz. A.-ban 374 szó szerepel.

Jelen dolgozatban a 233 szóból álló közös törzsanyagra koncentrálok, előtte azonban meg kell fogalmaznom néhány általános észrevételt.

A Sz. E. és Sz. A. legnagyobb különbsége, hogy az első viszonylag nagy számban tartalmazza azokat a román kölcsönszavakat, melyek nem csupán és nem elsősorban a székely nyelvjárás részei, hanem általában a romániai magyar beszélők vernakuláris nyelvváltozatához tartoznak. Az, hogy ezeket az elemeket játéka részeivé teszi az ötletgazda, nem véletlen, hanem tudatos döntés eredménye: reméli, hogy kölcsönszavakkal (is) játszva tudatosul a játékosokban, hogy ezek idegen eredetűek, nem részei sem a magyar nyelv irodalmi köznyelvi, sem székely nyelvjárási változatának. 43 ilyen elem szerepel az adatbázisban, ebből kettő csupán a Sz. A.-ban (hámbár – gabonatarató láda, hombár; szokotál – számítgat), két, immár jövevényszónak számító kifejezés megjelenik a közös anyagban (kokojza – áfonya; pakulár – fejőlegény a juhász mellett). A maradék 39 szó csupán a Sz. E. része, többé-kevésbé gyakran használják Székelyföldön is ezeket, és az ide látogató nem romániai magyaroknak nem árt, ha ismerik ezek (vagy legalábbis ezek egy részének) jelentését. Csak a leggyakrabban használt kölcsönszavakra hozok most példát:

aragáz – gáztűzhely;
árdé, árdéj – paprika;
bazin – medence;
bordura – járdaszegély;
borkán – befőttesüveg;
buletin – személyazonossági igazolvány;
fajánc – csempe;
faktura – számla;
kalorifer – radiátor, fűtőtest;
pix – golyóstoll;
remorka – utánfutó.

A magyar helyesírásjavító-program nem ismeri fel és pirossal aláhúzza a román kölcsönszavakat.

Nos, a 233 szóból álló törzsanyagra visszatérve, ezeket először a Sántha Attila-féle *Székely szótár* online változatának osztályozási rendszere szerint csoportosítottam, mely nem föltétlenül követi a klasszikus dialektológia csoportjait.

Eszerint *székelyföldi* szónak minősülnek azok a szavak, melyek csak Székelyföld valamelyik szűkebb régiójában, tájegységében használatosak, ezek mellett mindig szerepel a használat helyének megjelölése is. Nyolc ilyen előfordulás van a játékok közös nyelvi anyagában:

a bellérkedik – kupeckedik;

futuckó – italtartó üveg (kb. ¼ liter), egy decinél valamivel kisebb pohár
Háromszékről;

bütürmec ember – durva, vaskos ember Csíkszékről;

göthe, göthes – korhadtt fatuskó az erdőben Felcsíkról;

csalóka – fenyőtoboz Kézdiszéken, Felcsíkon, Gyergyóban, a Gyimesekben és a bukovinai székelyek között használatos;

cseplesz – sűrű, bokros hely; kicsi, apró, fejlődésben visszamaradt Nyárádmentén, Udvarhelyszéken, Felcsíkon, Gyergyószéken és Moldvában;

éhedezik, ihedezik – alkonyodik Gyergyószéken;

kesice – lószőrhegyű tojásíró a Gyimesekben.

A következő csoportot a „*használata általános*” kifejezés jelöli, ebbe a csoportba a Székelyföld területén általánosan használt szavak tartoznak. 65 ilyen egység fordul elő a közös anyagban. Csupán néhány példát hozok szófaji csoportokon belül:

Ige: baklat – kutya, macska párzik; burungozik, burungol – folyamatos zajt ad (mint a cserebogár); cokol – faékkal kiegyensúlyoz; döböcsköl, töcsköl – dögönyöz, kézzel összetör, nyomogat; elfartal, elfallat, elfartat – eloldalog, elsompolyog; elmecsken – részegen elesik; izékel – finnyáskodik.

Főnév: baksa – nagy farakás, melyben a szemet égetik; bog – bütök, csomó; borsika – borókafenyő; cándra, candra – deszkavágáskor keletkező gyenge minőségű famaradék; cseka – hízódisznó; féreg – egér; féregüttető – egérfogó; kujak – ököl; laskasirittő – tésztanyújtó; málnapásztor – medve, hasztalan munkás; menyecsketárs – sógornő; napszentület – naplemente.

Melléknév: agyament – bolond; degenyeges – ragadós, mocskos, gépolajas; gagyaszár (ember) – hitvány, gyenge ember; ibaktalan, ibóktalan – idétlen.

Névmás: ahajt – ott, amott; ehejt – itt.

Határozószó: helyből – azonnal, rögtön.

Módosítószó: ejsze, eiszen, ejszeg – remélhetőleg, valószínűleg, szinte biztos.

A harmadik csoportot a Székelyföldön is használatos általános népi szavak alkotják. Ebbe a csoportba tartozik az anyag legnagyobb része, 102 ilyen szó van. Szófaji csoportokra hozok néhány példát ebből a kategóriából:

Ige: ágál – pöffeszkedik; bizget, bezget – ingerel, matat; böcsködik – nagyképűsködik, dölyfösködik; csármál – folyamatosan beszél, lármázik; csemerkedik – utálatoskodik; kajtat – kutat; zelegorkodik – engedetlenkedik.

Főnév: állás – istállóban egy nagyobb állatnak elkerített rész, csűrpadlás; álommaradék – csipa, bikfic – huncut, tréfás ember, cserefa, csere - tölgyfa; csimaz, csimasz – kukac, lárvá; csuri – veréb, csonka; evet, evetpili – mókus.

Melléknév: ándungos – makacs, önfejű, furcsa természetű; csomó – sok; csóré, csurdé – meztelen; csökött – fejlődésben visszamaradt; fájntos – nagyszerű, kiváló; mutuj – bangó, hallgatag ember.

Határozószó: csarán (áll a sipkája) – ferdén áll valami; feszt – folyamatosan; indeunde – bárhogy, akárhogy; mindig;

Partikula: bezzeg – pedig, nagyon.

A székely nyelvjárás sajátosságaként szokás emlegetni annak erejét, humorát, plaszticitását. Erre idézek néhány hangutánzó-hangulatfestő szó kategóriájába tartozó példát az általános népi szó csoportból:

csárog – folyamatosan beszél, lármázik;

csármál – rikácsol, csúnyán énekel;

forog, mint fing a feredőben - forgolódik;

hánytorgatózik – szemrehányóan veszekszik;

iszkiri – futás;

kerenbábázik, kerimborsózik – kerülget vagy körbe forog;

kuvikkol – korán kel;

monyókol, monyol – ügyetlenül csinál, bíbelődik valamivel;

nyámnyila – gyenge, ügyetlen ember;

nyüszütöl, nyiszitel – életlen késsel vág;
pipizál – hosszan elmatat valamivel;
sifityel, süfityöl – összezsúrlódik a ruha, sustorog, surrog;
sunnyog, sünnöög – ólalkodik, lopakodik;
süllög – nedves fa a tűzön vagy melegedő víz sístergő hangja;
tongyó – ügyetlen, ápolatlan.

A negyedik csoportba az *erdélyi tájszavak* tartoznak, 35 előfordulással a közös törzsanyagban, ezek javarésze főnév. Néhány példát hozok ebből a csoportból is:

Ige: cocókázik, dűrüsöl, gyámbász, herget, hergel, pisolyog.

Főnév: anyatárs – apatárs (a gyermek házastársának szüleit szólítják így a gyermek szülei), berbécs, berszán, bingyó, cáp, cega, cinterem, cserge, csűr, fuszulyka, hajtási, lófinggomba.

Melléknév: fuzsitus.

Az ötödik csoportba a *hangalakváltozatok* tartoznak, azok a nyelvjárási alakok, melyek csupán hangalakjuk tekintetében térnek el a köznyelvi alakoktól. 14 ilyen szó fordul elő a közös anyagban:

ámbolyog – imbolyog, szédelegve jár;

derget – dönget, dörget;

estáp – istáp, mankó;

fasérozott – fasírt;

feredik – fürdik;

fészi - fejsze;

gyükér – gyökér;

hecserli – hecsedli, csipkebogyó;

lőjtő, lütő – lejtő;

menkü – mennykő, villám;

pillogtat – pislog;

tekenyő – teknő;

tű, tük – ti;

üdő – idő;

Végül pedig hat olyan előfordulás van, melyek nem szerepelnek a Sántha-féle szótárban:

bü vagy bá – igen vagy nem;
cüvek – cövek, cölöp;
gyepre fej – elszúr, elront valamit;
ördögborda – páfrány;
ruca – réce;
semmiházi – gerinctelen.

Meg kell említeni azt is, hogy a két játék szótáraiban, megoldandó feladataiban szerepelnek szó szerkezetek, frazeológiai egységek is, nem csupán lexémák:

anyámasszony katonája – gyáva, együgyű ember;
bédült a ciherbe – beleesett a bozótba;
becirmol a nadrágba – belepiskít a nadrágjába;
béduvad a ház oldala – bedől a ház oldala;
csutakolja a lovát – lemossa a lovát;
elkéri a gyermeket – ajánlkozik keresztszülőnek;
elszövődik a nap – fátyolfelhő kerül a nap elé;
eltört a kutya a kanyarban- nagyon hideg van;
Anyád fiskusát! – káromkodás;
fáj a segge – nem érdekli;
forog, mint fing a feredőben – forgolódik;
gyagyaszár ember – hitvány, gyenge ember;
Ha nem, annyi! – annyi baj legyen;
megfőzi a gyermeket – a szőrösen született, aggos gyermeket forró víz
főltött forgatja, hogy meggyógyuljon;
meglovagolja a nadrágot – kívülről megbérli a nadrágot, nagy foltokat
tesz rá;
a szeker megelőzte a lovát – valami nincs jól, nem a terv szerint halad.

A feldolgozott szóanyagot természetesen a klasszikus dialektológia kategóriái szerint is lehet elemezni, csupán ízelítőként, a teljesség igénye nélkül hozok erre példákat:

Valódi tájszavak: ahajré – oda, arra a helyre; ehejt – itt; ánkál/ányog – bámészkodik, álldogál; ávilánka – kukoricalisztból készült, tejfölös, kapros és cukros sütemény; bankázás – szembekötős játék.

Alaki tájszavak: lik – lyuk; áncsorog – ácsorog; cira – csíra; gyükér – gyökér; fasérozott – fasírt stb.

Jelentésbeli tájszavak: megye – búcsú alkalmából tartott vendégség; kótség /kölség – mindenfajta ételmyszer; amit puliszkával lehet enni.

Szaknyelvi tájszavak:

– *A famegmunkálás területéről:* capina – fakitermelésben használatos emelő, fafesztő csákány; cók – faék; kásza – szárításra előkészített dezskarakás, késefa – húzófa; hámfa.

– *A ló- és marhatartás területéről:* ájazó – oválishan hajlított vasszerszám a ló szájának kifeszítéséhez; küszküllő – a jármot a rúdhoz erősítő szög.

– *A taplófeldolgozás területéről:* toplász – akinek mestersége a tapló-gomba feldolgozása.

– *A szénégetés területéről:* baksa – nagy farakás, melyben a szenet égetik.

Regionális köznyelvi szavak: buletin – személyazonossági igazolvány, aragáz – gáztűzhely; árdé – paprika; borkán – befőttes üveg; kalorifer – radiátor; miccs – apró darabokban süttött őrlött hús; pix – golyóstoll.

Irodalmi nyelvi szavak: kaláka – közös munka, amivel megsegítenek valakit; jászol – barmoknak használatos etető; taréj – állatok fején található húsos kinövés; csángó – csatangoló; a gyimesi ember gúnyneve.

Jövevényszavak: pakulár – fejőlegény a juhász mellett; kokojza – áfonya.

Idegen szavak: abonament – bérlet; szukk – üdítő.

A két játék közös nyelvi anyagának elemzése talán jól mutatja, hogy azok a játékosok, akik ezt a játékot játsszák, valóban betekintést nyernek a székely nyelvjárás „rejtelseibe”. A székely származásúak feleleveníthetik rég nem használt vagy csupán hallott, de aktívan nem használt nyelvjárású szavaikat, tudatosíthatják a nyelvjárás szerepét és hatókörét életükben, a nem székely származásúak pedig egy számukra ismeretlen nyelvjárásba, kultúrába és világképbe pillanthatnak be. Kérdés, hogy mennyire motiváló ez a játék, hiszen ha csak annak van esélye nyerni, aki anyanyelvjárásaként használja ezt a nyelvváltozatot, akkor nem adja meg a játék folytatásához, többszöri játszásához

szükséges sikerélményt. Nos, a játék tesztelése azt mutatják, hogy a nem székely játékosok sincsenek hátrányban, egyformán nehéz mindenkinek kitálcálni, elmutogatni, lerajzolni, definiálni egy-egy specifikus nyelvjárási szót. A nyelv- és nyelvjárásörzés szándéka, a nyelvi kontaktusok felmutatása mindenképpen érdeme ennek a két játéknak. Az a tény pedig, hogy elsősorban külföldiek számára vásárolják szimbolikus ajándékként, azt bizonyítja, hogy kifelé is képes valamit megmutatni, amit a székelyföldiek fontosnak, reprezentatívnak éreznek saját kultúrájukkal kapcsolatban.

Összegzés helyett

Baj-e az, hogy a székely identitás egyes elemei árucikké válnak-váltak? Baj-e, hogy pénzzé tehető a székely furfang, a székely csavaros észjárás, az izes székely nyelvjárás, a helyi gasztronómia és kézművesség? Baj-e, hogy a már kialakult sztereotípiákat erősítik ezek a szimbolikussá (is) lett termékek? A csíkszeredai származású András Hanga társadalom- és médiakutató 2016 májusában a *Krónikának* adott interjújában arról számol be, hogy kutatásai szerint erősödik a székely identitás vállalása a fiatalok körében, akik azonban „...szeretnének elhatárolódni mind a román nemzeti identitástól, mind a magyartól”. A 20-as, 30-as generációhoz tartozó fiatalok identitása kapcsán a következőket fogalmazza meg:

A politikát nagyjából kizárják az életükből, a különböző stand up comedyken meg hasonló rendezvényeken nyilvánul meg büszkeségük a székely mivoltukra, és próbálnak ebben a közegben mozogva előrébb lépni nemzetépítésük kapcsán. Nagyon jó kezdeményezésnek tartom ugyanakkor a székely termékek vásárlát, ha valaki a helyi terméket vásárolja, azt közvetíti a világ számára, hogy ő székelynek tartja magát. Szerintem mindenképpen hasznos lehet a kereskedelem oldaláról megfogni ezt az identitást, főleg a fiatalok esetében (András 2016).

A nemzetépítés mint kereskedelmi tevékenység tehát létező folyamat, véleményem szerint ebben a keretben értelmezhető a két székely társasjátéknak (és a többi hasonló terméknek) a működése is.

A székely identitás nyelvi-nyelvészeti vonatkozásaira Hermann Gusztáv történész hívja fel (több helyen is) a figyelmet, mikor azt mondja, hogy a székelyek betelepítésére vonatkozóan a nyelvészeti bizonyítékok jelentősek, igazolhatóak a hasonlóságok az egyes székely nyelvjárások és más, Erdélyen kívüli nyelvjárások között, és még nincs eléggé kiaknázva a dialektológiának

ez a területe.⁴ Más helyen arra figyelmeztet, hogy az egységesként feltüntetett székelységkép nehezen lelhető fel a valóságban:

A Székelyföldön kívül élő magyar ember meglepődve tapasztalja – hosszabb itteni tartózkodás után –, hogy az általa nagyjából egységesnek képzelt székely dialektus – főleg ahogyan azt olykor pesti színészek esetlenül utánózni próbálják – nem létezik, szinte minden kistrégió népessége más-más nyelvjárási jegyekkel rendelkezik. A Tamási Áron, Nyíró József meg számtalan epigonjuk írásaiból általánosan ismert szűkszavú, eszes és mindig frappánsan replikázó havasi székelyt is hiába keressük a Kis-Küküllő középfolyásának hagymatermesztői, szőlőművesei vagy a Nyárád menti „Murokország” zöldségmentészei között. Székelyföld, népével együtt, sokkal változatosabb gazdálkodásbeli, kulturális és tájjegyeket mutat, mint azt a magyar köztudat eddig tudni vélte (Hermann 2012, 6).

Azt a gazdasági kohéziós erőt, mely a történelem hosszú évszázadai alatt hiányzott Székelyföldön (természeti, társadalmi és történelmi okok egyaránt magyarázzák e kohézió múltbeli hiányát), most, a XXI. században úgy tűnik, hogy több irányból is megteremteni kívánják a helyi döntéshozók. Ezek a törekvések, melyeknek szerves részét képezik a szellemi-kulturális örökség megjelenítését szolgáló termékek-rendezvények, hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a székely identitás jövőre orientált identitássá váljon.

Irodalom

- András Hanga. 2016. *Erősödik a székely identitás a fiatalok körében*. (Izsák Székely Judit interjúja) <http://kronika.ro/erdelyi-hirek/erosodik-a-szekely-identitas-a-fiatalok-koreben> (2016. okt. 20.)
- Egyed Ákos. 2006. *A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1918-ig*. Csíkszereda: Pallas-Akadémia Kiadó.
- Fenyvesi Ottó. 2014. *Amnesia temporis* (Gondolatok egy tanulmányút kapcsán.) Penavin Olga (1916–2001) tanárnő emlékére. In: *Penavin Olga a Muravidéken*, szerk. Halász Albert. 33–39. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Hermann Gusztáv Mihály. 2003. *Náció és nemzet: Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzettudat 1848-ig*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó.

⁴ Hermann és más történészek is, akik a székely eredetkérdéssel foglalkoznak, jelzik, hogy a témára vonatkozó elméletek közül a tiszta magyar eredetet valló szakemberek elsősorban a nyelvészek és régészek közül kerülnek ki, és ezekben a felfogásokban jelentős szerepet kap a székely nyelvjárásoknak a vizsgálata (lásd: Hermann 2003, 2012, Kordé 1993, Egyed 2006).

- Hermann Gusztáv Mihály. 2012. Székelységtudat – mítoszokkal és mítosztalanul. *Krónika*. (3): 6–12.
- Kordé Zoltán. 1993. A székely eredetkérdés az újabb kutatások tükrében. *Aetas* (3): 21–40. https://www.academia.edu/6479953/A_sz%C3%A9kely_eredek%C3%A9rd%C3%A9s_az_%C3%BAjabb_kutat%C3%A1sok_t%C3%BCkr%C3%A9ben (2016. nov. 7.)
- Péter Beáta. 2012. *A büttürmec és társai, avagy a Székely Ektiviti*. <http://szekelyhon.ro/magazin/a-buturmec-es-tarsai> 2012.01.17. [17:26] | (2016. szept. 28.)
- Sántha Attila. 2014. *Székely szótár*. Kézdivásárhely: Havas Kiadó.
- A székelyek szavai, kifejezései*. Szótárkezelő: Sántha Attila <http://szekelymagyar.transindex.ro/?betu=a>. (2016. okt. 12.)

THE LINGUISTIC CONTENT OF TWO PARLOUR GAMES: THE „SZÉKELY EKTIVITI” AND THE „SZÉKELY AKTÍV” – BRIDGING MARKETING AND LINGUISTICS

The “Székely ektiviti” or Szekler Activity parlour game was created in 2009 and has been commercialized since 2011. The main difference between the Szekler activity game and the original version lies in the linguistic content (apart from some minor differences in the rules of the game). As its name suggests it contains 100 cards with Szekler dialect words (at least considered as such). In 2012 the creators added 50 more cards, thus the game consists of a total number of 300+150 tasks. The present study aims to analyse the linguistic content of the game, namely to examine how and in what sense are the words/phrases “Szekler” and what conscious or hidden ideologies are reflected in this language corpus. In order to have a comparative overview, the paper also analyses the linguistic content of a similar game originating from the same context – the „Székely aktív” game. The two parlour games are also discussed from a marketing perspective, focusing on how they fit into the branding trends prevailing across different economic sectors in Szeklerland.

Keywords: dialect, vernacular language, linguistic contacts.

JEZIČKI MATERIJAL DRUŠTVENIH IGARA „SEKULJANSKI EKTIVITI” I „SEKULJANSKI AKTIV” – U UNAKRSNOJ VATRI MARKETINGA I LINGVISTIKE

Ideja društvene igre „Sekuljanski ektiviti” se pojavila 2009. godine, a od 2011. se ona nalazi i u komercijalnoj prodaji. Specifična je po tome što se od tradicionalnih igara razlikuje prvenstveno po jezičkoj građi ali i po pravilima igre. Igra sadrži 100 kartica sa rečima sekuljanskog dijalekta, koju su idejni tvorci 2012. godine dopunili

sa još 50 kartica. Ukupno ima 300 + 150 zadataka. U ovom radu se analizira u kojoj meri je ova građa „sekuljanska”, kakvu svesnu ideologiju odražavaju njene jezičke karakteristike, a kao osnova za upoređivanje je poslužila jezička građa igre nastale istovremeno u istom kontekstu pod naslovom „Sekuljanski aktiv”. U radu se pokušava pokazati u kojoj meri se ove igre preko jezičke građe uklapaju u trend brendiranja, koji se u raznim privrednim granama manifestuje u zemlji Sekuljana.

Ključne reči: dijalekat, regionalni varijetet jezika, jezički kontakti.

A kézirat leadásának ideje: 2016. nov. 7.

Közlésre elfogadva: 2016. nov. 18.

KOVÁCS RÁCZ Eleonóra

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék (Szerbia)
kreleonora@ff.uns.ac.rs

NYELVJÁRÁSI JELENSÉGEK A MAI BÁCISKAI ÉLŐNYELVBEN¹

Dialect Phenomena in Contemporary Spoken Hungarian
in Bačka

Dijalektološke pojave u savremenom govornom jeziku u Bačkoj

A tanulmány az elmúlt öt év gyűjtése alapján azokat a nyelvjárási jelenségeket mutatja be, amelyek általánosak a bácskai magyar nyelvhasználatban. A kutatás során 15 településen 40 évnél idősebb adatközlők nyelvhasználatát vizsgáltuk részt vevő megfigyeléssel. Célunk, hogy bemutassuk azokat a hangtani, alaktani és mondattani nyelvjárási jelenségeket, amelyek általánosak a bácskai magyar beszélt nyelvben. A jobb áttekinthetőség érdekében táblázatokban ismertetjük kutatásunkat. A táblázatok első oszlopa a nyelvjárási alakokat tartalmazza. A második oszlopban a jelenség megnevezését tüntetjük fel, a harmadik oszlopban pedig a nyelvjárási variáns köznyelvi megfelelőjét közöljük. Célunk továbbá, hogy a kutatás adatai beépíthetők legyenek a magyar tannyelvű tagozatok additív személetű anyanyelvoktatásába. *Kulcsszavak:* vajdasági magyar nyelvjárás, hangtan, alaktan, mondattan, additív személetű anyanyelvoktatás.

Bevezető

A nyelvjárási jelenségek feltárása napjainkban is fontos kutatási feladat a Kárpát-medencében, mivel a magyar országhatáron kívül falvakban élő magyar

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú, a Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában (Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi) című projektumának keretében készült.

ajkú lakosság bázisnyelve a nyelvjárás, mely köztudottan változik ugyan, de a formális beszédhelyzetek térvesztésének, valamint a familiáris nyelvi szinterek dominanciájának köszönhetően a nyelvjárások használata ma is általános a bácskai falvakban. Az előző nyelvjárási attitűdkutatásainkból kiderült továbbá (vö. Kovács Rác 2011, Kovács Rác 2012b), hogy a megkérdezettek kedvelik településük beszélt nyelvét, szépnek és hasznosnak ítélik azt, ezt örökölték tovább számukra szüleik és nagyszüleik, és csaknem minden beszédhelyzetben a nyelvjárást használják, mivel ez a kötetlen baráti társalgás nyelve. Ugyanakkor a kutatások alapján az is megállapítható, hogy az iskoláskorú gyerekek többsége nem ismeri kellő mértékben a nyelvjárási és köznyelvi szókészletet, mindazok ellenére, hogy azt állítják, tudják, mi a nyelvjárás, és 90%-uk definiálja is azt (Kovács Rác 2013). Több előző munkánkban is szóltunk Beregszászi Anikó nyomán (Beregszászi 2012) arról, hogy az iskolai magyar anyanyelvoktatásban elengedhetetlen és szükséges a funkcionális-szituatív kettősnyelvűségre való nevelés, annak tudatosítása additív, azaz a hozzáadó módszer által, hogy a helyi magyar regionális nyelvváltozatok és a magyar köznyelv közötti különbségek és párhuzamok tudatosuljanak az általános iskola 8. osztályáig. Európai példák (Andersson 2000, Jahr 2000, Sieber–Sitta 1994, Szabó 2000, 2004, 2010) okulva ez sikeresen véghez vihető ennél a korosztálynál, amennyiben az előző hét év anyanyelvoktatása a beszélt regionális nyelv mellé fokozatosan felzárkóztatja a köznyelvet és az irodalmi nyelvet.

Hogy az utóbbiak kidolgozása minél sikeresebb legyen az elkövetkezőkben, hallgatóinkkal közösen elindítottuk a napjainkban élő és használatos vajdasági, ezen belül pedig a bácskai domináns nyelvjárási jelenségek feltárását. Reményeink szerint a feltárt anyag megmutatja, hogy mely nyelvjárási jelenségeket kell mindenképpen figyelembe vennünk és beépítenünk az additív szemléletű vajdasági magyar anyanyelvoktatásba. Jelen összegzést a bácskai magyar nyelvjárásokat leíró kötetek nyomán készítettük (l. Penavin 1988, Kovács Rác 2013, 7–24).

Hangtani jelenségek a bácskai magyar nyelvjárásban

A magánhangzók változásai

Zártabbá válás

Köztudott, hogy a vajdasági magyar élőnyelvben – mind a regionális magyar köznyelvben, mind pedig a vajdasági magyar nyelvjárásokban (Bácsfeketehegy kivételével) – középzárt *ě*-t ejtünk mind hangsúlyos, mind pedig hangsúlytalan

helyzetben. Ez a hangváltozás tehát a leggyakoribb hangtani változás a zártabbá válást illetően. A zártabbá válás egyéb esetei közül az *i-zés*, valamint az *ö>ü* zártabbá válás is általános és gyakori jelenség, de sokkal kisebb szókészletet érint, mint a középzárt *ë*.

Zártabbá válás		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
hun („Hun vótá?”) kukurikul („Kukurikul a kakas...”) csuda („Mi a csuda?”) túrustészta („Túrustészta lesz ebédre.”) csurog („Csak úgy csurgott, úgy esett.”)	<i>o>u</i> zártabbá válás	hol kukorékol csoda túros tészta csorog
tűrűköző („Kivettem a szekrénybű a tűrűközőt.”)	<i>ö>ü</i> zártabbá válás mássalhangzó-kiesés (l-kiesés), magánhang- zónyúlás (az ü hang nyúlása)	törűlköző
ű~üket („Ű nem akar hozzám gyűnni...) büjt („Megkezdődött a nagybüjt.”) gyűn („Mikó gyűn má?”)	<i>ö>ü</i> zártabbá válás (affrikáció)	ő böjt jön
tüllük („Nem félek tüllük.”)	<i>ö>ü</i> zártabbá válás, majd az <i>l</i> megnyúlásának hatására a magánhangzó rövidülése	tőlük
ustor	<i>o>u</i> zártabbá válás	ostor
píz („A pízbü sose elég.”)	<i>é>i</i> zártabbá válás, mássalhangzó-kiesés (az <i>n</i> kiesik)	pénz
kík („A zautója kík.”) kíve („Egy kíve szárat attam a tehénnek.”) egísz („Egísz nap rihes vótam.”) közepin („Az udvar közepin ált valamikő a kút.”) tizedibű („Tizedibű dógosztak.”) pintek („Pintőkén nem éttünk húst.”), fejenkint („Fejenkint egy-egy szállást kaptak nyóc hold födde.”) kímilve („Magát nem kímilve dógozott.”) tetejire („A fazék tetejire teszem a földöt.”) krizantin („Mindenszentek napján krizantint viszünk a temetőbe.”)	<i>é>i</i> , <i>é>i</i> zártabbá válás (<i>i-zés</i>) <i>é>i</i> zártabbá válás (és szóvégi mássalhangzókopás) <i>é>i</i> zártabbá válás, szóvégi mássalhangzó módosulása	kék kéve egész közepén, tizedéből, péntek, fejenként, kímélve, tetejére krizantém

lipe („Lipe szált az udvaron.”)	<i>e>i</i> zártabbá válás, mássalhangzó-kiesés (a <i>k</i> kiesik)	lepke
lábos („Nem láttad a lábost?”)	<i>a>o</i> zártabbá válás, mássalhangzó-kiesés (l-kiesés) (á utáni hangsúlytalan helyzetben történő asszociatív o-zás, amely az új helyesírási szabályzat szerint köznyelvi formának számít)	lábos v. lábost
sporhét („Odatettem a sporhétre főralni a vizet.”)	<i>e>ě</i> zártabbá válás	sparhelt
měnt („Kiměnt a rétbe szántani.”), születětt („... gyerěke születětt...”) měg („Űgy veszekěttek, mind a kutya mēg a macska.”) mėkkora („Mėkkora szerěncsėje vót!”) lēhetětt („Nem lēhetětt kapni...”) lēgyěn („Lēgyěn bármi, nem tágítok.”) rěggel („Rěggel korán kelėk.”)	<i>e>ě</i> zártabbá válás	ment született mentek meg mekkora lehetett legyen reggel
Maritú (Maritú vőttem a tojást) magosságtú („Nem fėlelek a magosságtú.”) attú („Attú a naptú kezdve nem beszélünk.”) tüvestú („... szél tövestú szaggatta ki a fákat.”) cserėbbú („... cserėbbú kėsztú a tető...”) litertú („Tiz litertú is több esső esětt.”)	zártabbá válás: a <i>-tól/-től</i> rag helyett a <i>-tú/-tű</i> , a <i>-ból/-ből</i> rag helyett a <i>-bú/-bű</i> rag használata nemcsak zártabbá válást jelöl, hanem mássalhangzókopás is megfigyelhető, ugyanakkor alaktani jelenséget is tükröznek ezek a hangváltozások	Maritól magasságtól attól tövestől cserépből litertől
vakundok („Mėgfoktam ěgy vakundokot.”) csuda („Csuda jó dőga vót!”) kápuzta („Jaj de savanyú ez a kápuzta!”)	<i>o>u</i> zártabbá válás, (valamint egyes szám helyett a többes szám használata)	vakond káposzta

Nyíltabbá válás

Az alábbiakban felsorolt példákat minden településen ugyanazon nyelvi formában ejtik a beszélők. Az is megfigyelhető azonban, hogy a nyíltabbá válásra sokkal kevesebb példa akad a bácskai nyelvjárásokban, mint a zártabbá válásra.

Nyíltabbá válás		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
mindėg („Mindėg Martonoson ěltem.”)	<i>i>é</i> nyíltabbá válás	mindig

kila lakadalom	<i>o, ó > a, á</i> nyíltabbá válás	kiló lakodalom
onoka („Técának onokája született.”) onokatestvér („A két gyermek onokatestvérek.”)	<i>u > o</i> nyíltabbá válás	unoka
savanya („A savanya almát szerettem.”)	<i>u, ú > a</i> nyíltabbá válás	savanyú

Magánhangzónyúlás

A bácskai magyar nyelvjárásokban két nyelvjárási tendencia figyelhető meg a magánhangzók nyúlása tekintetében. Az egyik tendencia az *e > ē, o > ó, ö > ő, ü > ű* hangváltozásokat érinti, amelyeknek az előzménye a mássalhangzó, azaz az *-l* kiesése. Ezt követően bekövetkezik a magánhangzók pótlónyúlása. Az utóbbi nyelvjárási jelenség a szókészlet széles körét érinti, és a bemutatandó példák csupán töredékét képezik a nyelvjárási szóalakok ilyen típusú repertóriumának mind az egy szótagú, mind pedig a több szótagú szóalakok vonatkozásában (l. Kovács Rác 2013). Ugyanehhez a tendenciához sorolható továbbá azoknak a nyelvjárási szavaknak a sokasága is, amelyekben a toldalék végén található mássalhangzó lekopik, az előtte álló magánhangzó pedig megnyúlik.

Az általunk tapasztalt magánhangzónyúlások másik csoportja (*pósta, kácsa, síma* stb.) viszont bizonyos szóalakokra korlátozódik csupán, de az említett szóalakokban bekövetkező nyúlások általánosak a nyelvjárást beszélők körében (l. Kovács Rác 2013, 17).

Magánhangzónyúlás		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
āra („...āra menny, ne ēre!”) autóvā („Autóvā mēnt udvaróni...”) anyámmā („Anyámmā együtt tanútunk.”) kutyámmā („Vigyázz a kutyámmā!”)	<i>a > ā</i> magánhangzónyúlás (amely mássalhangzó-rövidüléssel vagy mássalhangzókopással jár együtt)	arra autóval anyámmal kutyámmal
ēmentem („... tegnap ēmentem Dórihó...”) ēre („... ēre gyere...”) ēszerette („... ēszerette tüle a Mónit...”) ēkaptam („... ēkaptam a meszellót...”)	<i>e > ē</i> magánhangzónyúlás (mely gyakran mássalhangzó-kieséssel, vagy mássalhangzó-rövidüléssel jár együtt)	elmentem erre elszerette elkaptam
vót („Vót egy lovam...”) hónap („Hónap megyek a pijacra.”) póc („Az alsó pócon vannak a csokik.”) nyóc („Nyóc órákkó kezdődik az előadás.”) főd („Két hold főd eladó.”) kúcs („A kúcsot az ablakba tettem.”)	a magánhangzó hangsúlyos szótagban megnyúlik, az <i>-l</i> kiesik (egy szótagú szavakban)	volt holnap polc nyolc föld kulcs

ěment („... ěment Németszádba...”) ěsaphatod („...mostmár elcsaphatod a tévét.”) ěvítették („... ěvítették a lányt.”) megszámták („Jó megszámtátok?”) főszáradt („Gyorsan főszáradt az esső.”) fűtűve („Fűtűve ment végig az uccán.”) körülbelű („Körülbelű nyóc nap van még hátra.”) tötés („Megásztatta az eső a tötést.”) türűközű („Hány türűközűt hozzak?”) kiűtek („Má megint kiűtek az öregasszonyok a padra.”) gyümölcsös („A gyümölcsöst ellepték a migránsok.”) ződbab („Megért a ződbab is...”) dógosztak („Sokat dógosztak, még fíjatalok vótak.”) menekűni („Menekűni, de hova?”) fótos („Má megint fótos a nadrágod?”)	az <i>-l</i> kiesése az előtte álló magánhangzó megnyúlását (<i>e>ē, o>ó, ō>ő, ü>ű</i>) vonja maga után (több szótagú szavakban)	elment fűtűve körülbelül töltés törűlközű kiűtek elcsaphatod elvítették megszámták főlszáradt gyümölcsös zőldbab dolgoztak menekűlni foltos
mikó („Mikó gyűssz?”) attű („Attű a perctű kezdve nem féltem.”) litertű („Egy literű több tej nem köll.”)	szóvégi mássalhangzó-kopás esetében ugyancsak megfigyelhetünk magánhangzónyúlást (<i>o>ó, ō>ő, ü>ű</i>)	mikor attól litertől
síma („A ruhát símára vasātam.”) íratkőzik („A lányom a zidēn íratkőzik a a zegyetemre.”) írigy („Nagyon írigy ām rām a szomszédasszony.”) elpusztūt („Sok bírka elpusztūt a járványba.”) pósta („A pósta a bank mellett vót.”)	<i>i>í</i> <i>o>ó</i> <i>u>ú</i>	sima íratkőzik irigy bírka posta

A magánhangzónyúlások többnyire nem önmagukban történő változások, mivel mássalhangzó-változással járnak együtt. A magánhangzónyúlásokat az esetek többségében mássalhangzó-kiesés vagy -kopás előzi meg a bácskai magyar nyelvjárásokban. Azokban az esetekben, amelyekben a mássalhangzó-kopást követően következik be a magánhangzó nyúlása, az említett hangtani jelenségek hangsúlytalan helyzetben fordulnak elő. A mássalhangzó-kiesést követő magánhangzónyúlás viszont többnyire hangsúlyos szótagokban jelentkezik.

Mindezek mellett – ahogyan ezt a táblázat utolsó részében is láthatjuk – vannak olyan magánhangzónyúlások is a bácskai magyar nyelvjárásban, amelyek nem járnak együtt mássalhangzó-változással.

Magánhangzó-rövidülés

A magánhangzó-rövidülés az előzőeknél kisebb szókészletet érint, de a felsorolt példák ejtése általános a bácskai magyar nyelvjárásban.

Magánhangzó-rövidülés		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
buza („Az idén jó termett a buza...”) husvét („Az idén márciusra esik husvét.”) huga („A huga kiment Németbe.”) csunya („Olyan csunya, mind a bűn.”) ovoda („Szeptemberbe kezdődik az ovoda.”)	magánhangzó-rövidülés: <i>ú>u</i> <i>ó>o</i>	búza húsvét húga csúnya óvoda
gyűllés („Holnap lesz a gyűllés.”) szőlő („Lassan szüretelhezzük a szőlőt.”) mullik („Gyorsan mullik az idő fölöttünk.”)	magánhangzó-rövidülés (intervokális helyzetben az <i>-l</i> nyúlása mellett)	gyűllés szőlő múlik
tüllük („Nem számítok tüllük semmire.”)	magánhangzó rövidülése (zártabbá válás, majd az <i>-l</i> megnyúlásának hatására rövidülés történik)	tőllük

Labializáció

Az egyes labializációs jelenségek közül – Bácskertes kivételével – az *ö-zés* a leggyakoribb és a legáltalánosabb példa a bácskai magyar nyelvjárásokban. Azt is meg kell említenünk azonban, hogy a bánáti nyelvjárásoktól eltérően hangsúlyos helyzetben csupán két szóalakot érint az említett jelenség, amelyeket fel is tüntettünk (l. *köröszt*, *köllött*). Az *-l* végű igéknél viszont csaknem kizárólagos a labializáció a bácskai magyar nyelvjárásokban. Az *e>o*, *i>ö*, *i>a* labializáció a bácskai nyelvterületen a feltüntetett szóalakokban fordul elő csupán. Bácskerteszen az *á>ā* labializációs jelenség hangsúlytalan helyzetben gyakoribb, de hangsúlyos helyzetben is előfordul.

Labializáció		
Nyelvjárási alak	Változás	Köznyelvi alak
köllött („Köllött neki kenyér.”) köröszt („Az út mellet van a Vida-köröszt.”)	<i>e>ö</i> labializáció, azaz <i>ö-zés</i>	kellett kereszt
gabanyica („Süttem gabanyicát.”)	<i>i>a</i> labializáció (és <i>n>ny</i> palatalizáció)	gibanica

esző („Mit esző ojan sokat?”) kereső („Mit kereső ott?”) véső („Mit véső a falba?”) heccődd („Ne heccődd aszt a gyereket!”) présőte („A hentes kiprésőte a sonkát.”) éneköl („Ki éneköl el a dalt?”) szeletőték („... egyformára szeletőték a húst...”) szeletött („Szeletött kenyeret kérek!”) jegyzetőni („Nem győsztem jegyzetőni.”) körösztü („Körösztü köll menned...”)	<i>e>ö, ő</i> labializáció (az E/2. igéknél felszólító és kijelentő módban, az E/3. és T/3. személyű igékben, melléknévi és főnévi igenevekben, továbbá egy határozószóiban)	eszel keresel vésel hecceld préselte énekel szeletelték szeletelt jegyzetelni keresztül
Ferihő („Nem fordúhatok Ferihő.”) temetőhő („Közel lakik a temetőhő.”) egyetemhő („Két uccára van az egyetemhő.”)	<i>-hoz/-hez/-höz</i> toldalékok- ban mássalhangzó-kopást követőn	Ferihez temetőhöz egyetemhez
ápām („... ápām sosem volt rest.”) csalād („A csalād a lekfontosab a vilāgon.”) lābam („Nagyon fāj a job lābam.”)	<i>á>ā</i> labializáció (Bácskertes)	apám család lábam
csipkod („Összeviissa csipkotta a lábam.”)	<i>e>o</i> labializáció	csipked
örösztem („Gyerekkoromba sokat örösztem a birkákat.”) ösmer („Honnan ösmer maga engem?”)	<i>i>ö</i> labializáció	öriztem ismer

Illabializáció

Az illabializáció a bácskai nyelvjárások közül a bácskertes nyelvjárásban általános és elterjedt jelenség. Egyéb nyelvjárásainkban pedig egy-egy szóalakban fordul elő csupán, de az említett szóalakok használata egész Bácskára kiterjed.

Illabializáció		
Nyelvjárási alak	Hangváltozás	Köznyelvi alak
kácsa („Az anyám kácsákat nevelt.”) kána („Keresem a piros kánát.”) ásszonyhó („... az ásszonyhó gyíttek a bárátnék.”) (Bácskertes) fokhájma („Holnap megyink fokhájmat szenni.”)	<i>a>á</i> illabializáció <i>a>á</i> illabializáció (Bácskertes)	kacsa kanna asszonyhoz foghagyma
idészák („...áz az idészák nagyon nehéz volt...”) (Bácskertes) sitemény („a sitemény az ásztalon van.”) (Bácskertes) rihes („A macska rihes vót”)	<i>ö, ő, ü, ű>e (ë), é, i</i> illabializáció	időszak sütemény rühös

híves („A fa alatt jó híves vót.”) kilső („A kilső ablak tört ki.”) kesere („Az uborka nagyon kesere lett.”)		hűvös külső keserű
hasigat („A szomszéd ép a fát hasigatta.”)	<i>o>i</i> illabializáció	hasogat

Magánhangzó-betoldás

A bácskai nyelvjárásokban a mássalhangzó-torlódást magánhangzóval bontják fel a nyelvjárásban. Gyűjtésünk során egy ide tartozó példára bukkantuk csupán, de a nyelvjárási szóalak ejtése általános a bácskai magyar nyelvjárásokban.

Magánhangzó-betoldás		
Nyelvjárási alak	Változás	Köznyelvi alak
háromat („Háromat szerettem egyszerre.”)	(a mássalhangzó-torlódás felbontása) magánhangzó-betoldással	hármat

A mássalhangzók hangtani változásai

Mássalhangzónyúlás és mássalhangzókopás

A mássalhangzónyúlás gyakori és bizonyos szóalakok ejtése vonatkozásában általánosnak mondható a bácskai magyar nyelvjárásokban. Ilyenek pl. következő alaki tájszavak: *heggeszt, agganacs, kissebb, köppený, öccs, szallag, ventillátor, mullik, nyersesség, stopplámpa stb.* Emellett a táblázatban további példákat mutatunk be:

Mássalhangzónyúlás		
Nyelvjárási alak	Hangváltozás	Köznyelvi alak
gyüllés düllő mullik pirossak („Ojan pirossak vótak az almák, hogy csak no!”) esső („Esik a zesső.”) egésszen („Egésszen kimelegettem.”) közössen („Közössen vettük a fődét.”) utánna („utánna má nem szót semmit) róllam („Róllam ne is tegyé említést!”) nállam („Nállam ugyan nincs a lapát!”)	mássalhangzónyúlás (intervokális helyzetben, miközben a magánhangzó néhány esetben rövidül)	gyülés dülő múlik pirosak eső egészen közösen utánna róllam nállam

Mássalhangzókopás		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
mié (ezé, azé, mer, mos) („Mié nem gyün má?”) mikó („Mikó törtint?”) mëgën („Mán mëgën esik az eső.”) rëggë („Rëggë korán kő kēni, hogy időbe kő kēni, hogy ëvégez d a munkát.) attú (litertú, Maritú, magosságtú, tüvestú, tizedibú, cserëbbú) („Attú kezdve nagyon zárkózott lett.”) ëvbë („Abba a zëvbe sok esső esett.”) háromszó („Háromszó gyorsabb...”)	szóvégi mássalhangzókopás (amely esetenként magánhangzónyú- lást vagy egyéb hangváltozást is eredményezhet)	miért (ezért, azért, mert, most) mikor megint reggel attól (litertől, Maritól, magasságtól, tövestől, tizedéből, cserépből) ëvben háromszor

A szóvégi mássalhangzókopások részben hangtani, részben alaktani változást is jelölnek, mivel a toldalékok módosulásáról beszélhetünk. Ugyanakkor az egyes toldalékokban hangtani változás történik. Azonban az is előfordul, hogy a szótöt záró mássalhangzó kopik le. A mássalhangzókopás gyakori és általános jelenség a bácskai magyar nyelvjárásokban.

Palatalizáció

A palatalizációs változások bizonyos szavak esetében általánosak a bácskai nyelvjárásokban, azaz csaknem minden nyelvjárást beszélő palatalizált alakban használja azokat.

Palatalizáció		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
szappany (keny, fony) („Régen jó vót a szappany is.”) bödüny („Tele van a bödüny zsírrá.”)	$n > ny$ palatalizáció	szappan (ken, fon) döbön
térgeyl („Lëtérgeyēt a templomban.”)	$d > gy$ palatalizáció	térdel
sajáta („A sajátát elütettem.”)	$l > j$ palatalizáció	saláta

Depalatalizáció

A depalatalizációs jelenségek Bácskában többnyire az 50 év felettiek nyelvében, s csak bizonyos szóalakokban jelentkeznek.

Depalatalizáció		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
öregasszon (asszonnak, asszonka) („Láttam aszt az öregasszont, akirű beszét.”) bizon („Az bizon nem jó gyütt.”) hánták („A régire hánták a zújat.”) lán („Sok lán született abba az évbe.”) karácsonkó („...karácsonkó nagy hó esett.”)	<i>ny>n</i> depalatalizáció	öregasszony (asszonyinak, asszonyka) bizony hányták lány karácsonykor

Mássalhangzótöbblet

Noha ezt a hangváltozást csupán az alábbi két példa támasztja alá a gyűjtésekben, ezek ejtése azonban általánosnak mondható a bácskai nyelvjárási beszélők körében.

Mássalhangzótöbblet		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
trüsszent („Nagyot trüsszentett ám!”) muskántli („A muskántlit minden nap locsold meg!”)	mássalhangzótöbblet	tüsszent muskátli

Mássalhangzó-kiesés

A mássalhangzó-kiesés a bácskai magyar nyelvjárásokban történhet minden egyéb hangváltozás nélkül – ahogyan az az első három példacsoportnál látható –, azonban az esetek többségében valamely magánhangzó hangtani változását is magával vonja.

Mássalhangzó-kiesés		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
ais („Ais jó mekcsináta!”) asszem („Asszem nem próbálja tovább.”) jóvan („Jóvan, ne piszkádd má!”)	mássalhangzó-kiesés (és szóösszerántás)	az is az sem jól van
kaszáni („... mentünk a mezőre kaszáni...”) áva („Majd elalutt áva.”) fëni („Nem kő ám fëni!”)	-l kiesése a szó közepén	kaszálni állva fëlni
fizura („Jó lett a fizurád!”) nácisz („...akkó, mikó kinyít a nácisz...”)	mássalhangzó-kiesés (a könnyebb ejtés érdekében)	frizura nácisz

nyóc (póc, vót, hónap, föld, gyümölcsös, zödbab, kúcs, kiútek, ěcsaphatod, ěvítették, földbe, számóták, földszáratt, fűtyűve, körülbelű) („Nekem asztán nyóc!”)	az azonszótagú -l kiesik (a magánhangzó pedig megnyúlik)	nyolc (polc, volt, holnap, föld, gyümölcsös, zöldbab, kulcs, kiültek, elcsaphatod, elvítették, földbe, számolták, földszáradt, fűtyülve, körülbelül)
píz (lipe, sporhèt) („A pízit fityoktatta.”)	mássalhangzó-kiesés (és a magánhangzó zártabbá válása)	pénz (lepke, sparhelt)
jegyzetóni („Le köllött jegyzetóni.”)	-l kiesése (és a magánhangzó labializálódása)	jegyzetelni
tűrűközű („Hozd a tűrűközűt!”)	-l kiesése (valamint <i>ö>ü</i> zártabbá válás és <i>ü>ű</i> magánhangzónyúlás)	törűlközű

Hasonulás

A hasonulás – csakúgy, mint a mássalhangzótöbblet – egyre ritkább a bácskai nyelvjárásokban, az egyes szóalakokat csaknem egyformán ejtik a nyelvjárási beszélők.

Hasonulás		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
alunni („Nem hattak alunni.”) fekünni („Mehettek fekünni.”)	<i>dn>nn</i> hasonulás	aludni feküdni
pallás („... a pallás elég rozoga vót má...”)	<i>dl>ll</i> hasonulás	padlás
salló („A sallót felakasztotta jó magosra...”) talló („... kicsire vágd a tallót!”)	<i>rl>ll</i> hasonulás	sarló tarló

Affrikáció és deaffrikáció

Ezeket a hangváltozásokat csupán egy-egy példa szemlélteti a gyűjtéseinkben, de e szavakat minden nyelvjárást beszélő a feltüntetett alakban használta.

Affrikáció		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
gyün („Nem birt gyünni, me vót dóga.”)	<i>j>gy</i> affrikáció (<i>ö>ü</i> zártabbá válás)	jön

Dezaffrikáció		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
hajma („Vettem hajmát a pijacon.”)	gy>j dezaffrikáció	hagyma

Spirantizálódás

A bácskai magyar nyelvjárást beszélők körében a *megy* ige E/3. személyű alakja a *mén*.

Spirantizálódás		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
mén („Mén az annya után.”)	gy>n spirantizálódás (valamint magánhangzónyúlás)	megy

Hangátvetés

A hangátvetésre két példát találtunk gyűjtésünk folyamán, ezek széles körben elterjedtek.

Hangátvetés		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
bödöny („Tele van a bödöny zsírrá.”)	hangátvetés (és palatalizáció)	döbön
csanál („Vigyázz, megszúr a csanál!”)	hangátvetés	csalán

A hiátus megszüntetése

A bácskai magyar nyelvjárásokban leggyakrabban a *j* hangot használják hiátustöltőként a beszélők.

Hiátus megszüntetése		
Nyelvjárási alak	Hangtani változás	Köznyelvi alak
fija („Csak egy fija van.”) dijó („A zidén sok dijó van a fán.”) fijatalabbak („A fjjatalabbak mehetnek fogni a disznó farkát!”) korájig („Hároméves korájig nem beszét.”) állandójan („Állandójan töri valamin a fejét.”) maji („A maji kukoricaszedés elmarad.”)	hiátus megszüntetése	fia dió fjatalabbak koráig állandóan mai

vitteja („Elvitteja a talicskát őhozzá.”) ebbeja („Ebbeja a szerelembe belebukott.”) mijacsudára („Mijacsudára vársz?”)	hiátus megszüntetése (a szóösszerántást követően)	vitte a, ebbe a mi a csodára
---	--	------------------------------------

Alaktani változások a bácskai magyar nyelvjárásokban

A bácskai magyar nyelvjárásokban fellelhető domináns alaktani jelenségek egyrészt az igék alaktani sajátosságai, másrészt pedig a névszokat érintő alaktani jelenségekkel állunk szemben. Az alábbiakban felsorolt alaktani nyelvjárási jellemzők általános használatúak a bácskai nyelvjárási beszélők körében. Megtalálható továbbá a nyelvjárásokban az a jelenség is, amikor a határozószó határozóragot kap. A névszókhoz járuló határozóragok a vizsgált nyelvjárásokban állománybeli hiányt tükröznek.

Nyelvjárási alak	Alaktani változás	Köznyelvi alak
kívánnák (vágnák, szaladnák, innák, hoznák, aludnák) („Még az ellenségemnek se kívánnák ijet!”)	nákolás (feltételes módú, E/1. személyű igeiként T/3. személyű tárgyas ragozású igealak használata)	kívánnék, vágnék, szaladnék, innék, hoznék
lássuk, fessük, tanácssák („Az iskolába nem tanácssák még velük a leckét.”)	süksükölés	látjuk, festjük, tanítják
sütte (futta, megütte) („Ki sütte a kalácsot?”)	összevont múlt idő igeiknél	sütötte, futotta, megütötte
gondolkodok (iszok, eszek, alszok) („Gondózkodok a dőgon.”)	ikes igék iktelen igeiként való ragozása E/1. személyben	gondolkodom (iszom, eszem, alszom)
szíjja, híjja („Nem szíjja föl rendesen az olajat.”)	E/3. személyben a -v tövű igeiknél a -v hang kiesik, a <i>j</i> hang megnyúlik	szívja, hívja
taníjja (szépíjje, szakíjja, hajíjja, lapíjja) („Montam neki, hogy szépíjje ki magát estére!”)	az -ít végű igeiknél kijelentő mód helyett felszólító mód használata	tanítsa, szépítse, szakítsa, hajítsa, lapítsa
ríl (nyöl, föl, löl) („A régi szerelméért ríl nagyon.”)	a tiszta tövű igék E/3. személyben -l végződést kapnak	rí, nő, fő, lő
híl, szíl	a -v tövű igék -l toldalékot kapnak	hív, szív

kikímélték („Kikímélték a munkátú.”)	igekötőcsere	megkímélték
aszongya (micsinátak, asszem) („Aszongyák, hónap nem lessz esső.”)	szóösszerántás	azt mondja, mit csináltak, azt hiszem
banántot (esztet, asztat, tulipántot, engemet) („Banántot egyé!”)	a tárgyrag kettőződése	banánt (ezt, azt, tulipánt, engem)
ottan, itten („Itten nem sok babér terem.”)	a határozószó határozóragot kap (lexikai kötöttségű változás)	ott, itt
naccságig, drágájért („Drágájért aggyák a paradicsomot.”)	határozóragok felcserélése	nagyságú, drágán
házba, délbe, korsóba („Páran a házba marattak.”)	határozórag felcserélése: -ban/-ben rag helyett -ba/-be rag ejtése	házban, délben, korsóban
kisebb a fiamtól nagyobb az apjátú szebb az annyátú („Szerencsére szebb az annyátú.”)	ragcsere: -tól/-től rag használata a -nál/-nél rag helyett	kisebb a fiamnál magasabb az apjánál szebb az anyjánál
otthonrú, házrú, asztalrú, székrú stb. („Othonrú nem sok mindent hozott.”)	ragcsere: -ról/-ről rag helyett -rú/-rű ragot ejtenek	otthonról, házról, asztalról, székről
annyátú (Andreátú, Zolitú, hásztú, macskátú) („Az annyátú kapta, nem az apjátú.”)	a -tól/-től rag helyett -tú/-tű ragok használata	anyjától, Andreától, Zolitól, háztól, macskától
tálbú, tányérbú, cserébbú („A barna tálbú etezsd meg a macskát!”)	a -ból/-ből ragok helyett -bú/-bű rag használata	tálból, tányérből, cserépből
A zembër („A zembër má nem tud hova mëneküni tüllük.”) A zaratás („A zaratás ety hét múva kezdődik.”) a zapja („a zapja kitagatta...”)	az az határozott névelő szóvégi mássalhangzója hozzátapad a következő szó kezdő magánhangzójához	az ember az aratás az apja

Mondattani jelenségek a bácskai magyar nyelvjárásokban

A mondattani változások vonatkozásában a következő jellemzőket figyelhetjük meg a bácskai magyar nyelvjárásokban:

Az aspektualitás vonatkozásában a *szokik* ige múlt idejű alakja azokat a folyamatokat jelöli, amelyek megszokásként ismétlődnek. Aspektualitást, azaz folyamatosságot jelöli továbbá a határozói igenév és a létige kapcsolata.

Modalitás tapasztalható azokban a mondatszerkezetekben, amelyekben a *kell* ige ragozatlan formája után főnévi igenév áll. A cselekvés valószínűségét jelzi továbbá, az is, amikor a kijelentő mód jelen ideje helyett jövő időt használnak adatközlőink.

Inkongruenciával találkozunk azokban az esetekben, amikor az egyes számú állítmány mellett többes számú tárgy áll, valamint a határozatlan számnév után álló többes számú névszóval alkotott szerkezetekben.

Redundancia állapítható meg a töltelékszavak használatakor, valamint a témaismétlő szerkezetekben.

A szórendi változások természetesek a nyelvjárásban, már csak azért is, mivel élőnyelvről beszélünk.

A többszörös tagadás igen gyakori és általános a bácskai magyar nyelvjárásokban.

A névutócsere, ragcsere, kérdőszócsere és vonzatszere ritkábban tapasztaljuk a nyelvjárási használatban, de az előforduló esetek általánosak.

A kutatás során a bácskai magyar nyelvjárásokban előfordult a nyomatékosítás és túlzás, a mennyiség és időtartam mértékkel való kifejezése, valamint általánosnak mondható a páros testrészek többes számban történő használata is.

Nyelvjárási alak	Mondattani jelenség	Köznyelvi alak
„Mindén reggel el szoktam menni a bódba.” „...el szokott romóni...” „...meg szokott dühödni...” „...Ki szokott kapni...”	Aspektualitás: szokásszerűen ismétlődő cselekvést, folyamatot jelöl.	Minden reggel elmegyek a boltba. ...gyakran meghibásodik... Gyakran feldühödik. Gyakran kikap.
„El van készűve a lakadalomra.” „Meg van főzve a zebéd.” „Nyugott lehecc, el lessz intézve.”	Aspektualitás: folyamatosságot jelöl az igenév és a létige kapcsolata	Felkészült a lakodalomra. Megfőtt az ebéd. Légy nyugodt, elintézem.
„El kéne/kőne mēnni a bódba.” „Meg kéne/kőne csinálni.” „Be kénne menni a városzba.”	Modalitás: (a ragozatlan) kell ige feltételes módja és főnévi igenévi forma	El kell mennem/menned a boltba. El kell végeznem/végezned valamit. El kell mennünk a városba.

„Ot nem vót talló, nem köllött fēni, hoty tűz lēgyēn.”	Modalitás: kijelentő mód helyett felszólító mód használata	Ott nem volt tarló, nem kellett félünk, hogy tűz lesz.
„Délután itthon fog lenni a lányom.” „Űneki fog esni.”	Modalitás: a cselekvés, történes valószínűségét jelöli az igealak.	Délután itthon lesz a lányom. Nekiesik (azaz valószínűleg mégében számon kér valamit).
„Nem akar megjavúni a mosógép.” „Meg akart bolondúni a féltekenységtű.” „Föl akart robbanni a kombájmotor.”	Modalitás: valószínűséget jelöl.	A meghibásodott mosógép nem indult újra. Zaklatott volt féltekenységében. Majdnem felrobbant a kombájmotor.
„Muszáj lesz rendet tenni kösztetek.” „Muszáj vót megtunnom a dógot.”	Modalitás: szükségesség	Rendet kellett tennem köztetek. Meg kellett tudnom a dolgot.
„Jó vóna mektunni, hogy ki a bűnös.” „Jó lett vóna üzenni, hogy számícson rá.”	Modalitás: valószínűség	Szeretném megtudni, hogy ki okolható. Üzennünk kell neki, hogy számítson rá!
„Mentek oda sok embērēk.” „Sok jószágok elpusztultak.” „Sok szēmek figyētēk a pap beszédēt.”	Inkongruencia: határozatlan számnév és többes számú névszó kapcsolódása.	Sok ember ment oda. Sok háziállat elpusztult. Sok szem figyelte a pap beszédēt.
„Kifűrt a vakundok.”	Inkongruencia: egyes számú állítmány mellett többes számú tárgy áll.	Kifűrt a vakond.
„Ēmentem a pijacra mēg a póstára.” „Ēmentem a bódba oszt vĕttem csokit.” „Ēn mēg a testvérem sokat jártunk ki a földbe a szülēvē.”	Hiány: az és kötőszó helyett a meg és az oszt használata	Elmentem a piacra és a postára. Elmentem a boltba, és vettem egy csokit. Ēn és a testvérem sokat jártunk ki a szántóföldre nagyanyánkkal.
„Na, jól mēgjártam!” „Akkor ugye el kellett menni vele.” „Hát régen ugye ez másképp mēnt.” „Ēmentek a vásárba, és micsinátak, ēvesztettēk mind az összes pēzüket.” „Na, most kapta el a macska a zegetet.” „Nem jártunk bálba, mer azérhogy nagybűjt ideje vót.” „Na, akkó most a másikat, most ēcsaphatod.” „Mer há annak ugyē az vót a rēn- gye, hogy ugyē ē köllött menni.”	Redundancia: töltelékszavak használata	Jól megjártam! Akkor el kellett mennem vele. Régen ez másképp történt. Elmentek a vásárba, és az összes pénzüket elvesztették. Most kapta el a macska az egeret! Nem jártunk bálba, mert nagybűjt ideje volt. Most kikapcsolhatod a másikat is. Annak rendje módja szerint elmentek.

„A Rózsí, az szépen tudott énekőni.” „A zura még ojan, hogy az mindig berúgik.”	Redundancia: témaismétlő szerkezet	Rózsí szépen tudott énekelni. A férje egyfolytában részeg.
„A Kati, az Erzsi meg a Jóskabácsi mindig kiátak pletykáni.”	Redundancia: névelő használata a tulajdonnevek előtt.	Kati, Erzsi és Jóska bácsi gyakran pletykáztak.
„Nem-ē láttad a kissámlit valahun?” „Nem-e volt ott akkor?” „Nem-ē jönné ē velem a pijacra?”	Szórend: az -e kérdőszó használata eltér a köznyelvi használattól.	Láttad-e a kisszéket valahol? Ott volt-e akkor? Eljössz-e velem a piacra?
„Bírsz ēnni levest mielőtt ēmész.” „Meg bírom enni.” „Bírod tolni a talicskát?”	A bír ige használata a ható ige helyett.	Ehetsz levest, mielőtt elmégý. Megeszem. v. Meg tudom enni. Tudod tolni a talicskát?
„Keresték a zerdőbe, de sehunse nem vót.” „Sehogýse nem akart dógozni a gép.” „Tē sē něhogy ēmēnny!” „Sēhogy sē nem akart sikerűni.”	Többszörös tagadás	Keresték az erdőben, de sehol nem volt/találták. Valami miatt nem dolgozott a gép. Ne menj el te sem! Többszöri próbálkozás után sem sikerült.
„Itten mindenki dógozott.” „Ottan azokná vót a vidám élet.”	Nyomatékosítás céljából a határozószók a mondat élére kerülnek fókuszpozícióba.	Itt mindenki dolgozott. Náluk vidám hangulat zajlott.
„Mind ezt a nagyon sok ruhát tēnap mostam ki.” „Nagyon szépen köllött neki figýēni.” „Nagyon sok esső esett abba a zévbe.” „Rengeteg sok szemét ősszegýűt...”	Túlzás (amely nyomatékosítást szolgál)	Ezt a sok ruhát tegnap mostam ki. Alaposan figýelnie kellett. Sok eső esett abban az évben. Sok szemét ősszegýűlt.
„Három évnek utána láttam újra.” „Két évnek előtte halt meg.”	Névutócsere: a határozószerkezetekben a névutók felcserélődnek, és ragot kapnak.	Három év múlva láttam újra. Két éve hunyt el.
„... kissebb a fíjamtól.” „Okosabb vagy a másiktú.” „Na most a gazdának töb maratt, attú több, ha nem, nem.”	Ragcsere: a hasonlító határozó ragja felcserélődik más határozó ragjával.	kisebb a fiamnál... Okosabb vagy a másiknál. Most a gazdának több maradt, annál több, ha nem, nem.

„Anyámék házukná vót egy kút.” „A mamáék szállásának kifelé nézett a zútra a bosztánya.”	Egyeztetésbeli eltérés: többes számú birtokos és birtokszó	Édesanyámék házánál volt egy kút. A nagymamáék szállásánál/tanyájánál a veteményeskert az út felől volt.
„Kutyával álmodott.” „Hat óra felé kiértek a földbe.” „Dél felé járhat az idő.” „Két óra felé jövök.” „Majd 11 felé elmegyek.” „Taszajcs má égyget rajta!” „Mëkkora magasságú vót a buza szalmája, akkor attú a szalma magosságátú csináták a kötelet.” „... égybe dógosztak.”	Vonzatscere	Kutyáról álmodott. Hat óra körül kiértek a szántóföldre. Dél körül járhat az idő. Két óra körül jövök. 11 óra körül elmegyek. Told meg/arrább! Amilyen magas volt a búza szalmája, ahhoz a szalmamagassághoz készítették a kötelet. együtt dolgoztak.
Hogy adja kilóját? Hova való? Mire föl vagy beképzelt?	Kérdőszó felcserélése	Mennyiért adja kilóját? Honnan való? Miért vagy beképzelt?
„Ėmék a bótba, de ép csak aszt a kis valamit vészëm ott mëg, ami a konyhára kő.” „Nem beszéltünk nagy valamit, mer sijetëtt.” „Nem nagy valamit akarunk vënni.”	Mennyiség, időtartam mértékkel való kifejezése	Elmegyek a boltba, hogy megvegyem azt a keveset, ami a konyhára kell. Nem beszéltünk sokat, mert sietett. Nem sok mindent akarunk venni.
„... fájnak a lábaim.”	Páros testrész többes számban történő használata	... fáj a lábam.

Összegzés

Nyelvjárásaink folyamatosan változnak. A Kárpát-medencében élő magyar kisebbségek beszélt vernakuláris nyelvhasználata nyelvjárási alapú, amely részben a vidéki életmóddal, részben pedig a familiáris beszédhelyzetekkel magyarázható és indokolható. Vannak olyan általánosan használt nyelvjárási jelenségeink, amelyek bizonyos régió – esetünkben Bácska – egészére kiterjednek, a mindennapjaink részei. Az említettek identitásformáló és nyelvmegtartó funkciója köztudott a szociolingvisztikai szakirodalomban (l. Gereben 1999, Szabó 2003, Badis 2008, Bindorffer 2007, Gábrity 2008, Hires-László 2011, Kovács Rác 2012c, 2014a, Szabó 2003 stb.). Ezért kell ezeket bevonni

az anyanyelvoktatásba, és kialakítanunk diákjainkban a funkcionális-szituatív kettősnyelvűség készség szintű megismerését, a nyelvi kódok zökkenőmentes váltásának elsajátítását. Jelen tanulmány bemutatja azokat a domináns nyelvjárási jellemzőket, amelyek nyomán elindulhat a magyar additív szemléletű anyanyelvi oktatás (l. Lukács 2009, 337, Beregszászi 2012, Kovács Rác 2012d, 2013, 2014b, 2014c) Vajdaságban. Ez utóbbinak a kidolgozása azonban még várat magára.

Irodalom

- Andersson, Lars-G. 2000. Language cultivation in Sweden. In *Issues on Language Cultivation*, szerk. Sándor Klára. 85–98. Szeged: JGYF Kiadó.
- Badis Róbert. 2008. A vajdasági magyarság identitás stratégiái. In *Bennünk élő múltjaink*, szerk. Papp Róbert–Szarka Lilla. 319–328. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.
- Beregszászi Anikó. 2012. *Lehetetlent lehetni*. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó.
- Bindorffer Györgyi. 2007. *Változatok a kettős identitásra*. Budapest: Gondolat–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Gábrity Molnár Irén. 2008. A délvidéki identitástudat nyomában. In *Bennünk élő múltjaink*, szerk. Papp Richárd–Szarka László. 307–318. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.
- Gereben Ferenc. 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest: Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Hires-László Kornélia. 2011. A kárpátaljai magyarság identitásának vizsgálata nyelvi aspektusból. In *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*, szerk. Hires-László Kornélia–Karmacs Zoltán–Márku Anita. 280–287. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete.
- Jahr, Ernst Hakon. 2000. On the use of dialects in Norway. In *Issues on Language Cultivation*, szerk. Sándor Klára. 75–84. Szeged: JGYF Kiadó.
- Kovács Rác Eleonóra. 2012a. A bánáti adatközlők véleménye a nyelvjárásról. *Hungarológiai Közlemények* 42 (4): 93–107.
- Kovács Rác Eleonóra. 2012b. Kisebbségi nyelvjárási attitűd és identitástudat. In *Vajdasági magyar tudóstalálkozó. Tudomány, módszer, argumentáció*, szerk. Ispánovics Csapó Julianna. 35–41. Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács: Újvidék, <http://www.vmat.rs>. (2016. szept. 8.)
- Kovács Rác Eleonóra. 2012c. Magyar nyelvjárások az oktatásban. *Hungarológiai Közlemények* 43 (4): 27–37.

- Kovács Rác Eleonóra. 2013. *Nyelvjárási attitűdök*. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar.
- Kovács Rác Eleonóra. 2014a. The Main Methodological Principles of Teaching Hungarian Dialects in the Hungarian-Speaking Communities in the Carpathian Basin. *Casca* 3 (1), szept. 10. <http://www.journal.casca.org.rs/2014/11/26/the-main-methodological-principles-of-teaching-hungarian-dialects-in-the-hungarian-speaking-communities-in-the-carpathian-basin/>
- Kovács Rác Eleonóra. 2014b. Nyelvjárási attitűdök a használatközpontú, funkcionális nyelvtanítás tükrében. *Tudástérkép – Vajdasági magyar tudóstalálkozó 2014*. szerk. Ispánovics Csapó Julianna. 279–288. Budapest–Újvidék: Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács – Magyar Tudományos Akadémia. http://vmat.rs/?page_id=1147 (2016. szept. 6.)
- Kovács Rác Eleonóra. 2014c. Identitásjegyek és nyelvjárási attitűd a vajdasági magyar ajkú bánáti kisiskolások körében. *Hungarológiai Közlemények* 15 (2): 33–50.
- Omdal, Heidi. 2000. Changes in the linguistic climate in Norway? In *Issues on Language Cultivation*, szerk. Sándor Klára. 63–74. Szeged: JGYF Kiadó.
- Penavin Olga. 1988. *Bácskai magyar nyelvjárási atlasz*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Sieber, Peter–Sitta, Horst. 1994. *Mundart und Hochsprache im Unterricht. Orientierungshilfen für Lehrer. Reihe Studienbücher Sprachlandschaft Band 1*. Aarau–Frankfurt am Main–Salzburg: Verlag Sauerländer.
- Szabó József. 2000. Nyelvek és nyelvjárások Svájcban. *Magyar Nyelv* 96 (1): 109–120.
- Szabó József. 2003. A dialektológia és az iskolai oktatás kapcsolatának vizsgálata Németországban és Ausztriában. *Magyar Nyelvőr* 127 (1): 64–75.
- Szabó József. 2004. Svájc nyelvi helyzete, különös tekintettel a nyelvi kisebbségekre. *Magyar Nyelv* 100 (2): 291–298.
- Szabó József. 2010. *A nyelvjárás és az irodalmi nyelv helye a német Svájcban, különös tekintettel az iskolai oktatásra*. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1291/129104.pdf>. 59–70. (2016. szept. 6.)

DIALECT PHENOMENA IN CONTEMPORARY SPOKEN HUNGARIAN IN BAČKA

The contemporary Hungarian spoken in Bačka is dialect-based since this spoken variety is mostly restricted to informal, familial communication situations. In formal situations, speakers in Vojvodina are mostly expected to use majority language, i.e. Serbian. This situation, however, results in pupils being exposed to Hungarian colloquial and literary language almost exclusively at school. Additionally, there is an ever decreasing number of professions and positions which require mastery of the colloquial and the literary varieties of Hungarian. The study focuses on the changes contemporary

Hungarian spoken in Bácska has undergone and gives an account of dialectal phenomena occurring primarily at the level of phonology, but also in morphology and syntax. The findings of the study should contribute to the development of an additive approach to native language education in Vojvodinian schools with Hungarian as the language of instruction.

Keywords: Vojvodinian dialect of Hungarian, phonology, morphology, syntax, additive approach to native language education.

DIJALEKTOLOŠKE POJAVE U SAVREMENOM GOVORNOM JEZIKU U BAČKOJ

Dijalekat je i danas bazični jezik mađarskog govornog jezika u Bačkoj, pošto je pomenuta varijanta uglavnom jezik neformalnih, tj. familijarnih govornih situacija. U formalnim situacijama se u Vojvodini sve više očekuje upotreba srpskog jezika, te zbog toga mađarski razgovorni i književni jezik učenici uglavnom čuju samo u školi, a u odrasloj dobi je sve manji broj zanimanja u kojima se očekuje korišćenje mađarskog razgovornog i književnog jezika. Kao što se iz studije vidi, u mađarskom dijalektu koji se govori u Bačkoj najčešće su prisutne određene glasovne promene, a potom slede morfološke, odnosno sintaksičke dijalekatske pojave. Cilj istraživanja je da se dobijeni rezultati uvrste u nastavu maternjeg jezika sa aditivnim pristupom podučavanju u školama na mađarskom nastavnom jeziku u Vojvodini.

Ključne reči: vojvođanski mađarski dijalekat, fonetika, morfologija, sintaksa, nastava maternjeg jezika sa aditivnim pristupom podučavanju.

A kézirat leadásának ideje: 2016. okt. 28.

Közlésre elfogadva: 2016. nov. 20.

SZÉCSÉNYI Krisztina

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola
Budapest (Magyarország)
krisztinaszecsenyi89@gmail.com

A NYELVJÁRÁSOK TÉMAKÖRE NÉHÁNY MAGYARORSZÁGI ÉS VAJDASÁGI KÖZÉPISKOLAI TANKÖNYVBEN

The Topic of Dialects in Some Secondary School Books
in Hungary and One in Vojvodina

Tematska oblast dijalekata u pojedinim srednjoškolskim
udžbenicima u Mađarskoj i Vojvodini

A magyar anyanyelvű gyerekek több mint fele nyelvjárási háttérű, mely tényt a magyartanárok nem hagyhatják figyelmen kívül. Az anyanyelvoktatás a köznyelvi normát részesíti előnyben, de emellett az is célja, hogy a dialektusok jelentőségteljes szerepére rámutasson, és pozitív nyelvjárási attitűdöt alakítson ki a diákokban. A tanulók egyrészt a pedagógusok által, másrészt a tankönyvekből szerezhettek ismereteket a sztenderdről és a nyelvjárásokról mint nyelvváltozatokról. A tankönyvek ugyanakkor a tanárok számára is támaszt nyújtanak a tanításhoz. Dolgozatunk tárgya a magyar nyelvjárások témakörének megjelenése középiskolai tankönyvekben. Vizsgáljuk, hogy milyen elméleti ismereteket és gyakorlati feladatokat kínál a tanulóknak, valamint azt is kutatjuk, hogy a tankönyv hozzájárul-e a pozitív nyelvjárási attitűd kialakításához. Tanulmányunk a Magyarországon, valamint a Vajdaságban leginkább használatos középiskolai tankönyveket öleli fel.

Kulcsszavak: nyelvváltozat, nyelvjárási attitűd, középiskolai tankönyv.

Bevezetés

Természetes jelenség, hogy anyanyelvünkhöz ragaszkodunk a leginkább. Legtöbbünk esetében a vernakuláris nyelvváltozat egy nyelvjárás. A beszélő

családi környezetben ezt a nyelvváltozatot részesíti előnyben, míg iskolába nem kerül. Leggyakrabban az iskola az első olyan beszédszintér, ahol a gyerekek a köznyelvvél találkoznak. Megtapasztalják, hogy az a nyelvváltozat, amit otthon a szüleikkel beszélnek, nem olyan, mint az iskolában használatos. Ha ezt tanáraik nem veszik figyelembe, és nem hozzáadó szemléletet alkalmaznak, a tanuló úgy érezheti, hogy az a nyelvváltozat, melyet eddig használt, amelyen a családtagjaival kommunikált, értéktelenebb változat. Ennek következményeként szégyellnivalónak tartja.

A magyar nyelvterületen igen jellemző a nyelvjárások stigmatizációja. Az anyanyelvoktatás a köznyelvi normát részesíti előnyben, de emellett az is célja, hogy a dialektusok, valamint a többi nyelvváltozat szerepének jelentőségére rámutasson, és tudatosítsa a tanulóknak, hogy nem helytelen, szégyellendő nyelvváltozatokról van szó, azaz pozitív nyelvjárási attitűdöt alakítson ki a diákokban.

Az 1990-es évektől a *kiegyensúlyozó-funkcióelkülönítő nyelvhasználói attitűd* dominál (Kiss 2001, 222), vagyis az iskolában a diákok megtanulják, hogyan kell a kommunikációs szituációhoz megfelelő nyelvváltozatot választani, ehhez azonban szükséges ismerniük anyanyelvük különböző változatait.

A nyelvjárások témaköre a vizsgált tankönyvekben

Antalné Szabó Ágnes és Raátz Judit középiskolások számára írt könyve Magyarországon az egyik legszélesebb körben használatos tankönyv. A könyv 2002-es kiadása a 10. évfolyamon tárgyalja a nyelvjárások kérdéskörét, míg az újabb kiadású könyvekben a 11. évfolyamon ismerkedhetnek meg a tanulók a dialektusok fogalmával. A régebbi kiadású tankönyvből változtatás nélkül került át a témakör az újabb kiadásba. A *Magyar nyelv és kommunikáció* című tankönyvben nyolc oldalon olvashatunk a nyelvjárásokról. Ebből mindössze egy oldalon találhatunk elméleti ismereteket, a következő hét oldalon pedig a nyelvjárási területek jellegzetességeivel ismerkedhetünk meg. Az *Anyanyelvünk változatai* című fejezetben a következőket olvashatjuk a dialektusokról: „A más-más vidéken élő emberek nyelvhasználatában eltéréseket figyelhetünk meg. A nyelv területi tagolódása szerint megkülönböztetjük a nyelvjárásokat” (Antalné Szabó–Raátz 2015, 65).

Nem a legjobb megoldás, hogy az alapfogalmak magyarázata előtt a szerzők olyan kérdésekkel (*Milyen nyelvjárást ismersz? Miben különbözik a köznyelvtől?*) kezdik a fejezetet, melyhez szükséges lenne a tanulónak tudni, mi a nyelvjárás.

Magáról a fogalomról nem sokat tudhatunk meg: „A nyelvek földrajzi területenként nyelvjárásokra tagolódnak” (Antalné Szabó–Raátz 2015, 70). Ezután olvashatnak a tanulók a magyar nyelvjárások jellemzőjéről, hogy a közöttük lévő különbségek nem olyan nagy mértékűek, hogy a kommunikációt nehezítenék. A tankönyv pozitívuma, hogy a tájszók típusainak felsorolása és magyarázata után konkrét példákat is ad. Mielőtt a szerzők a nyelvjárási területek jellegzetességeit egyenként bemutatnák, egy térkép segítségével szemléltetik a tíz nyelvjárási régiót.

A könyvhöz munkafüzet is tartozik, mely négy oldalon keresztül kínál a tanulóknak feladatokat a nyelvjárások tanulmányozásához. Az első egy reprodukciós feladat, mely azt kéri a diákoktól, hogy egy vaktérképen írják be a nyelvjárási területek nevét. A negyedik feladat részeként pedig lehetőségük nyílik vitára is. Megbeszélhetik, hogy jó vagy rossz, ha valaki tájnyelvi kiejtéssel beszél. Az ötödik feladatban rajzok segítségével kell párosítani tájszókat, melyhez az Új magyar tájszótárt is kézbe vehetik. Az említett tankönyvcsoporton belül a 12. évfolyamon ismét találkozhatunk a nyelvjárások témakörével *A határon túli nyelvhasználat* című fejezetben a kettősnyelvűség kapcsán olvashatunk róla. „Az iskolában megtanuljuk ugyanannak a nyelvnek az irodalmi változatát, illetve megtanulunk más nyelvváltozatokat is. Ennek megfelelően beszélhetünk kettősnyelvűségről” (Antalné Szabó–Raátz 2011, 74).

A tankönyvhöz tartozó munkafüzetben csupán két feladatot kapnak a tanulók a témához kapcsolódóan. Több irodalmi szövegrész elolvasása után a nyelvjárási beszéd szerepét kell indokolniuk, majd megkeresni az idézetekben a tájszókat. A feladat első része kiválóan rámutat a nyelvjárási beszéd funkciójára és szépségére.

A *Szakiskolai közismereti kísérleti tankönyv* I. kötete mindössze fél oldalt szentel a nyelvjárások bemutatásának (Kapos 2014, 241). Először azt a feladatot kapják a tanulók, hogy egy mese szövegéből keressék ki az abban található öt tájnyelvi szót, majd írják a füzetükbe. Ezután egy kérdés következik: „Használtok ti is tájnyelvi szavakat?” (Kapos 2014, 241). A diákok valószínűleg nincsenek tudatában, hogy ők is gyakran beszélnek nyelvjárásban. Ezt követően a nyelvjárások meghatározásáról olvashatunk, melynek forrása a Kislexikon.hu. Nem túl szerencsés ez a sorrend, hiszen a nyelvjárás definiálása előtt már kapnak egy feladatot a tankönyvhasználó diákok.

A tankönyv nyolc nyelvjárási régiót említ: nyugati, dunántúli, déli, tiszai, palóc, északkeleti, mezősi és a székely nyelvjárást, melyhez egy Magyarországot ábrázoló térképet is közöl. Ehhez kapcsolódóan szintén kapnak

egy feladatot a diákok: „Melyik nyelvjárást nem találod meg a térképen? Miért?” (Kapos 2014, 241).

Az utóbbi feladat előtt azonban egy olyan mondat olvasható, mely szakmaiatlanságról tesz bizonytságot: „Mára a nyelvjárások használata már kevésbé jellemző, általánossá vált az egységes köznyelv és irodalmi nyelv” (Kapos 2014, 241). Hiányosságként említhető, hogy a köznyelvet és az irodalmi nyelvet nem határozza meg a könyv szerzője, valamint a nyelvjárások használatának a színtereit sem pontosítja.

A *Szakiskolai közismereti kísérleti* tankönyv újabb változatában a nyelvjárások témaköre már kissé bővebb. A 2015-ös kiadás ugyanis a nyelvjárások kiejtésbeli különbségeiről is szól. A zárt *ë*, az *ö*-zés, valamint a valódi tájshók azonban csak egy mondat erejéig kerülnek elő.

A második kötetben a dialektusokról a következő definíciót olvashatjuk: „A nyelvjárások a nyelv területi tagolódása szerint jönnek létre, vagyis a különféle tájegységekben eltérő a nyelvhasználat. Ez lehet szókinszbeli, hangtani, de bizonyos mértékig nyelvtani eltérés is” (Kapos 2015, 207.) Konkrét példa csupán egy szerepel. „Biztosan hallottatok pl. a Szeged környéki »*ö*-zésről«: Szöged, így mondják, illetve sajnos csak mondták. A média hatására gyorsan szegényednek, illetve tűnnek el a nyelvjárási jellemzők” (Kapos 2015, 207). A második kötetben is találkozhatunk tehát a téves nézettel, hogy a nyelvjárások eltűnőben vannak.

A Vajdaságban csupán egy tankönyv áll a tanulók rendelkezésére, mely segítségével az anyanyelvi órák keretein belül megismerkedhetnek a nyelvjárásokkal. Ez a tankönyv négy, illetve három éven át társa a szakközépiskolásoknak és szakiskolásoknak. A szerzők nem osztották évfolyamokra a tankönyv fejezeteit, így nem dönthető el, melyik évfolyam számára ajánlanak egy-egy tanulagrészt.

A *A nyelv rétegződése* című fejezetben olvashatunk az eltérő nyelvhasználatról: „Minden ember többé-kevésbé egyedi személyiség, és ezt a nyelve is tükrözi” (Papp et al. 2003, 42). A területi megoszlás alfejezet két nyelvjárási gyűjtés szövegét közli, mely segítségével rámutat, hogy a Vajdaság három területén, Bácskában, Bánátban és Szerémségben némileg eltérő a nyelvhasználat. Ezt követően a diákok azt a feladatot kapják, hogy a szöveget köznyelvi formában mondják el.

A dialektusok fogalmának meghatározásánál a következőket találjuk: „Az egy-egy területre jellemző, viszonylag egységes nyelvhasználati formákat nyelvjárásoknak nevezzük” (Papp et al. 2003, 43). Sőt, a tankönyv szerzői azt is fontosnak találták, hogy a nyelvjárások kialakulását megmagyarázzák: „A

nyelvjárásoknak mint területi különbségnek kialakulása, fennmaradása, eltűnése történelmi, földrajzi okokra vezethető vissza, amelyek az elkülönülést, egységesülést befolyásolják” (Papp et al. 2003, 43).

A vizsgált tankönyvek közül ez az egyetlen, mely a magyar dialektusok megítélésével is foglalkozik. *Amit kitehetünk, és amit nem tehetünk ki az ablakba* alcím alatt egyértelmű kérdést tesz fel erre vonatkozóan: „szégyellni kell-e a nyelvjárásiasságot, és van-e vidékeink nyelvhasználatában kivetnivaló?” (Papp et al. 2003, 43). A válasz a kérdés után közvetlenül olvasható: „A szűkebb szülőföldhöz kötő tájszólás szép, ízes lehet – de otthon, a maga helyén. A legfontosabb az, hogy ha szükség van rá, az egységes, egyetlen magyar köznyelven is meg tudjunk szólalni” (Papp et al. 2003, 43).

A magyar szókészlet tagolódása című fejezetben olvashatunk a tájszókrol is: „A tájnyelvi szók is az irodalmi és köznyelv szókincséhez való viszonyítás során tűnnek ki” (Papp et al. 2003, 130). A következő oldalon féloldalas fejezet foglalkozik a tájszókkal, melyben a dialektusok definícióját is megtaláljuk: „Vidékenként a nyelvhasználat eltér az irodalmi nyelvtől, illetve a köznyelvtől. Ezek a helyi nyelvváltozatok a nyelvjárások” (Papp et al. 2003, 131).

A tankönyvekben olvasottak összessége

A Magyarországon használatos tankönyvek pozitívuma, hogy tartalmaznak nyelvjárási térképet. Antalné Szabó Ágnes és Raátz Judit könyvei lényegében jól felépített oktatási segédanyagok, azonban hiányosságuk is akad. A középiskolába kerülő a diákok nem az első évben, a 9. évfolyamon ismerkednek meg a nyelvjárások fogalmával.

Noha tény, hogy a kísérleti tankönyvek összefoglaló jellegűek, a pozitív nyelvjárási attitűd kialakításának mindenképpen helyet kellett volna kapnia bennük. A tankönyvekről megállapítható, hogy a nyelvjárások témakörét minimalisra redukálták, így lényeges információk hiányoznak. Mivel újabb tankönyvekről van szó, tükrözniük kellene a dialektológia legújabb álláspontját. Például nem szerepel benne, hogy több nyelvváltozat létezik, amelyek közül a beszélő mindig a kommunikációs helyzethez leginkább megfelelő választja.

A Vajdaságban használatos tankönyv negatívumaként említhető, hogy nem közöl semmilyen nyelvjárási térképet, valamint színes, kreatív feladatokban sem bővelkedik, ami elmélyíthetné a tanulók tudását a témában. Elméleti ismereteket viszont közöl, mellyel segíti a diákokat az új tananyag elsajátításában. A tankönyv erőssége, hogy a pozitív nyelvjárási attitűd kialakításával is foglalkozik.

Összegzés

A fiatalok nyelvhasználatára legjobban az iskolában hallott, használt nyelv hat (Sándor 2000), ebből fakadóan a pedagógusokra óriási felelősség hárul. Szintén fontos, hogy a tankönyvekből mit tudhatnak meg a tanulók a nyelvjárásokról. A pozitív nyelvjárási attitűd kialakítására az általunk vizsgált tankönyvekben mindössze egy példát találtunk. A Vajdaságban használatos középiskolai tankönyv az egyetlen, mely egyértelműen közli, hogy a nyelvjárásias beszéd nem szégyellnivaló. Szintén egyedül ebből a könyvből tudhatják meg a vajdasági magyar nyelven tanuló diákok, hogy a „nyelvújítók tudatosan gazdagították az irodalmi és a köznyelvet tájszókkal” (Papp et al. 2003, 134).

A Magyarországon használatos tankönyvekből valamelyest kitűnik a szociolingvisztikai szemléletmód is, a teljes anyagukat azonban nem hatja át, pedig a nyelvjárások megőrzésén túl „a dialektológia napjainkban valószínűleg legfontosabb alkalmazásának az oktatásban lehetünk tanúi: a nyelvjárasi »öntudat« kifejtése széles körben elismert módszere annak, hogy a gyermekekben tudatosítsák a kortárs társadalom heterogenitását, és benne elfoglalt helyüket” (Crystal 1998, 40).

Irodalom

- Antalné Szabó Ágnes–Raátz Judit. 2015. *Magyar nyelv és kommunikáció. Tankönyv a 11. évfolyam számára*. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Antalné Szabó Ágnes–Raátz Judit. 2015. *Magyar nyelv és kommunikáció. Munkafüzet a 11. évfolyam számára*. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Antalné Szabó Ágnes–Raátz Judit. 2011. *Magyar nyelv és kommunikáció. Tankönyv a 12. évfolyam számára*. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Antalné Szabó Ágnes–Raátz Judit. 2011. *Magyar nyelv és kommunikáció. Munkafüzet a 12. évfolyam számára*. Budapest: Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó.
- Crystal, David. 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.
- Kapos József. 2014. *Szakiskolai közismereti kísérleti tankönyv 9–10. évfolyam*. I. kötet. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Kapos József. 2015. *Szakiskolai közismereti tankönyv 9. évfolyam*. I. kötet. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Kiss Jenő. 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Papp György–Pató Imre–Vajda József. 2003. *Magyar nyelv és kifejezőkészség fejlesztése a középiskolák I–IV. osztálya számára*. Belgrád: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Sándor Anna. 2000. *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban*. Pozsony: Kalligram Kiadó.

THE TOPIC OF DIALECTS IN SOME SECONDARY SCHOOL BOOKS IN HUNGARY AND ONE IN VOJVODINA

More than half of the Hungarian children have dialectal background, a fact that cannot be ignored by the teachers of Hungarian language. In the teaching of mother tongue the norms the standard variety are preferred, but it is also intended to point out the meaningful role of the dialects and to develop a positive attitude in children towards them. Pupils can acquire knowledge about the standard and the dialects as language varieties from their teachers and their school textbooks. Textbooks at the same time provide support for the teachers, too. The subject of the paper is the appearance of the topic of the dialects in secondary school textbooks. We examine the theoretical knowledge and practical exercises they contain, and if the textbook contributes to positive attitude towards the dialects. Our study covers the most commonly used secondary school textbooks in Hungary and Vojvodina.

Keywords: language variety, dialectal attitude, secondary school textbook.

TEMATSKA OBLAST DIJALEKATA U POJEDINIM SREDNJOŠKOLSKIM UDŽBENICIMA U MAĐARSKOJ I VOJVODINI

Više od polovine dece mađarskog maternjeg jezika ima dijalekatsku pozadinu, i tu činjenicu profesori mađarskog jezika u školama ne mogu da prenebregnu. Nastava maternjeg jezika prednost daje normama standardnog jezika, ali ima za cilj i da ukaže na značaj uloge dijalekata, i da stvori pozitivan stav prema dijalektima kod učenika. Učenici mogu da steknu saznanja o standardnom jeziku, o dijalektima i o varijetetima jezika od pedagoga, ali i iz udžbenika. Udžbenici istovremeno mogu i nastavnicima da pruže pomoć u nastavi. Tema ovog rada je tematska oblast dijalekata u srednjoškolskim udžbenicima. Istražuje se kakva teoretska znanja i praktične zadatke pružaju učenicima, ali i to da li udžbenici doprinose formiranju pozitivnog stava učenika prema dijalektima. Istraživanjem su obuhvaćeni najčešće korišćeni srednjoškolski udžbenici u Mađarskoj i u Vojvodini

Ključne reči: varijeteti jezika, stav prema dijalektu, srednjoškolski udžbenik.

UTASI Csilla

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék (Szerbia)
csilla.utasi@ff.uns.ac.rs

PENAVIN OLGA NÉPRAJZI TÁRGYÚ ÍRÁSAI¹

A néprajzi leírás és a társadalomnéprajz kérdései

Ethnographic Writings of Olga Penavin

Problems of ethnographic description and social anthropology

Etnografski spisi Olge Penavin

Problemi etnografske deskripcije i socijalne antropologije

Penavin Olga néprajzi munkásságának legfontosabb műve, *A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)* című monográfia 1981-ben jelent meg. Összegejtött néprajzi és folklorisztikai tárgyú írásai 1983-ban, a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének *Értekezések, monográfiák* című sorozatában láttak napvilágot. A teljességre törekvő kötetben a neves kutatónak az akkori Jugoszlávia területén élő magyarság népi kultúrájának mind tárgyi (életforma, szokásrend), mind pedig szellemi vonatkozásait leíró tanulmányai helyet kaptak. A dolgozat a monográfia és a néprajzi tanulmányok elméleti és szakmai alapját tárja fel.

Kulcsszavak: magyar népi kultúra, egykori Jugoszlávia, néprajz, néprajzi leírás, szintézis.

Penavin Olga legkorábbi gyűjtőútjai, a múlt század negyvenes éveinek végén és az ötvenes években Szlavóniába vezettek. A horvát nyelvi szigetbe beékelődött négy magyar szórványtelepülésen, Kórógyon, Szentlászlón, Harasztiban és

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú, a Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában (Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi) című projektumának keretében készült.

Rétfaluban végzett kutatómunka eredménye egyfelől a háromkötetes szlavóniai tájszótár és az 1984-es Horvátországi (szlavóniai) magyar nyelvjárási atlasz, másfelől pedig az 1981-ben megjelent, *A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)* című monográfia. A gyűjtőutakat Penavin Olga a hatvanas években kiterjesztette a Drávaszögre, majd a vajdasági néprajzi kutatás összefogását, irányítását is feladatának tekintő Hungarológiai Kutatóintézet megalakulása után a teljes Vajdaságra. A hetvenes és nyolcvanas években egymás után kiadott nyelvjárási atlaszok végül Jugoszlávia magyarlakta területeinek valamennyi tájnyelvváltozatát felölelték. Noha az atlaszokkal párhuzamba állítható, vidékünk teljes népi kultúráját felölelő monográfia- vagy tanulmányssorozattal máig nem rendelkezünk, az áttekintés szándéka, iránya kibontható Penavin Olgának azokból a tanulmányaiból, melyeket a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének kiadásában 1983-ban gyűjteményes kötetként jelentett meg. A kötetbe a jugoszláviai magyarság teljes népi kultúráját áttekintő szándék jelzéséként a két évvel korábban megjelent kórógyi monográfia néhány rövidített fejezete is bekerült.

Penavin Olga dialektológiai és néprajzi érdeklődésére a debreceni egyetemi években Csűry Bálint, Balassa Iván, N. Bartha Károly előadásai lehettek befolyással, a társadalmi kérdések iránti érdeklődés azonban a korszak jellemzője volt: a harmincas évek második felében jelentek meg a falukutató mozgalom képviselőinek, például a durkheimi szociológiai hagyományt történeti módszerrel ötvöző Erdei Ferencnek a munkái; az *Ethnographia* lapjain 1936–38-ban Szendrey Ákos a népi erkölcsről és jogszokásokról, a népi társadalom tagozódásáról, érintkezésformáiról, a társas összejövetelek, társas munkákról értekezett. Fél Edit második nagy monográfiájában Kocs társadalmi viszonyait tárta fel (*Kocs 1936-ban*, 1941), a család- és munkaszervezetet, a jogszokásokat, a viseletet mutatta be (Keményfi 2006; Kósa 2001; Sárkány 2000).

A társadalomnéprajzot művelő Penavin Olga kórógyi monográfiáját a tudománytörténet Morvay Juditnak és Bodrogi Tibornak a nagycsaládszervezetet leíró munkái között tartja számon (Kósa 2001).

Dolgozatomban a kórógyi monográfiát mint néprajzi narratívumot, mint egységes elbeszélést az egykori Jugoszlávia magyarlakta területeire is kiterjedő részkutásokat közlő gyűjteményes kötet társadalomnéprajzi tanulmányaival vetem össze.

A néprajzi leírás elméleti kérdései

A nyolckötetes vállalkozás, a *Magyar Néprajz* utolsó, *Társadalom* című kötete 2000-ben jelent meg. Gyáni Gábor recenziójában azokat az elméleti érveket veszi számba, melyekkel a kötet szerzői a társadalomnéprajzot mint

önálló tudományágat alapozzák meg. Lehetséges ellenérvként Szabó László 1970-es véleményét idézi:

a két tudomány, tárgya szempontjából lényegében egy és ugyanaz, esetleges különbözőségük pusztán a fogalmi általánosságához való eltérő viszonyukban rejlik. A történettudomány fogalmai [...] arra alkalmasak, hogy segítségükkel a fő vonalakat megrajzoljuk, a néprajz ezzel szemben a finom összefüggésekre, az apróságokra figyel. Terjedelem és általánossági fok szerint tehát a fogalmak a két tudományban „nem állnak egy szinten” (Szabó 1970, 18, idézi Gyáni 2002, 30).

Gyáni a néprajztudomány megkülönböztető vonásaként emeli ki:

hogy a megfigyelés szintjét a lokálisra, a mikroszintre szállítja le. Nincs is talán rajta kívül még egy humanióra, amely ennyire csupán a partikulárist tüntetné ki a figyelmével. A néprajztudomány ennek ellenére mégsem tekinthető egyértelműen idiografikus diszciplínának, hiszen tárgya egyediségéhez nem mindig párosul az egyszerűség, a megismételhetetlenség, sőt az általa vizsgált jelenségeket többnyire éppen a folytonosság és a monoton ismétlődés jellemzi; ez bennük talán a legfeltűnőbb vonás, és ezért is kelthetik a hagyományszerűség benyomását (Gyáni 2002, 36).

Annak a kérdése merül tehát fel, hogy a partikuláris néprajzi leírásoktól hogyan juthatunk el a teljes népi kultúra általánosan érvényes bemutatásához. A kutatók olykor egy-egy kiragadott esetet a típus jegyeivel ruháznak fel, az általánosításnak ez a módszere azonban nyilvánvalóan nem kielégítő.

A kutatói álláspont tudatosítása, az elméleti (ön)reflexió azonban megkezdhetetlen, hiszen a néprajzi leírás, más történeti narratívumokhoz hasonlóan, elméleti állásfoglalás is egyúttal:

A „magyar népi műveltség” nem egy, a mindennapi élet szintjén megfigyelhető kulturális szerkezet, hanem kutatói perspektíva kérdése, annak a kérdése, hogy az etnográfusok az általuk megfigyelt kulturális jelenségeket milyen keretekben értelmezik (Niedermüller 2001, 56, idézi Gyáni 2002, 62).

A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)

A kórógyi monográfiában Penavin Olga egy elszigetelt faluközösség kultúráját írta le, ezért a néprajzi leírás közeli látószöge és az általánosítás lehetősége között feszülő ellentmondást nem kellett áthidalnia, s arra sem volt szükség, hogy a leírást elméletileg megindokolja.

A könyv a kórogyiaknak az ipari civilizációtól érintetlen kultúráját ragadja meg, mely a múlt század ötvenes–hatvanas éveiben még megtapasztalható volt, vagy az egységét az öregek elbeszélése alapján rekonstruálni lehetett.

A monográfia elsőként a kórogyi életforma kialakulásához vezető történeti tényekkel ismerteti meg. Az interetnikus jelenséggént értelmezett szlavóniai nagycsaládszervezetet megszilárdulásában Penavin Olga az oszmán adózási rendszer szerepét tartja meghatározónak. A Duna árterének és a Nagy-Valkó (a Vuka) folyónak szabályozása és a Karasica környéki mocsárvilág kiszárítása után az addig halászó, pákászó, rideg állattartással foglalkozó lakosság a mezőgazdasági termelésre váltott át. A tudatformák az életmódváltásig, a XIX. század elejéig követhetők vissza a presbiteri jegyzőkönyvekben, valamint a vidék krónikásai, Döme Izrael és Bence Sándor feljegyzéseiben. A szövegben egyenrangú forrásokként, mintegy egymást erősítve váltakoznak a presbiteri jegyzőkönyvek, a helytörténeti munkák szakaszai és az adatközlők szavai.

Penavin Olga tisztában volt vele, hogy a hagyomány nem mozdulatlan érték, hanem azt a nemzedékek újra és újra létrehozzák, elsajátítják. A hagyomány azonban a parasztság esetében a legutóbbi időig csupán árnyalatnyit változott, az elszigetelt szlavóniai falvak életformája ezért lényeges vonatkozásaiban XVI. századi jegyeket őrzött meg.

A monográfia a nagycsalád életformáját a térben jeleníti meg. Penavin Olga elsőként a kórogyiak tágabb életterében zajló tevékenységeket, a földművelés és az állattartás módját, szókincsét tekinti át. Ezt a hagyományos ház funkcionális leírása követi. A borona ház lakószobából, füstöskonyhából („szenesházból”), éléskamrából, ablaktalan, fűtetlen hálófülkék, „ólcsák” sorából és a ház hosszanti oldalán végigfutó tornából áll. Elrendezése szimbolikus:

A bejárattal szemközi falon, az utcára néző két ablak köze a szoba szent helye, itt lóg a tükör, „a tükör alatt” foglal helyet a pank [a pad], előtte az asztal. A „tükör alatt” ül a gazda étkezéskor, itt ül a lakodalmi vacsorán a fiatal pár, a halottat is itt ravatalozzák fel a „hideg ágy”-ra (a halott feje az ablak irányában van, a lába az ajtó felé). A szoba nem sarkos elrendezésű, mint általánosan a magyar ház, hanem a két ablak köze a központ (Penavin 1981, 86).

Az udvar leírását az étkezés, a mosás, az öltözködés bemutatása egészíti ki. A következő fejezet, mely *A hétköznapi élet* címet viseli, a szórakozásról, a játékokról, az ünnepekről, az emberi élet fordulóiról, a gyógyításról, a rontásról, a családjogi szokásokról, a rokonsági megszólításformákról szól.

A szerző a közeli perspektívájú néprajzi leírások gyakorlata szerint megemlékezik a gyűjtés körülményeiről is, az adatközlő családokkal való bensőséges viszonyáról, legfontosabb adatközlőit név szerint is megnevezi, a monográfia szerkezete, a kórogyiak teljes életét átgondoltan bemutató struktúra azonban távlati szempontú. Az adatközlők nevét, különösen, ha kényes tárgyról van szó, az elbeszélő az esetben is elhallgatja tapintatból, ha szavaikat szó szerint idézi.²

Néprajzi tanulmányok

Az 1983-as tanulmánykötet darabjai egy-egy gyűjtőútról számolnak be, vagy egy-egy néprajzi részletkérdést járnak körül. A kisebb dolgozatokat a monográfiánál hangsúlyosabban jellemzik a néprajzi leírások szokásos jegyei: legtöbbször az adott faluba való megérkezés leírásával kezdődnek, az elbeszélő megemlékezik a gyűjtőút kényelmetlenségeiről, a porról, a forróságban való hosszú gyaloglásokról, az adatközlők kezdeti vonakodásáról.

A folklórjelenségeket azonban ezek a tanulmányok sem a kutatás adott szituációjában írják le. A baranyai népi ételek leírásából úgy tűnik, az adatközlők az ételek elkészítését földidézték Penavin Olgának, nem mutatták be. A néprajzi tényekhez gondosan előkészített és lefolytatott beszélgetések révén juthatott, a leírásból azért maradt ki a beszélgetés szituációja, mert az a tárgy szempontjából lényegtelen volt.

A kórogyi monográfia struktúrájában nincs éles váltás a semleges adatokat közlő és a népi kultúra számunkra elidegenítő jegyeiről szóló szakaszok között, hiszen a monográfia szerzője a kórogyiak életét egységesen távoli perspektívából ábrázolja. A monográfiából az 1983-as gyűjteménybe átkerülő fejezetek azonban nélkülözik a nagy narratív struktúra támasztékát. Amint olvassuk, a terhességet a kórogyi fiatalasszonyok sokáig titkolták. A tanulmánykötetben azonban a gyermekvárás miatt érzett szegényről nem derül ki, hogy az tanult magatartás. A női szerepeket áttekintő fejezet önálló tanulmányként nem ad számot a morális normák közösségi erőteréről, azokról az előírásokról, melyek az önkorlátozást írták elő a nők számára. A szoba női térfelében, a kemencé-

² A monográfiában az adatközlők szó szerint idézett szavai olykor nehezen érthetők. A monográfia szerzője nem magyarázza meg például, mit jelent a szemmel verés elhárításáról szóló hiedelemelbeszélésben a „kezdetlen és szótlan víz” (Penavin 1981, 156), a „növetlen ujj” (Penavin 1981, 157). Párhuzamos leírások alapján következtethető ki, hogy a rontás elhárítására szolgáló vizet Kórogyon is azért nevezik kezdetlen víznek, mert előtte senki sem ihatott belőle. A vizet szótlanul kellett a tűz közelébe vinni, s ott három parazsat kellett belevetni. A tudós asszony a gyermek hóna alját, az inát, keresztben a keze fejét, a homlokát mosta meg a vízzel, végül a gyermek szájába is cseppentett belőle a növetlen ujjával, azaz a gyűrűsujjával (vö. Hoppál 2006, 120).

hez közel tartózkodhattak, az asztalhoz csak kivételes alkalmakkor ülhettek le, máskülönben a férjük mögött állva várták, hogy az falatot nyújtson nekik, étkezés közben kezükkel a szájukat eltakarták.

Az egész életformát bemutató nagy struktúra hiányát jelzi az is, hogy a tanulmányokban a népi jelenségeket olykor irodalmi leírások hozzák közel az olvasóhoz. A rontást elűzni tudó öregasszonyok jellemzésekor az adatközlők aligha használtak ilyen szavakat:

Adatszolgáltatóim szerint a „tudósasszonyok” főként töpörödött, apró, kis termetű öregasszonyok. Hajlott hátuk, esetleg más testi hibájuk is elkülöníti őket a közönséges emberektől. Van olyan, akinek szemölcs vagy más jegy ékteleníti arcát. Tekintetük éles, „olvasni tudnak” az emberek gondolataiban.

Ruházatuk nem különbözik a többi öregasszony viseletétől, legfeljebb fakó és színtelen, fejkendőjük alól grízes, őszes hajtincs türemkedik elő. Legtöbbjük görbe botra támaszkodva jár. Megjelenésük tiszteletet parancsol. Tudja is mindenki, hogyan kell tőlük segítséget kérni: kellő tisztelettel és alázatossággal, megbecsüléssel (Penavin 1983, 135).

Következtetések

A Drávaszögben a múlt század ötvenes–hatvanas éveiben még gyűjthetők voltak az azóta feledésbe merült helynevek, rokonsági elnevezések. A gyűjtés pillanatában azonban sem Baranyában, sem pedig a Vajdaságban nem volt már helyreállítható a népi kultúra egységes közelmúltbeli állapota. Kérdés, hogy az iparosodástól már megérintett közösségek kultúrája megragadható-e a tanulmánygyűjteményben alkalmazott, a népi kultúrát egységként felfogó távlati leírással.

A napjainkban még archaikus jegyeket őrző, de már nem elszigetelt Moldvában kutató Nyisztor Tinka a következőképp jelöli ki a néprajzi leírás alkalmas módszertanát:

Arra törekedtem, hogy a magyarázatok és az értelmezések helyett egyes kiválasztott események esetleírásával – geertzi értelemben vett sűrű leírásával – ragadjam meg a gyors egymásutánban következő változásokat, újításokat, vagy éppen ellenkezőleg, a hagyományoshoz, ismerthez való ragaszkodást. Az esetleírásokból – szándékom szerint – kiderülnek azok a megfontolások, szituatív döntések, szokások és szabályok, amelyek az etnográfiai értelemben vett rendszert kirajzolják, néha úgy, hogy ehhez ragaszkodnak, néha pedig úgy, hogy ezeket elvetik (Nyisztor 2009, 72).

Ha igaz is az állítás, hogy „a sajátosan néprajziként definiált tárgy, létét és értelmét tekintve egyaránt közvetlenül a lokális kontextusokhoz kötődik, s tőlük úgyszólván el sem szakítható” (Gyáni 2002, 38), az esetben is megválaszolatlan marad a kérdés, hogy partikuláris leírások adataiból miként alakítható ki a teljes népi kultúra érvényes leírása. Nem bizonyos, hogy a XVIII. században különböző területekről betelepített vajdasági magyar falvak népi életmódját, szokásrendjét, hiedelemvilágát bemutató „sűrű leírások”-ból megalkotható lett volna a Vajdaság teljes népi kultúráját bemutató összefoglalás.

A néprajzi adatok távlati leírásai Penavin Olga tanulmánygyűjteményében a vajdasági magyar népi kultúráról alkotandó átfogó képet előlegezik meg. A társadalomnéprajz általános dilemmái közé tartozik, hogy a távlati leírás sem szavatolhatja önmagában az általánosan érvényes kép létrejöttét.

Irodalom

- Gyáni Gábor. 2002. A nép a maga valójában. *Buksz* 14 (1): 30–40.
- Hoppál Mihály. 2006. Az „igézés”-hiedelemkör elemei. In *Hiedelem és hagyomány*. 115–142. Budapest: L’Harmattan.
- Keményfi Norbert. 2006. Társadalomtörténet és néprajz. In *Bevezetés a társadalomtörténetbe*, szerk. Bódy Zsombor–Ö. Kovács József. Budapest: Osiris. www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevezetes_a_tarsadalomtortenetbe/ch06s02.html (2016. szept. 15.)
- Kósa László. 2001. A magyar néprajz tudománytörténete. Budapest: Osiris. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-neprajz/ch06s04.html> (2016. szept. 20.)
- Niedermüller Péter. 2001. A régi kerékvágásban. *Beszélő* (július–augusztus). 53–59.
- Nyisztor Tinka. 2009. Egy gazdálkodó család hétköznapi táplálkozása Moldvában. *Korall* 35. (április): 72–98.
- Penavin Olga. 1981. *Nagycsaládszerkezet Szlavóniában (Kórógyon)*. Újvidék: Forum.
- Penavin Olga. 1983. *Néprajzi tanulmányok*. Újvidék: Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Sárkány Mihály. 2000. A társadalmi néprajzi kutatás hazai története. In: *Magyar Néprajz VIII.: Társadalom*, főszerk. Paládi–Kovács Attila, szerk. Sárkány Mihály, Szilágyi Miklós. Budapest: Akadémiai Kiadó. mek.niif.hu/02100/02152/html/08/5.html (2016. október 10.)
- Szabó László. 1970. *A társadalomnéprajz alapvető kérdéseiről*. Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága

ETHNOGRAPHIC WRITINGS OF OLGA PENAVIN

Problems of ethnographic description and social anthropology

Olga Penavin's most important ethnographic monograph, entitled *A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)* was published in 1981. The collected writings of her ethnographic és folklore subject appeared in *Értekezések, Monográfiák* titled series in 1983, published by the Institute of the Hungarian Language, Literature and Research. The well-known researcher's studies describing tangible (way of living, customs) and intellectual, mental aspects of the Hungarian folk culture in former Yugoslavia were granted a place in the completeness-aiming volume. The paper explores the theoretical and professional basis of monograph and of ethnographic studies.

Keywords: Hungarian folk culture, former Yugoslavia, ethnography, ethnographic writing, synthesis.

ETNOGRAFSKI SPISI OLGE PENAVIN

Problemi etnografske deskripcije i socijalne antropologije

Najznačajnija etnografski rad Olge Penavin, monografija pod naslovom *A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)* objavljena je 1981. godine. Njene sabrane studije sa etnografskom i folklornom tematikom izdao je Institut za mađarski jezik, književnost i hungarološka istraživanja 1983. godine. U tomu koji teži celovitom prikazu su sabrane one studije čuvene istražiteljke koje se bave etnografskim (načinom života, običajima) i folklornim aspektima narodne kulture Mađara sa teritorije bivše Jugoslavije. Rad opisuje teoretsku i stručnu osnovu monografije i etnografskih studija.

Ključne reči: mađarska narodna kultura, bivša Jugoslavija, etnografija, etnografski opis, sinteza.

NOVÁK Anikó

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék (Szerbia)
aniko.novak@ff.uns.ac.rs

ALAKMÁSOK ÉS NYELVHASZNÁLAT
TOLNAI OTTÓ *A TENGERI KAGYLÓ* CÍMŰ
KISREGÉNYÉBEN

Narratological Approach of Ottó Tolnai's
A tengeri kagyló

Galerija alter-ega i upotreba jezika Ota Tolnaja u romanu
Morska školjka

Az alakmások kérdése és ezzel összefüggésben az elbeszélői hang lokalizálása izgalmas feladatok elé állítja Tolnai Ottó műveinek olvasóit. Jelen dolgozat középpontjában Tolnai Ottó *A tengeri kagyló* című műve áll, amelyben a többi Tolnai-szöveghez hasonlóan tetten érhető a fiktív többszerzőjűség és a hangsúlyos élőbeszédszerűség. Míg másutt például a bélyegekre szakosodás az alakmások elkülönítésének egyik kritériuma, addig az elemzett kisregényben a szereplők nyelvhasználata, szókinccse segíti a megkülönböztetésüket. A narrátor önmagát a többi alakhoz képest laikus fogalmazóként identifikálja, s a többiek kifejezőmódját folyamatosan összeveti a sajátjával, így szinte több párhuzamos szöveget kapunk. Az elbeszélő problematikájára fókuszáló narratológiai elemzés tehát szükségképpen nyelvészeti kérdésekkel operál.

Kulcsszavak: Tolnai Ottó, *A tengeri kagyló*, narrátor, szókinccs, nyelvhasználat.

Valaki mindig belebeszél

Az alakmások kérdése és ezzel összefüggésben az elbeszélői hang lokalizálása izgalmas feladatok elé állítja Tolnai Ottó műveinek olvasóját. Akármerre is nézünk, alteregókba ütközünk, az ő hangjukat halljuk, hol egyikét, hol mási-

két, hol mindegyikét egyszerre, hiszen folyton egymás szavába vágnak, belebeszélnek egymás mondandójába. E problémakör olyannyira hangsúlyos a szerző műveiben, hogy Gulyás Gábor szerint a kortárs magyar irodalomban éppen a Tolnai-opus a legadekvátabb példája a *ki beszél?* kérdés megkerülhetetlenségének (Gulyás 1995, 43). A Tolnai-recepcióban e kérdéskör gazdagon dokumentált, s magam is foglalkoztam vele több írásomban. Korábbi, más művekkel kapcsolatos megállapításaim *A tengeri kagyló* című kisregény esetében is helytállóak. A 2008-as *Grenadírmars* című kötet narratív szituációját meghatározni próbáló fiktív többszerzőjűség fogalma e szöveg esetében is érvényesíthető, a népköltészetre jellemző variánsok jelenléte miatt talán még hangsúlyosabban is. A fiktív többszerzőjűség gondolata a kollektív szerzőséggel rokon, egy olyan, az oralitásban létező, folyamatosan alakuló szöveggépző aktus, melyben a mesélés cselekedete kerül a hierarchia csúcsára, fontosabbá válik a mesélőnél és a történetnél is. Az eseményeket elmondásuk hitelesíti (vö. Novák 2010a, 141–147). A szövegben tobzódó elbizonytalanító mechanizmusok hatására az olvasó szinte már rá sem mer kérdezni az elbeszélő személyére (vö. Novák 2010b, 47–55).

A tengeri kagyló értelmezésekor elsőre egyszerűnek tűnik a beszélő beazonosítása, kirajzolódik előttünk Töfe arcéle, viszont a helyzet mégsem ennyire egyszerű. Az ő hangja mellett a köcsögök társaságának többi tagja is hallatja a hangját, a narrátor a többiek kifejezésmódját összeveti a sajátjával, így szinte több párhuzamos szöveget, variánst kapunk. Szarvas Melinda is felhívja a figyelmet a kisregény klasszikusabb írásmódjára, mely élvezetes olvasást kínál, sőt egyenesen az utóbbi évek legkönnyebben befogadható Tolnai-regényének nevezi, de nem hallgatja el a mű összetettségét, rétegzettségét (Szarvas 2012, 65), s nem hagyja szó nélkül a szöveg alakmások eredményezte pluralitását sem: „Mind a megidézett korábbi művek, mind pedig ezek a Tolnai Ottó-alakmások eredményezik azt, hogy bár láthatóan egy kötetet vesz kézbe az olvasó, *A tengeri kagyló* mégis, egyszerre izgalmas és szórakoztató módon, »Tolnai Ottókat« rejt magában” (Szarvas 2012, 66). S e „Tolnai Ottók” beszédmódja, hangja folyik szétválaszthatatlanul össze, mint ahogyan arra Thomka Beáta is utal: „A személyek helyére egy elbeszélő hang került, a »ki beszél?« kérdésre nincs pontos válasz; sem a beszélő, sem az elbeszélő, sem a történetbeli alak nem azonosítható” (Thomka 2001, 16). Az azonosítás nehézsége abból fakadhat, hogy az alakmások nem nem költött alteregók, regényesített, kitalált alakok, „hanem különböző nézőpontú elbeszélőszólamok jelölései, és többször történik rá utalás a szövegekben, hogy valójában ugyanarról az elbeszélő-főhősről van

szó” (Mikola 2005, 116–117), másutt viszont az azonosság határozott tagadását figyelhetjük meg.

Tolnai szövegüniverzumában a sok bizonytalanság ellenére (vagy éppen annak fenntartása, hangsúlyosabbá tétele érdekében) mégis tematizálódik az alakmások elkülönítése. *A tengeri kagyló* első részében is találkozunk a bélyegekre specializálódással, mely *A pompeji filatelistá* című tizenhárom részből álló írásban konkrétan az alakmások egymástól való elhatárolását szolgálja:

Igen, bélyegügyben érkezem. Ugyanis készülő Könyvem több hőse is bélyeget gyűjt. (Kagylót és lepkét csak Olivér.) Így nem maradt más hátra, mint hogy lassan magam is filatelistává legyek ismét. Valójában sosem is szüntettem meg filatelistának lenni. Külön berakókat vásároltam hőseimnek, végül meg már magamnak is, hiszen a Könyvnek én lennék a moderátora (én és Regény Misu – akit viszont csupán a hibás, mint ő mondja, a történelem által meghibásított bélyegek érdeklik). Így végre szakosodhatok (Tolnai 2007, 79–80).

A hősök a saját külön berakójukba mind az általuk kiválasztott bélyegeket gyűjtik, de ahogyan az elbeszélői hang, a bélyegekre specializálódás sem kötődik mindig ugyanahhoz az alakhoz. Az albán bélyegek, a kék Mauritiusok és a Tanganyikák hol egyik, hol másik alteregóhoz vándorolnak. *A Polgár Baba és a függőleges fakír* című elbeszélés én-elbeszélője éppen úgy albán bélyegekre szakosodott (Tolnai 2011, 18), mint *A tengeri kagyló* Köcsöge.

Köcsög lila ködöket eregetett, nem győzte dicsérni a Tanganyikát, hogy aztán mind összeszedje, potyán besöpörhesse az albán bélyegeket. Az volt az elmélete, hogy semmis kis államok bélyegeit kell gyűjteni, állandóan változik ugyanis a berendezésük... ötven év múlva ő lesz a leggazdagabb ember Észak-Bácskában... Szatyor svéd bélyegeket gyűjtött, Jámbor Józsikát viszont kizárólag a portugál érdekelte. Lungovics Szatyor csak hibás bélyegeket gyűjtött, Lötyöge viszont gyászkereteseket... [...] Mi még ma is odaadnánk egy azúr, avagy kombinészín Mauritius egy Tanganyikáért, Köcsög még mindig albán bélyegeket gyűjt (közben Bécsbe költözött, nem tudom, milyen gazdagságot hozott neki csökkönyös szakosodása), így arra gyanítok, ha netán valóban bélyegre specializáltunk volna egyértelműen és kizárólag, akkor is elvétjük életünket (Tolnai 2011, 31–32).

Adott tehát a szakosodás helyenként nagyon pontosan meghatározott gestusa, de a Tolnai-szövegtengert a maga teljességében vizsgálva a szigorú elkü-

lönítés inkább félrevezet, összezavar, minthogy megnyugvást, bizonyosságot eredményezne. Valóban alakmájsjátéknak, a szubjektum szétszóródásának, megsokszorozódásának, az emelkedett és profán szétválaszthatatlanságának lehetnek tanúi az olvasók (Hózsá 2011, 45).

Hübelebalázsok regimentje

A pompeji szerelmesekben az infaustusok, *A tengeri kagyló*ban a köcsögök társasága gyűjti a bélyegeket, s az én-elbeszélő mindkét „bandában” csak egy tag, ugyanolyan, mint a többiek, nem emelkedik ki, ahogy az elbeszélői szólam se válik ki erőteljesen. A két közösség tagjai és szerveződésük között is sok hasonlóságot felfedezhetünk.

Marginális figurákat látunk marginális helyzetekben. Tolnai Ottó és nemzedéktársai már indulásukkor gazdag outsidersgalériát vonultattak fel. A korszak írói a beatnik, a csavargó, a peremre sodort tiltakozó alakjával tudnak azonosulni, műveik főhősei külön „ellenhősök”. Thomka Beáta Tolnai alakjai közül kiemeli a hübelebalázsok regimentjét, falusi tűzoltókat, amatőröket, piktorokat, imbecillis falusi modelljeiket, a falubolondot, a vidéki Orpheuszt. A hatvanas évek outsidersgalériája később kiegészült a Gastarbeiter, a hontalan, a spárgaszedő, az utcaseprő figurájával, az infaustusok csapatával, és a sort még sokáig folytathatnánk.

Az alakmások hada nemcsak ellenhősökből, de amatőrökből, sőt dilettánsokból is áll. *A tengeri kagyló* főhőse folyamatosan önnön dilettantizmusát hangsúlyozza, önmagát dilettáns memoáriróként identifikálja, s közli T. Orbán Olivér ilyen irányú véleményét is. E tekintetben a műfajválasztás is lényeges, nem próbálkozik kötöttebb prózaformákkal, novellával vagy regénnyel, sőt önéletírással sem, hanem éppen az emlékirattal, melynek szabályai még az autobiográfiánál is lazábbak (vö. Bitskey 1987, 61–89), melyet gyakran írnak amatőrök, dilettánsok is.

A dilettantizmus túlzott hangsúlyozása mégsem győzi meg teljesen az olvasót, nagyon helyesen állapítja meg Bencsik Orsolya, hogy „[a] narrátor minden szabadkozása és degradálása ellenére azonban kis emlékezésétől távol áll a dilettantizmus határán való billegés, és a már említett felszínen, a dolog héján, a fizikán túl mégis képes gyerekkorának egy kis plazmáját, a kagyló belsejét, a sprituálisat kivonni” (Bencsik 2011).

A Tolnai-féle dilettantizmus megértéséhez érdemes megvizsgálni a fogalom fejlődését, változását, hiszen a szó szoros értelmében nem lehet dilettánsnak

nevezni az annak titulált szövegeket, nem direkt rontott, roncsolt a nyelvezetük, mint például Parti Nagy Lajos ilyen típusú írásai. Hász-Fehér Katalin *Rossz költők társasága* című tanulmányában szemléletesen mutatja be azt az utat, amit dilettáns jelző bejárt a 18. századtól: „A latin *delectare* (gyönyörködés) és az olasz dilettanti kifejezésből a német kritikai gondolkodásba bevo-
nult »dilettantizmus« az 1750-es évektől a századfordulóig lényegében pozitív csengésű volt, azt a műkedvelőt jelölte, aki szívesen tölti idejét a művészetek élvezetével, és alkalmanként anyagi áldozatot is hajlandó hozni e kedvtelésének” (Hász-Fehér 2015, 59). A fogalom története a pozitív majd negatív töltet folyamatos változásaként írható le.

Ha a Tolnai-hősök dilettantizmusát szeretnénk leírni, inkább e szó pozitívabb jelentésváltozatait kell említenünk, például a XIX. század eleji állapotot, amikor a szociológiai aspektusok erősödtek fel, s e jelzőt „a nem hivatásos, műkedvelő, amatőr” jellemzésére alkalmazták (Hász-Fehér 2015, 60). Ugyancsak gyümölcsöző lehet Uwe Wirth gondolatmenetét alkalmazni a Tolnai-opus szubjektumaira. Ő a befogadó felől közelít a kérdéshez Goethe *Der Sammler und die Seinigen* című levélsorozata révén, mely a gyűjtő-lélekkel foglalkozik. Mivel Tolnai figuráitól amúgy sem idegen a gyűjtés aktusa, e párhuzam még inkább termékeny lehet.

Uwe Wirth az aspektusokat módosítva állítja, hogy a dilettáns alkotás közben is diszpozíciós, elrendezési problémákkal küzd. Nincs túrlerne megtanulni, begyakorolni a szükséges ismereteket, összetéveszti a gyakorlati cselekvést a művészi alkotással, beéri a pusztán fizikai cselekvéssel, és azt azonosítja a művészettel. Műalkotásaiban is ott az elrendezés hiánya: kompozíciós, szelekciós gondjai vannak, s az önkorlátozás, a koncepciónélküliség hiánya látszik műve minden szintjén (Hász-Fehér 2015, 63).

Mind Wirth, mind Goethe és Schiller a koncepciót, az architektúrát hiányolják a dilettáns művéből, ahogyan Max Weber is, aki szerint „a dilettánsoknak is vannak jó ötleteik, megérzéseik, de hiányzik a formakezelés biztonságossága és módszertana” (Hász-Fehér 2015, 63).

E megállapítások között nem lehet nem észrevenni a Tolnai-szövegek bizonyos jellemzőit, legyen szó *A tengeri kagylóról* vagy más művekről. A dilettantizmus hangsúlyozása tehát éppen ezt a szabadságot teszi lehetővé a narrátor számára, hogy látszólag a koherenciát nélkülözve, improvizatíván alakíthatja saját szövegét.

„*Ahogy Kecsenovics Firó szokta volt mondani*”

A narrátor, ahogy már utaltam rá, emlékiratnak, memoárnak nevezi saját írását. Már felnőttként tekint vissza gyermekkoruk elvarázsolt világára, az Erzsébet liget különleges figuráira, ám nemcsak az eseményeket idézi fel, hanem a gyermekkor szókincsét is, amely mintegy rázuhan az emlékirat írása közben. A szöveg tanúsága szerint bár az én-elbeszélő és T. Orbán Olivér is afféle tollforgatók, a köcsögök társaságában mégis Orbán Olivér és Köcsög rendelkezik a leggazdagabb szókinccsel. Töfe nem győzi csodálni két társa gazdag kifejezőkészségét.

A muzizás például Kecsenovics Firó szavajárása (Tolnai 2011, 39). A narrátor a meztelenül szót használja, de megjegyzi, hogy T. Orbán Olivér azt mondja, pőrén, Köcsög pedig azt, hogy anyaszült meztelenül, viszont az emlékirat szerzője meg is magyarázza saját választásának okait (Tolnai 2011, 44). Szarvas Melinda jegyzi meg éppen ezzel kapcsolatban, hogy attól, hogy az én-elbeszélőnek „nem fekszenek” ezek a kifejezések, „a kisregény hátralevő részében több alkalommal is az itt T. Orbán Olivérnek tulajdonított megfogalmazást alkalmazza” (Szarvas 2012, 65–66).

Józsika így fogalmaz: kigyúlt fanszőre között az az égőcske, Löttyöge viszont a kiscsikót, Tódor pedig helyesbítve csikócskát mond az égőcske helyett (Tolnai 2011, 94–95). A fanszór kifejezést viszont az idősebb gyerekektől hallották, pontosan nem is értették a jelentését, pontosan nem tudták mi is az, hogy fan (Tolnai 2011, 46).

A bélyegekre szakosodáshoz hasonlóan működik *A tengeri kagyló* hősei-nek nyelvhasználata is. Az elbeszélő pontosan kijelöli ez vagy az a frázis kinek a szavajárása, ki kitől halott egy-egy történetet, szófordulatot, viszont ennek kihangsúlyozásán túl nagyon éles ellentétet nem észlelünk a beszédmódok között.

A kisregény középpontjában Nusika szobrának elkészítése áll. Ez a folyamat szinte teljesen megegyezik a szövegalkotás műveletével. A köcsögök előgyúrják az agyagot, elkészítenek mindent Tihamér számára, s tekintetükkel olyan figyelemmel követik a szobrász kezét, hogy szinte irányítják is a mozdulatokat. Együtt lélegeznek a készülő szoborral, s a végén már különbséget sem tudnak tenni a szobor, az élő alak és a tükörkép között. Valahogy így folynak egybe a köcsögök szólamai is, de ahogyan a szobor is apró darabjaira hullott, a köcsögök társasága is szétesett, az én-elbeszélő már képtelen volt meséiket, mendemondáikat összefogni. Habe dumájukat nem tudta lexikonná gyúrni, nem tudott szöveget készíteni belőle, csak egy emlékiratot, mely tökéletlenségével, többszólamúságával, variánsaival mégis emléket állított annak a nyelvnek és világnak, amely meghatározta a gyerekkorukat.

Irodalom

- Bencsik Orsolya. 2011. Kagylóra szakosodni. *Revizor* <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/3550/tolnai-otto-a-tengeri-kagyló/> (2016. okt. 24.)
- Bitskey István. 1987. História, emlékirat, önvallomás. In *Irodalom és ideológia a 16–17. században*, szerk. Varjas Béla. 61–89. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gulyás Gábor. 1995. A költő alteregói, avagy a Tolnai-kaland. *Műhely* (5): 43–44.
- Hász-Fehér Katalin. 2015. Rossz költők társasága: Az epigonizmus és dilettantizmus természetrajza a 19. századi magyar irodalomkritikai gondolkodásban. *Tanulmányok* (2): 45–68.
- Hózsá Éva. 2011. A lomtalanítás irányai – lomtalanító képlékenysége: Tolnai Ottó Barnabásának lehetséges előképe. *Hungarológiai Közlemények* 42/12 (4): 37–49.
- Novák Anikó. 2010a. Fiktív többszerzőjűség Tolnai Ottó újabb prózájában. *Létünk* 40 (4): 141–147.
- Novák Anikó. 2010b. „egy dublőr, aki a mi esetünkben az első szereposztást viszi...”: Néhány megjegyzés Tolnai Ottó alakmásairól. In *Alteregó: Alakmások – hamismások – heteronimák*, szerk. Csányi Erzsébet. 47–55. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar–Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium.
- Szarvas Melinda. 2012. Tolnai Ottók csomagban (Tolnai Ottó: *A tengeri kagyló*). *Műhely* (3): 64–66.
- Thomka Beáta. 2001. *Beszél egy hang: Elbeszélők, poétikák*. Budapest: Kijarat Kiadó.
- Tolnai Ottó. 2007. *A pompeji szerelmesek: Fejezetek az Infaustusból*. Pécs: Alexandra Kiadó.
- Tolnai Ottó. 2011. *A tengeri kagyló: Kisregély*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.

NARRATOLOGICAL APPROACH OF OTTÓ TOLNAI'S A TENERI KAGYLÓ

The question of alter egos and thus the localization of the narrators' voices gives an exciting task to the readers of Ottó Tolnai. The paper focuses on Ottó Tolnai's novel *A tengeri kagyló*, which, like others of his texts, carries the traits of fictive multiple authorship and emphasized live speech-likeness. While in some cases stamp collecting is a differentiation criteria, in this analysed novel the characters' language use and vocabulary are of help in distinguishing them. The narrator identifies himself as a laic penner compared to the other characters and he constantly compares the phraseology of the others and his own, giving us almost more parallel texts. Narratological analysis focusing on the problem of the narrator thus necessarily operate with linguistic questions.

Keywords: Ottó Tolnai, *A tengeri kagyló*, narrator, language use.

GALERIJA ALTER-EGA I UPOTREBA JEZIKA OTA TOLNAIJA U ROMANU *MORSKA ŠKOLJKA*

Istraživanje oblika alter-ega i lokalizacija pripovedačkog tona predstavljaju uzbudljive zadatke za analizu dela Ota Tolnaja. U fokusu ovog rada nalazi se njegov roman *Morska školjka*. Najvažnije odlike ovog teksta su fiktivno multi-autorstvo i veoma naglašen govorni jezik, što je karakteristično za ceo Tolnajevo opus. U ovom proznom stvaralaštvu važan je i lik filateliste koji se koristi za prepoznavanje raznih vrsta alter-egoa. U romanu se, međutim, naratori mogu prepoznati na osnovu jezika i rečnika. Narator samog sebe, suprotno od ostalih likova, naziva pripovedačem-laikom, a njihovu frazeologiju kontinuirano poredi sa svojom, što dovodi do stvaranja specifičnih paralelnih tekstova. Na ovaj način narativna analiza, fokusirana na problematiku pripovedača, operiše instrumentima lingvistike.

Ključne reči: Oto Tolnai, narator, rečnik, upotreba jezika.

A kézirat leadásának ideje: 2016. okt. 28.

Közlésre elfogadva: 2016. nov. 20.

CSÁNYI Erzsébet

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék (Szerbia)
erzsebet.csanyi@gmail.com

LÍRAI BESZÉD ÉS NARRATÍV VÁZ¹

A narráció kérdése Tolnai Ottó és Tomaž Šalamun verseiben

Lyrical Speech and Narrative Frame

The question of narration in the poems of Tolnai Ottó and Tomaž Šalamun

Lirski govor i narativna matrica

Pitanje naracije u pesmama Ota Tolnaia i Tomaža Šalamuna

A kutatás a lírai beszédben megjelenő narráció kérdésével foglalkozik Tolnai Ottó és a szlovén Tomaž Šalamun költészete kapcsán. Felveti a délszláv késő modernista művészeti irányok, a konceptualizmus és a neoavantgárd jegyében alkotó költők műveiben működő narratív véna esetleges dominanciájának kérdését, illetve körüljárja a történetyszerűség jellegének vonatkozásait. Ennek érdekében a munkában elsősorban a versek tematikus-motivikus és szerkezeti megoldásainak eszköztárára irányul a figyelem. Előtérbe kerül a narráció dekonstrukciós eljárásainak, a fragmentáltságnak, a képi elbeszélés transzformációs mechanizmusainak, a szubjektumalkotás kérdéseinek a vizsgálata.

Kulcsszavak: líra, történetdestruálás, fragmentum, Tolnai Ottó, Tomaž Šalamun.

Tolnai Ottó és Tomaž Šalamun a XX. század második felében egyaránt a szétporlasztott, szétvagdalt neoavantgárd versbeszéd hívei, akik a verssel való

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú, a Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában (Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi) című projektumának keretében végzett kutatás részeredményeit tartalmazza.

minden kísérletezésre a legextrémebb módon voltak fogékonyak költői fellépésük kezdetétől fogva. A kor és a délszláv kulturális közeg zene, kép, irodalom, színház egybegyúrásának reflektált, konceptualista módozatait kereste és dolgozta ki. Mindeközben a multimedialitás és a koncepció alapján történő „hideg” műveletek, a teoretizálás és destruálás ellenére is a költők végső, legelemibb kérdése ebben az időszakban is az maradt, hogy mi a tiszta, abszolút líra, ki a vérbeli költő, mint ahogyan Tolnai Ottó *Tomaž Šalamun* című poémájának identitásmeghatározó, ironikus utolsó sora is ezt nyomatékosítja a hosszas keresgélés után, hatalmas csattanóként. A „csak költő” vagy Tomaž Šalamun mint meglett definíció, meglett identitás és a nyomában felcsattanó ördögi kacaj egy másik költő, Tolnai szájából tragikomikus, önironikus, (ön)gúnyos összegzés. A kor – miközben a költőiség határait feszegeti az eszköztárak felvonultatásával –, valójában a végső költőiséget szomjúhozza egy addig nem ismert szomjúsággal. Akármilyen elhajlásról, médium-ötvözetéről is van szó, a tömény líra magja, extraktuma lesz itt is az az atom, amelyet a művészet nem nélkülözhet. Tolnai szerint a vers, a költészet, illetve maga a költő legyen az esztétikum testvérő, lángoló csodája, áramütése! Tolnai az azúr festékcsopp, a tengervízszimbólum megragadásával mutatja ezt fel, ez az az alapfeltétel, minimum, ami nélkül az ő poétikai boszorkánykonyhájában költészet nincs.

A lírai kód azonban legtöbbször nem egyedül jelenik meg a maga röpke, pihekönnyű, égő minőségében. Tolnainál és szlovén költőtársánál is jelentős versek születtek, amelyek nagy ívű drámai tengelyre, narratív vázra épültek, s emellett mégis jellemzőjük a lírai hőfok.

Az elbeszéléseleméletek sokoldalúan világítják meg az elbeszélés, a narráció kérdését, amely a történettudományok esetében is alapvető, mivel a történeti tudásunkat is narratív ábrázolások révén kapjuk. Éppen ezért egyes újabb kutatások rámutatnak arra, hogy a történetírás mint kommunikatív megnyilatkozás, narratív gondolkodás nem nélkülözheti a fikcionalitást, nem vetkőzheti le az emberi szándékokat, az értelemadásra való törekvést, a konstruálást (László 2003, 157).

A költői narráció mint a történetmondás aktusa természetesen egyértelműen fikciós. A költő versalkotás közben egy fiktív címzetthez szól. Az ő dolga azonban nemcsak az, hogy a műben megteremtse a megszólaló költői ént, a narrátort, önnön versbéli alteregóját, hanem az is, hogy körvonalazzon egy fiktív befogadót, s hogy egy feltételezett interszubjektív szituáció meglétét szimulálja. Így jön létre a vers kommunikációs helyzete, s a jelentéskonstrukció milyensége mindig ettől az elképzeléstől függ, hiszen egy bonyolultabb szinten, de a versre is érvényes mindaz, amit Bahtyin taglal a beszéd kapcsán:

A megnyilatkozás lényeges (konstitutív) ismérve, hogy mindig irányul valaki felé, mindig címzettje van. [...] A megnyilatkozás kompozíciója, és főleg stílusa, attól függ, hogy ki a címzettje, a beszélő (vagy az író) kikhez szánja szavait, milyennek képzei őket, mennyire hatnak azok vissza a megnyilatkozásra (Bahtyin 1986, 409).

Umberto Eco mintaolvasónak nevezi ezt a vizionált alakot, amelyben az író írás közben a maga feltételezett olvasóját megteremti, elképzei (Eco 2007).

Tolnai és Šalamun igen ambiciózus alkotók, olyan olvasót, befogadót vizionálnak maguk elé, aki képes fogadni mindazokat a rendhagyó kódokat, amelyek szerintük nélkülözhetetlenek a neoavantgárd/posztmodern költői jelentések generálásában. A vers világába lépve nem akármilyen elvárások bombázzák az olvasót, aki próbál helyt állni. Minden esetben másképp sikerül, minden olvasat újabb játékot, újabb jelentéskonstrukciót eredményez. Minden egyes mű sajátos nyelvhasználati teljesítmény, s így felhívás egy egyedi jelentés létrehozására ebben a fiktív intellektuális összjátékban. A költői beszéd a nyelvet és annak használóit különleges műveletek végrehajtására ösztökéli, ezáltal a vers egyedülálló élmények forrásává válik.

Tolnai Ottó *húznak a szalonkák* című költeményében a költő egy gyermeki, infantilis beszédpozícióból ad elő valóságos drámát. Itt tehát már nemcsak narratív jelleggel bír a szövegvilág, hanem drámaivá fokozódik az elbeszélés. Mindazonáltal a lírai rövidség, töménység mégis a legfontosabb nyelvi jegy. A narráció először a valóságillúzió elhagyására kényszeríti a befogadót, mert az gyorsan kiderül, hogy nyelvvezérlésű világba léptünk, ahol fontosabb a szavak hangzása és a vad, szabad asszociációs vágtazás a reflexiók között – nem valamiféle értelem, hanem a puszta nyelvi zene, rím kedvéért.

A falon függő tájkép leírásával indul a versbeszéd. A negyedik sorban viszont a valóságos idő közege idéződik meg:

közeleg a karácsony.

Majd kibontakozik a gyermekének mesélő apa alakja.

A digressziót a tipográfiai elrendezés is jelzi, jobbra tolódnak a sorok, mintegy betéttörténetet jelezve, amikor a gyermek narrátor előadja apja történetét, visszaemlékezését ifjúkorára, amikor „a pop volt a divat”. A múlt időt ecsetelő narráció után a falon függő festmény fiktív idejébe kattan vissza a vers. Az indító sorok ismétlődnek meg:

*húznak
a szalon olajfestményén
a szalonkák*

Majd ismét a mű cselekményvilágának valóságos idejébe lépünk:

*közeledik a karácsony
lógnak.*

Ebben az időszférában a narrátor a karácsonyfa-áthítatba ágyazza a gyermeki szexuális játékokról szóló beszámolót, amivel felrobbantja/lángra gyújtja a szokványos idillt.

Tolnai verse a deskripciót/narrációt minimalizálja/lirizálja, lírai vágástechnikával teszi kuszává, a hangnem zaklatottá lesz, a különleges hangzású szavak és a köztük létrehozott, minduntalan kificamított kapcsolatok dinamikus fogalmi-érzelmi műveleteket indukálnak. A narrativitás és a lírai tónus egyaránt biztosított ebben a feszes beszédmódban, a kettő a maga polaritásával is magát a lírát erősíti.

Tomaž Šalamun a *Miért lettem fasiszta* című versében a narratív beszédmód dominál.

*Elegem van a szociális mimikriből. Csak az
emberek mérsárlása igazi akció, izgató,
feszültséggel teli, fantasztikus. Hallani,
látni, szagolni, érezni és megtapintani a csicsegő húst.
Áldott háború.*

Az antiutópia agresszív, ironikus sorokból épül fel, szinte fokozhatatlanul morbid információkkal. Jelenetek sorjáznak, amelyekhez a narrátor kommentárokat fűz. Határozott, destruktív, fasisztoid véleménye van a felsorolt eseményekről. A narrátor egyes szám első személyben *állást foglal, értékel, rajong*, felkiált, felszólít. Így állandó a versben a lírai szubjektivitás dominanciája, az érzelmi színezet az elbeszélő kifejtés ellenére.

Irodalom

Bahtyin, Mihail M. 1986. A beszéd műfajai. In *A beszéd és a valóság*. 409–410. Budapest: Gondolat.

Eco, Umberto. 2007. *Hat séta a fikció erdejében*. Budapest: Európa Kiadó.

- László János. 2003. Történelem, elbeszélés, identitás. In *A narratív identitás kérdései a társadalomtudományokban*. 157–160. Budapest–Szeged: Gondolat Kiadói Kör–Pompeji.
- Šalamun, Tomaž. 1999. Miért lettem fasiszta. *Ex Symposion* 26–27: <http://www.c3.hu/~exsymposion/HTML/gonosz/Salamun/szoveg.htm> (2016. aug. 10.)
- Tolnai Ottó. 2011. húznak a szalonkák. In *Elefántpuszi: Versek koravén gyerekeknek*. Digitális Irodalmi Akadémia. (Forráskiadás: 1982. Újvidék: Forum Könyvkiadó) <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=981&secId=94631> (2014. nov. 20.)

LYRICAL SPEECH AND NARRATIVE FRAME

The question of narration in the poems of Tolnai Ottó and Tomaž Šalamun

The research deals with the question of narration appearing in lyrical speech in the poetry of Tolnai Ottó and Tomaž Šalamun. It raises the question of possible dominance of narrative vein in the works of the poets of late-modern Yugoslav art trends (conceptualism and neoavantgarde), and it describes the aspect of narrative nature. For this purpose the paper mainly focuses on the toolbar of thematic-motivic and structural solutions; the analysis of narrative deconstruction processes, fragmentation, pictorial narrative transformation mechanisms, subject creation come to the fore.

Keywords: poetry, story destruction, fragment, Tolnai Ottó, Tomaž Šalamun.

LIRSKI GOVOR I NARATIVNA MATRICA

Pitanje naracije u stihovima Ota Tolnaija i Tomaža Šalamuna

Analiza se bavi pitanjem naracije u lirskom govoru poezije Ota Tolnaija i Tomaža Šalamuna. Postavlja se pitanje postojanja dominantne narativne matrice u delima pesnika koji stvaraju u znaku jugoslovenske kasne moderne, konceptualizma i neoavangarde. S druge strane, analiziraju se i obeležja narativiteta. Stoga je u radu najveća pažnja posvećena tematskim, motivičkim kao i strukturalnim rešenjima. Istraživanje je usmereno na pitanja kao što su metode dekonstrukcije naracije, fragmentiranje, transformacioni mehanizmi vizualne naracije, konstituisanje subjekta.

Ključne reči: lirika, dekonstrukcija priče, fragment, Oto Tolnai, Tomaž Šalamun.

A folyóirat recenzensei/lektorai 2016-ban

Recenzenti časopisa u 2016. godini

Peer-Reviewers in 2016

dr. BARCSI Tamás

Pécsi Tudományegyetem, Egészségtudományi Kar,
Pécs, Magyarország

Univerzitet u Pečuju, Fakultet medicinskih nauka,
Pečuj, Mađarska

University of Pécs, Faculty of Health Sciences,
Pécs, Hungary

dr. BENCE Erika

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Újvidék, Szerbia

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet,
Novi Sad, Srbija

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Novi Sad, Serbia

dr. BORDÁS Sándor

Eötvös József Főiskola, Pedagógusképző Intézet,
Baja, Magyarország

Viša škola „Jožef Etveš”, Institut za pedagogiju,
Baja, Mađarska

College Eötvös József, Institute of Education,
Baja, Hungary

dr. CSERNICSKÓ István

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Beregszász, Ukrajna

Transkarpatska mađarska viša škola „Ferenc Rakoci II“,
Berehove, Ukrajna

Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute,
Berehove, Ukraine

dr. ERDÉLY Judit

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszeredai Kar,
Csíkszereda, Románia

Mađarski univerzitet „Sapientia”, Fakultet u Miercurea Ciucu,
Miercurea Ciuc, Rumunija

Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Economic,
Socio-Human Sciences and Engineering,
Miercurea Ciuc, Romania

dr. HARKAI VASS Éva

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Újvidék, Szerbia

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet,
Novi Sad, Srbija

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Novi Sad, Serbia

dr. HORVÁTH FUTÓ Hargita

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Újvidék, Szerbia

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet,
Novi Sad, Srbija

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Novi Sad, Serbia

dr. ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Újvidék, Szerbia

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet,
Novi Sad, Srbija

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Novi Sad, Serbia

dr. KARLOVITZ János Tibor

Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar,
Budapest, Magyarország

Univerzitet u Starom Budimu, Privredni fakultet „Karolj Keleti“,
Budimpešta, Mađarska

Óbuda University, Keleti Faculty of Business and Management,
Budapest, Hungary

dr. KATONA Edit

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Újvidék, Szerbia

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet,
Novi Sad, Srbija

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Novi Sad, Serbia

dr. KISS Attila

Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Szeged, Magyarország

Univerzitet u Segedinu, Filozofski fakultet,
Segedin, Mađarska

University of Szeged, Faculty of Arts,
Szeged, Hungary

dr. KOVÁCS RÁCZ Eleonóra

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Újvidék, Szerbia

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet,
Novi Sad, Srbija

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Novi Sad, Serbia

dr. P. LAKATOS Ilona

Nyíregyházi Egyetem, Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszék,
Nyíregyháza, Magyarország

Univerzitet u Njiređhazi, Filozofski fakultet,
Njiređhaza, Mađarska

College of Nyíregyháza, Faculty of Arts,
Nyíregyháza, Hungary

dr. LÁNCZ Irén

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Újvidék, Szerbia

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet,
Novi Sad, Srbija

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Novi Sad, Serbia

dr. MEDVE Zoltán

Eszéki J. J. Strossmayer Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Eszék, Horvátország

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku,
Osijek, Hrvatska

J. J. Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Osijek, Croatia

dr. NÉMETH Miklós

Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Szeged, Magyarország

Univerzitet u Segedinu, Filozofski fakultet,
Segedin, Mađarska

University of Szeged, Faculty of Arts,
Szeged, Hungary

dr. NOVÁK Anikó

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Újvidék, Szerbia

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet,
Novi Sad, Srbija

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Novi Sad, Serbia

dr. PÁLFALVI Lajos

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar,
Piliscsaba, Magyarország

Univerzitet „Peter Pazmanj“, Fakultet za filozofske i društvene nauke,
Piliščaba, Mađarska

Pázmány Péter University, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Piliscsaba, Hungary

dr. PAPP Ágnes Klára

Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Budapest, Magyarország

Reformatski univerzitet „Gašpar Karoli“, Filozofski fakultet,
Budimpešta, Mađarska

Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Faculty of Humanities,
Budapest, Hungary

dr. PÁSZTOR KICSI Mária

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Újvidék, Szerbia

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet,
Novi Sad, Srbija

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Novi Sad, Serbia

dr. RAJSLI Ilona

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Újvidék, Szerbia

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet,
Novi Sad, Srbija

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Novi Sad, Serbia

dr. SCHILLER Erzsébet

Nyugat-magyarországi Egyetem, Savaria Egyetemi Központ,
Szombathely, Magyarország

Univerzitet „Zapadna Mađarska“, Univerzitetski centar „Savaria“,
Sombathelj, Mađarska

University of West Hungary, Savaria University Centre,
Szombathely, Hungary

dr. TÓTH I. János

Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Szeged, Magyarország

Univerzitet u Segedinu, Filozofski fakultet,
Segedin, Mađarska

University of Szeged, Faculty of Arts,
Szeged, Hungary

dr. VIRÁG Zoltán

Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Szeged, Magyarország

Univerzitet u Segedinu, Filozofski fakultet,
Segedin, Mađarska

University of Szeged, Faculty of Arts,
Szeged, Hungary

dr. ZELLIGER Erzsébet

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Budapest, Magyarország

Univerzitet „Etveš Lorand“, Fakultet humanističkih nauka,
Budimpešta, Mađarska

Loránd Eötvös University, Faculty of Humanities,
Budapest, Hungary